

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Rexlefe antiky v české literatuře pro děti a mládež do roku 1945
Perception of Antiquity in the Czech Literature for Children and Youth till
1945

Bc. Jakub Jonáš

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Rexlefe antiky v české literatuře pro děti a mládež do roku 1945* vypracoval pod vedením doc. PhDr. Jany Kepartové, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

14. 4. 2016

.....

Podpis

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování doc. PhDr. Janě Kepartové, CSc., své
vedoucího diplomové práce, za její cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

.....

Podpis

Úvod

Úvod	5
1. Náboženská a politická situace v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945	8
2. Školství v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945	19
2. 3. Antická literatura ve školních čítankách a učebnicích do roku 1945	28
3. Vztah české společnosti k antice od druhé poloviny 19. století do roku 1945	37
4. Dětská literatura s antickým tématem od druhé poloviny 19. století až do roku 1900	45
4. 1. 1. Václav Petrů: <i>Obrazy ze života starověkých národů</i> (1874)	46
4. 1. 2. Václav Petrů: <i>Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší</i> (1875)	50
4. 1. 3. Josef Beran – <i>Nejznámější pověsti starověké I. a II. díl</i> (1876)	53
4. 1. 4. Antonín Kosina – <i>Dob slávy řecké</i> (1877)	56
4. 1. 5. Antonín Kosina – <i>Po válkách perských</i> (1878)	58
4. 1. 6. Jan Šafránek – <i>Příběhy Odysseovy</i> (1887)	59
4. 1. 7. František Grešl – <i>Staroklasické pohádky</i> (1891)	61
4. 1. 8. František Grešl – <i>10 let před Trójou</i> (1894)	63
5. Antická literatura pro děti a mládež od roku 1900 do roku 1945	70
5. 1. 1. Matouš Václavek – <i>Pověsti řecké a římské</i> (1904)	70
5. 1. 2. Kardinál Wiseman: <i>Fabiola – Církev v katakombách</i> (1917)	72
5.1.3. Kamila Spalová: <i>Od Olympu k Olympii</i> (1941)	74
5. 1. 4. Charles Kingsley – <i>Báje o Perseovi</i> (1932)	78
5.1. 5. Vojtěch Zelinka – <i>Svět řeckých bájí</i> (1940)	81
6. Ilustrace a grafická podoba knih pro děti v 19. a 20 století v českých zemích	85
Závěr	89
Seznam srovnávaných děl	93
Seznam použité literatury:	95
Použité internetové zdroje:	99
Přílohy	100

Úvod

Antické téma je na vrcholu důležitosti již od období renesance. V průběhu celých lidských dějin, spisovatelé, umělci i vědci navazovali na antickou kulturu, která dala světu umění filosofie, matematiky a dalších oborů, které využíváme i dnes v každodenním životě. V českém prostředí má antika také svou tradici a vždy se jednalo o velmi oblíbené téma. Důkazem toho je velké množství literatury, která byla vydána česky píšícími autory. Ačkoli se to nemusí na první pohled zdát patrné, obliba antického tématu v rámci české kultury má své opodstatnění. Je jasně podmíněna kulturními, náboženskými a politickými podmínkami, kterých je zde opravdu pestrá škála. Vývoj Československa byl obtížný a jeho vrchní představitelé často využívali myšlenky z minulosti ke svým politickým záměrům. Jedním z nich byla například i vidina řecké demokracie v praxi nově vzniklé republiky. I ve 20. století si tak našly uplatnění myšlenky starověkých filosofů a myslitelů.

Ve své práci jsem se rozhodl pro dobu od druhé poloviny 19. století do roku 1945. Aby bylo vymezení mého tématu specifitější, svou pozornost jsem upřel na literaturu pro děti a mládež. Literatura tohoto typu nebyla příliš podrobně zpracována. Většinou se autoři různých publikací věnují dějinám školství a antické literatuře odděleně. Jedná se o logický krok, protože specifické zaměření je pomyslným klíčem ohledně kvality výsledné publikace. Velmi cennými zdroji se pro mou práci staly čítanky, které byly vydány v mnou srovnávaném období. Především práce Josefa Jirečka a Václava Petru nepostrádaly jak kvalitní obsah, tak i zpracování. Zvláště Jirečkovy čítanky snesly přísná kritéria a volně navazovaly na Josefa Mozarta a jeho tvorbu, jehož čítanky byly nejrozšířenější v druhé polovině 19. století v celé monarchii.¹

Literatuře pedagogiky a školství se dostalo mnoha kvalitních zpracování. Příkladem je kniha od M. Somra *Dějiny školství a pedagogiky* z roku 1987. Ze současné literatury je nutné dílo Aleny Valíškové a Hany Kasíkové a *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*.² Do vhodného výběru použité literatury je rozhodně nutné zahrnout Janu

---

¹ MIKOLÁŠKOVÁ, Monika: *Formování obrazu literatury na středních školách českých zemí v 19. století: Na podkladu analýzy německých gymnaziálních čítanek z let 1849-1918*. Disertační práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, filozofická fakulta, ústav bohemistiky. České Budějovice:: FF ČU, 2012: dostupné z: theses.cz/id/kih97/DISP_MIKOLASKOVA.txt

² VALÍŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007.

Čeňkovou a její *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*.³ Ve všech těchto případech se jednalo o literaturu, ze které jsem se rozhodl čerpat pro lepší nastínění školního prostředí mnou vybrané doby. Již jsem zmiňoval, že obliba antického tématu souvisela s více faktory. Proto pro výsledný efekt je nutné, čerpat z literatury, která se též zabývá náboženským a politickým prostředím. Na toto téma bylo napsáno pravdu mnoho literatury, která se danou problematikou zabývala. Zde se tedy rozhodně neobejdeme bez díla *Dějiny Rakouska*⁴ od Milana Hlavačky.

Pro nastínění širších souvislostí je také nutné poukázat na vztah české kultury k antice. Pro tuto skutečnost jsem se rozhodl využít informací z knih Ladislava Varcla *Antika a česká kultura* nebo Karla Svobody *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*.⁵ Vhodné je také použití tehdejší současné literatury, která však nebyla primárně určena pro mladé čtenáře. V tomto bodě jsem se rozhodl uvést několik zajímavých myšlenek z knihy Antonína Koláře *Antika a výchova příštích občanů*⁶ z roku 1925. Jednalo se sice jen o výběr z přednášek tohoto českého profesora, ale velmi věrně a účelně vystihují mentalitu tehdejší doby ohledně vnímání antiky československou společností.

Ve své práci jsem se rozhodl rozdělit dané období do dvou částí. První se týká českých zemí do roku 1918, tedy do vzniku Československa. Ve druhé části se zaměřím na období od roku 1918 do roku 1945. Toto rozdělení je nutné, protože období první republiky se diametrálně liší od doby, kdy ještě české země byly součástí habsburské monarchie, a to samozřejmě nejen co se literatury týče. Vybral jsem díla, která vycházela primárně pro mladé čtenáře a rozhodl jsem se poukázat na odlišnosti, ale i spojitosti těchto děl. Většinou se jednalo o různou interpretaci řeckých mýtů, ovšem se zcela odlišným vyzněním. Často se vyskytovalo i téma antiky v podání autorů, kteří byli ovlivněni církevním učením a ve většině případů se jednalo o katolické věřící, nebo někdy dokonce o duchovní.

---

³ ČEŇKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, nakladatelství Portál, Praha 2006.

⁴ HLAVAČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010.

⁵ SVOBODA, Karel: *Antika a česká vzdělanost*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1957.

⁶ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova příštích občanů*, státní tiskárna v Bratislavě, Praha 1925.

Jako primární cíl mé práce jsem tedy stanovil prozkoumání dětské a mládežnické literatury s antickým tématem, která se vyskytovala na pozadí velké transformace, kterou české země v těchto obdobích procházely. Rozhodl jsem se rozebrat skrytá vyznění, která dětská literatura velmi často obsahuje. Dětská literatura se totiž stala ideálním formou, kterou bylo možné vyjádřit náboženské a politické názory v dobách mocenského útlaku. Tvary antických jmen a názvů jsem se rozhodl citovat dle *Encyklopedie antiky*⁷ od Ludvíka Svobody.

Jedním z dalších cílů bude rozbor autorů. Jejich životní osudy jsou velmi důležité pro interpretaci antického tématu v jejich publikacích. Stejně tak i doba, ve které tvořili. To vše spojeno dohromady mělo vliv na děti a mládež, jimž se vydávané publikace dostávaly ke čtení. Antika se tak v literatuře této doby vydávala různými směry. Též je nutné poukázat na rozmanitost, kterou nabízí interpretace díla antických myslitelů. Od filosofie, přes matematiku, fyziku, politiku, řeckou mytologii, až k myšlenkám demokracie, která výrazně ovlivnila světové dění převážně ve 20. století.

Hlavním cílem práce bude srovnání jednotlivých autorů dětské literatury této doby, jejich děl a vlivů, které na ně působily. Jako pomocnou literaturu jsem si vybral dětské čítanky, které často vydávali právě autoři srovnávaných děl.

Inspirace antickou demokracií se v 19. a 20. století promítne do společnosti v českých zemích a bude motivujícím faktorem, který se několikrát objeví v literatuře pro mládež.

---

⁷ SVOBODA, Ludvík: *Encyklopedie antiky*, nakladatelství Academia Praha 1973.

1. Náboženská a politická situace v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945

1.1 Náboženská a politická situace od roku 1848 do roku 1918 v českých zemích

Náboženská a politická situace představuje v každé historické době zásadní faktory, které ovlivňují vydávanou literaturu. Důležitým ovlivňujícím momentem této skupiny je cenzura. Ta může být jak politicky, tak i nábožensky zaměřena. Literatura českých autorů tak je částečně nucena se přizpůsobovat době, ve které je psána. Situace mezi lety 1848 až 1918 patří mezi absolutně nejsložitější období české literatury. Velký náboženský tlak ze strany katolické církve i politická propaganda státního aparátu Rakouska (od roku 1867 Rakouska-Uherska) nepřipouštěly příliš velkou škálu možností pro české spisovatele. Zajímavostí je, že z několika protichůdných a negativních vlivů nakonec vzniklo pozitivní literární klima, ve kterém se začala rozvíjet éra českých časopisů. Obtíže s cenzurou však stále ztěžovaly práci českých novinářů a spisovatelů.

V první řadě nastává problém s jazykem, kterým byla tvorba prezentována. Katolická církev již od středověku používala latinu. Ta se postupem času stala pouze tzv. náboženským jazykem. V českém prostředí ji vystřídala němčina, a to z velmi prostého důvodu. Čechy byly součástí Rakouska, kde byla úřední řečí němčina. To samozřejmě propagovalo němčinu jako primární jazyk pro celou říši. Pro česky psanou literaturu tak nebylo příliš místo a vydávala se opravdu velmi zřídka. Zlom nastal ve snaze národního obrozenectví, které se snažilo vrátit českému národu jeho kulturní dědictví a podstatu. Ve 40. a 50. letech 19. století obrozenecké snahy vrcholily. Vyzdvihl bych hlavně veršované dílo Jana Kollára – *Slávy dcera*, které v roce 1852 dosáhlo 645 sonetů.⁸

Kollár se stal autorem, v jehož interpretacích si každý čtenář mohl najít jiné vyznění jeho básně. V tom spočíval i jeho původní záměr. Samozřejmě s přihlédnutím k zřejmému faktu, že dílo bylo psáno česky. Zásadní skutečností byl ovšem fakt, že literatura se začala politizovat a na dílech se to samozřejmě začalo projevovat. I další spisovatelé jako například František Palacký, Karel Hynek Mácha nebo Ladislav Čelakovský se stali

---

⁸ VODIČKA, Felix: *Dějiny české literatury* 2. Praha: Academia, 1960. str. 255–281.

vyhledávanými nejen kvůli kvalitě svých děl, ale hlavně z důvodu skrytého poselství, které skýtala.

Zvláště specifická byla situace u Palackého a jeho díla *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Životní dílo, ve kterém Palacký zanechal českému národu podrobně popsanou jeho historii jeho skutků. Dějiny končily datem 1526, v roce, kdy na český trůn usedli Habsburkové, a samozřejmě se jednalo o jasný záměr. Od Palackého, jako jednoho z hlavních postav národního obrození, to byl jasný vzkaz. Politizace literatury dostala nový směr, protože vykreslení historie od Palackého se jasně zaměřilo na glorifikaci skutků národa českého. Zejména husitské války zde byly vykresleny jako nejzářivější a nejslavnější období českých dějin. Palacký se tak pokusil pozvednout sebevědomí a národní hrdost českého národa v době, české země byly součástí Rakouska. Je však třeba poznamenat, že větší kritice ho podrobil až Josef Pekař, který především nesouhlasil s Palackého glorifikací husitství. Celý spor pak vyvrcholil v tzv. *Sporu o smysl českých dějin*⁹, do kterého se během mnoha let zapojila řada českých osobností.

Samotná situace v českých zemích, stejně tak jako ve většině evropských států, byla po roce 1848 velmi složitá. Tzv. revoluční rok se velmi podepsal na životních prioritách obyvatel. V tomto období církev ustupuje do pozadí a pozornost všech obyvatel se většinou soustředí na občanská práva a reformaci současného politického systému. Církevní hodnostáři se však snažili využít určitého bezvládí a snažili se vymoci pro církev lepšího postavení v rámci státu. Dokonce se někteří účastnili tzv. Slovanského sjezdu. Ten proběhl ve dnech 2.-12. června v Praze a jeho snahou bylo vzájemné při bližení všech Slovanů, s určitou možností vzájemné kooperace.¹⁰ Nejen tímto sjezdem se církev postupně dožadovala získání svých práv z předchozích let na úkor oslabeného Rakouska. Nakonec v roce 1850 byly vydány zákony, které znovu posílily prestiž církve v celé monarchii. Jednalo se o zákony v Říšském zákoníku, které znovu osamostatnily fungování katolické církve a omezily moc státu. Ovšem i tak měl státní aparát značný vliv ohledně fungování církve na svém území. I tak to však znamenalo, že tak získala, po letech krize a vydání tzv. Tolerančního patentu z roku 1781, více autonomie a vlivu.¹¹

---

⁹ Spor o smysl českých dějin – spor osobností české kultury v letech 1895 – 1938 o nalezení podstaty dějin českého národa. Hlavní polemiku proti sobě vedli T. G. Masaryk a Josef Pekař.

¹⁰ HLAVÁČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, str. 376.

¹¹ Tamtéž, str. 341.

Zřejmě nejdůležitějším počinem této doby byl však tzv. konkordát, který podepsala katolická církev s habsburskou monarchií. Znamenalo to, že církev již nebyla přímo podřízena státu a stala se opět výhradně náboženskou skupinou. Tento krok se ukázal jako velmi zásadní pro vliv, který mohla katolická církev začít uplatňovat. Církev totiž ve snaze reformovat se udělala několik ústupků. Jedním z nich se stala povinná účast na mších pro malé děti v zimních měsících. Dále pak církevní gubernium požadovalo, aby se celkově upravil věk dětí, které se musejí zúčastňovat mší a dalších náboženských obřadů. Církev se, již od středověku, snažila ovlivňovat dětskou mysl a život dětí od útlého věku. To také vedlo k pokusům o ovlivňování dětské literatury, která vycházela z myšlenek křesťanství. Děti tak byly obklopeny náboženskou tematikou a nepřipouštěly žádnou odchylku od systému. Příkladem může být vydávání časopisů jako *Anděl Strážný*, který vycházel v rámci výuky křesťanství a byl určen pro mladé čtenáře. Rozvoj tzv. jurisdikcionalismu byl patrný již od 18. století, avšak většinou v protestantských zemích. Nyní se ovšem začal v určité podobě uplatňovat i zde. Panovník získával větší moc na úkor církve. Ta se musela opatřením bránit, avšak často byla donucena činit velké ústupky.

V roce 1868 byla zrušena závislost školství na církvi, což se stalo zásadním pro další vývoj vzdělání na našem území. Snad jeden z mála monopolů katolické církve, vzdělání a školství, bylo najednou závislé na státu a ne na církevní moci.¹² V celkovém důsledku toto rozhodnutí ovlivnilo nejen školství, ale také celkově pojetí církve. Dosavadní dominantní postavení katolické církve ve vzdělávacím systému se totiž postupně měnilo a do vzdělání se začaly prosazovat vědecké poznatky. To mělo za následek odklon od církevního učení jako takového.

V rámci politické a náboženské situace je třeba také znovu pamatovat na národní obrození, které v českých zemích zanechalo znatelnou stopu, nejen ve školství. Snaha o zrovnoprávnění českého jazyka a rozšíření vzdělání do všech lidových vrstev bylo dalším zásadním faktem při nezávislosti na církevním učení. Ta tím postupně ztrácela nejen již zmíněný monopol na vzdělání, ale také latinský jazyk přestal být v této oblasti dominantním. Církev se nehodlala smířit se ztrátou vlivu tak snadno. V případě výsadního postavení státu ve vzdělávání, se zaměřila na dělnické profese a jejich sociální podporu. Je to do jisté míry zvláštní, avšak logický krok. Při rozvoji těžkého průmyslu sice společnost

---

¹² JEŘÁBEK, Dušan: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, Masarykova univerzita, Brno 1999, str. 23.

zaznamenala rozvoj vědy, avšak také se znovu prohloubily rozdíly mezi majetnými občany a dělníky.

Církevní dogmata se stávala však zastaralejšími. Vědecké objevy a bádání na půdě různých nově vznikajících oborů zasazovalo katolické církvi jistý punc nedůvěry. V českých zemích se několik členů církve pokusilo o nápravu. Zaměřili se především na dílo Aristotélovo, kterým měla být pozvednuta upadající úroveň filosofie a vzdělanosti církevních hodnostářů. Samozřejmě katolická církev si nemohla dovolit propagovat přímo Aristotélovy spisy. Antická literatura nebyla dogmaty povolena a tak se hledaly myšlenky, které by navazovaly na učení Aristotélovo. Výsledkem byl příklon k Tomáši Akvinskému, který na Aristotela přímo navazoval. V českých zemích se jednalo především o almanachy *Pod jedním praporem*. Ten vyšel v roce 1895 a zasloužili se o to především tři čeští duchovní – Sigismund Bouška, Xavier Dvořák a Karel Dostál – Lutínov. Snaha to byla rozhodně obdivuhodná, protože katolická církev se tím do značné míry zmodernizovala a snažila se přiblížit tehdejším proudům v literatuře.¹³

Na politickém a náboženském poli se nakonec katolická církev spojila. V Čechách totiž vznikla v roce 1896 Křesťansko-sociální strana a později v roce 1896 i Strana katolicko-národní. V případě první strany se jednalo o účelový spolek, který se měl zaměřit především na dělnictvo. Jak již bylo uvedeno, pro dělníky však byly lákavé jiné politické subjekty, především Sociální demokracie. Pomyslné vakuum ve vzdělávací oblasti tak nakonec politické snažení církve vyplnilo jen z části. Strana katolicko-národní byla jinou odnoží církevní snahy. Jednalo se o velmi konzervativní stranu, která nakonec dosáhla většího úspěchu než právě strana sociální.

Politická a církevní provázanost se v českých zemích stávala velmi důležitou. Do politického prostředí vstupují nové politické subjekty. Církev se musí smířit s velkou konkurencí a ztrácí svou dominanci na politické scéně. Politické myšlenky po roce 1848 zaznamenaly jistou dávku demokratizace, ač to nemuselo od začátku tak vypadat, zejména

---

¹³ VRBENSKÁ, Františka. *Knihovna* [online]. 2007, roč.18, č. 1, s. 99-106 [cit. 2015-11-30]. Dostupný z WWW: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna71/vrben.htm>.

díky tzv. Bachovu absolutismu.¹⁴ Systém nazvaný po rakouském ministru vnitra znamenal omezení osobních svobod a počátek cenzury. Základem Bachova absolutismu byly tzv. 3 silvestrovské patenty. Ty však zaručovaly i zrušení poddanství a roboty. Díky této novele zákona se ale František Josef I. snažil monarchii modernizovat. To vše mělo nezanedbatelný vliv na církev, protože její zastaralý způsob myšlení neměl v novém světě Františka Josefa I. místo. Lépe řečeno církev stále ztrácela svůj vliv. Pro české občany však bylo mnohem směrodatnější cenzurování literatury a tisku. K uvolnění došlo až po roce 1861, kdy Bach rezignoval na svou funkci. To se promítlo do české kulturní scény, kde začaly vycházet *Národní listy*.¹⁵ Ty však nebyly jediným kulturním přínosem. V uvolněné cenzuře začalo vnikat mnoho spolků jako například *Sokol* pod vedením Miroslava Tyrše. Rok 1864 byl významným mezníkem, protože vniklo Prozatímní divadlo. Mezitím vrcholil boj mezi mladočechy a staročechy. Staročeši totiž praktikovali tzv. drobečkovou politiku, což byl vstup do říšské rady výměnou za drobné ústupky. Nová vlna mladočechů tuto politiku hrubě odsuzovala.

Antické myšlení, které probíhalo v českém prostředí, představovalo především slovo demokracie. V tomto duchu se mnoho učenců odkazovalo právě až ke kulturním počátkům starověkého Řecka, konkrétně k Homérskému období.¹⁶ V českém prostředí se téma demokratizace vyskytovalo velmi často. Příkladem může být všeobecné volební právo, za které vehementně bojovala sociálně demokratická strana v letech 1896-1897.¹⁷ Slovo všeobecné zde však může být do jisté míry zavádějící, protože se jednalo pouze o práva na tzv. pátou kurii, což byli nemajetní občané. Od antického pojetí demokracie se tak snaha sociálních demokratů značně vzdálila. Snaha o znovu nalezení antického ideálu demokracie tak skončila spíše mocenským bojem a politickou vychytralostí vedoucích představitelů. I když mohly být pohnutky jakékoli, jasně se ukázalo, že antika není lidem cizí. Antické téma se na konci 19. století potýkalo s velkým zájmem veřejnosti, a tak i argumenty sociálních demokratů u nich našly odezvu. I tak to trvalo do roku 1907, kdy

---

¹⁴ Bachův absolutismus – (1851 – 1859) byla forma vlády v Rakouském císařství, kterou zřídil ministr vnitra Alexandr Bach. Kromě různých omezení se totot období vyznačovalo snahou vyloučit občany z rozhodování ve státních záležitostech.

¹⁵ ČORNEJ, Petr: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000, str. 34.

¹⁶ Homérské období – bylo kulturní období asi 1200 – 800 před. n. l. přibližně na území dnešního Řecka. Specifikum této doby bylo dáno především vznikem polis.

¹⁷ MALÝ, Karel.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*; Linde Praha a. s., Praha 2011; str. 204–218.

byla provedena volební reforma. Situace ale byla složitější. Argumenty představitelů sociální demokracie měly základ v tom, že demokracie znamená vládu lidu a všeobecné volební právo. To však Řekové neměli. Volit mohli jen svobodní občané, otroci a ženy nikoli. S drobnou obdobou tomu bylo tak i ve starověkém Římě. Znovu se tak dostáváme ke slovu všeobecné, které bylo značně odlišné od představy volební demokracie, jak ji známe dnes. Všeobecné volební právo se v českých zemích zavedlo až v roce 1918¹⁸, a i tak se ještě dva roky nevztahovalo na ženy. Je tedy jasně viditelné, že výklad slova demokracie se v průběhu dějin mnohokrát změnil a každá společnost jej přizpůsobila svým potřebám. Možná právě proto bylo téma antiky tak oblíbené právě v dobách, kdy český národ procházel transformací nebo se cítil utlačován. Antika totiž nabízela nepřeberné množství témat, k jejichž ideálům se dalo směřovat, ačkoli se nikdy nedalo dosáhnout určité dokonalosti. Příkladem mohou být pozdější autoři Antonín Kolář či Eduard Petiška, kteří si do svých děl, obsahujících antické téma, přidali něco ze svých myšlenek.

Od roku 1914 se na čtyři roky rozběhla 1. světová válka. Veškeré ideály a víra v Boha na jistou chvíli zmizely. Ani věda nezažívala období rozkvětu, snad až s výjimkou zbrojního a chemického průmyslu, kde se odehrával největší rozkvět v lidských dějinách. Školství a i další obory, jakými jsou například dějepisectví, nehrály zásadní roli. Na konci roku 1918 bylo v českých zemích sice velké procento katolických věřících, avšak postavení církve bylo do jisté míry hodně nejisté. Již nyní se zdálo, že katolická církev spěje k úpadku a počet věřících začíná klesat. Projeví se to postupně ve všech aspektech lidského života. Především se však dostávají do popředí nové vědecké metody a přístupy.

Literaturu tak ve sledovaném období ovlivnilo mnoho různých vnějších faktorů. Jazykové změny v české společnosti po roce 1848, snahy národních obrozenců o zrovnoprávnění českého jazyka s německým, silná pozice katolické církve celková politizace vydávané literatury, následná cenzura a hlavně *Spor o smyslu českých dějin*, který trval až do roku 1938. Všechny tyto aspekty zásadně ovlivnily vydávanou literaturu, když se skloubily do jednoho celistvého bloku. Nejednalo se jen o literaturu, ale i o časopisy a různé sborníky a pomocné čítanky. Zejména u dětských časopisů je velmi patrný nárůst počtu titulů, který doprovází jazyková změna a příklon k českému jazyku. V 80. letech 19. století totiž začaly

---

¹⁸ Tamtéž, str. 324 – 344.

vznikat dětské časopisy s různým zaměřením. Do českých časopisů tak pronikala věda a její jednotlivé obory, jako například biologie nebo antropologie. Církev na ně reagovala náboženskými časopisy, kterými se pokoušela oslovit českou mládež. Jen pro příklad *Anděl strážný* (1882) nebo *Český jinoch* (1895), který byl určený spíše mládeži než dětem.¹⁹ V případě časopisu *Anděl strážný* se jednalo opravdu o velmi propagandistické sdělení katolické církve mladým čtenářům. Již v úvodu svého prvního čísla totiž autoři zmiňují, že časopis má sloužit jako skutečný anděl strážný všem dětem a má je chránit od všeho zlého.²⁰ Časopis se pokoušel přinášet i různé informace z vědecko – technické oblasti, ovšem tyto články nebyly příliš přínosné, neboť dle autorů je vše boží práce. V českém prostředí tak lze vysledovat popularitu a nárůst česky psané literatury, kterou výše zmíněné faktory zapříčinily. Roky před 1. světovou válkou jsou tak pro rozvoj české literatury klíčové.

1. 2 Náboženská a politická situace od roku 1918 do roku 1945 v českých zemích

Po vzniku Československa si katolická církev musela stejně jako ostatní organizace vydobýt své místo. Situace se pro ni nevyvíjela příliš dobře. V českých zemích byla husitská myšlenka stále živena a mnoho lidí vzhlíželo k tomuto hnutí, které bylo glorifikováno například v dílech Františka Palackého. Mnoho obyvatel tak v něm vidělo jistý vzor vzdoru vůči nadvládě mocnosti nad českými zeměmi. Katolická církev navíc byla vnímána jako tradiční vazal a opora monarchie, což z ní v očích českého národa dělalo jednoho z hlavních nepřátel. Vlna nevole po roce 1918 se obrátila právě vůči církvi a vyústila až k ničení symbolů a dokonce stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Ničeny byly také sochy Jana Nepomuckého na českých vesnicích, jako symbol přítomnosti katolické církve v každodenním životě obyvatelstva.²¹ Tento incident však na dlouhou dobu uklidnil dění a dále se vše vyvíjelo nenásilnou formou. Ačkoli byla nálada po roce 1918 silně protikatolická, ke střetům samotného československého státu a církve v podstatě nedocházelo. Masarykův vliv a silná protikatolická propaganda sice do jisté míry způsobovaly reakce obyvatelstva, ale je nutné poukázat na některá fakta. Období

---

¹⁹ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*, Praha 2014, str. 69.

²⁰ *Anděl strážný*, roč. I. / I, Praha 1882.

²¹ Stránka o historii mariánského sloupu [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.marianskysloup.cz>

první republiky je známo jako ideální prostředí pro tvorbu svobodné literatury, která není přímo ovlivněná cenzurou, a to jak z politických kruhů, tak z církevních. Avšak statistika tehdejší doby mluvila jasně. Husitské tendence se sice stupňovaly, avšak drtivá většina všech obyvatel se v rámci vyznání stále hlásila ke katolicismu. Je nutné také poukázat na rozvržení, protože většinou se jednalo o obyvatele z Moravy a hlavně Slovenska, kde měla katolická víra vždy silnou podporu, zvláště na venkově a menších městech. Masarykova glorifikace husitského hnutí tak našla větší odezvu především v Čechách.

Jediným větším konfliktem mezi státem a církví se stala tzv. *Marmaggiho aféra*. Marmaggi byl papežský nuncil, který byl přidělen Vatikánem do Československa. Jeho funkce byly v podstatě obdobné, jako má velvyslanec jakékoli jiné země. V první řadě je třeba uvést význam slova konflikt v pravém smyslu. Byla to spíše diplomatická roztržka mezi československou vládou a Římem. Důvodem se stal silný tlak na přijetí nových státních svátků – Cyrila a Metoděje a Jana Husa. Naopak zrušení čekalo svátek Jana Nepomuckého. Představa dostala i osobní rozměr, protože nové státní svátky souvisely s prohusitskou myšlenkou T. G. Masaryka. Tu kritizoval už i český spisovatel Josef Pekař. Proti Masarykovi se postavil již ve *Sporu o smyslu českých dějin*, kdy husitskou dobu považoval za největší prohru, jakou kdy český národ utrpěl. Masarykovu filosofii okomentoval slovy:

„Přibývá zajisté historiků, kteří stojí na půdě pozitivních vyznání církevních, a jejich práce snesou přísná měřítka vědecká. Ale rozumím tím nerozpačitou snahu Masarykovu znásilnit skutečnost historického vývoje jeho aprioristickou doktrínou, proměňovat minulost bez ohledu na objektivní pravdu v povolnou služku jeho, třebaš ušlechtilé, tendence.“²²

Tendence polemizovat s Masarykem však panovaly pouze ve filosofické sféře. V oslavách nových státních svátků šlo hlavně o politickou svrchovanost, kterou se čeští politici snažili vyjádřit oficiální nezávislost na Římu. Po vyhlášení svátků se totiž Řím rozhodl odvolat papežského nuncia v Československu. Nakonec vše skončilo Marmaggiho opuštěním Prahy v roce 1925. Až více než po roce se podařilo Edvardu Benešovi dosáhnout shody s Vatikánem. Tento konflikt krásně vystihuje situaci nejen v politice a náboženské otázce,

---

²² PEKAŘ, Josef: *Masarykova česká filosofie*, Praha 1927. str. 43.

ale i v literatuře a umění vůbec. Silně zakořeněný katolicismus v českých zemích se začal mísit s moderní podobou národního uvědomění, jehož vyjádřením se staly husitské myšlenky. Nový stát procházel mnoha problémy, které vždy provázejí vznik nové státního útvaru. Kromě náboženské otázky zde byl problém ještě mnohem větší, a tou byla problematika menšin. Těch žilo, zvláště v československém pohraničí, velké množství. Převážně se jednalo o Němce, ale také Maďary a další národnostní menšiny. Politická roztržičnost tak pomalu dala vzniknout stranám, jako byla Henleinova Sudetendeutsche Partei. Ačkoli bylo Československo nejprůmyslovější oblastí celé habsburské monarchie, i tak se po svém vzniku nevyhnulo silným hospodářským problémům. Situaci neulehčila ani inflace po hospodářské krizi, která začala v roce 1929 v USA. Do Evropy se dostala až ve 30. letech, avšak postihla většinu vyspělých zemí, včetně Československa. Vyspělá průmyslová výroba poklesla skoro o 40%.²³ Souhrn těchto všech faktorů dělal z československého prostředí velmi multikulturní místo, kde vznikala literatura všeho druhu v různých jazycích.

Dalším problémem mohla být židovská obec. Židů tradičně žilo v ČSR velké množství. Po pádu habsburské monarchie však většina z nich mluvila německy. Nejtemnější období prožívali Židé s nástupem moci nacistického Německa. Počet židovských dětí v rámci školní docházky byl v protektorátu Čechy a Morava zredukován na 4 %.²⁴ Po vzniku Československa se jednalo o velmi movitou a vlivnou skupinu obyvatel, která nesympatizovala ani s katolickou církví a už vůbec ne s husitským odkazem, který propagoval Masaryk. Existovala zde tak další skupina obyvatel, která v podstatě nepatřila nikam. Stejně tak se asi 7% nehlásilo k žádnému vyznání. Takovéto množství nebylo obvyklé, ačkoli se procento v dalších letech stále zvyšovalo. V Československu se tak nacházelo velké množství obyvatelstva, které nesympatizovalo s Vatikánem.

I tak se nejednalo o plodné období z pohledu katolické církve, právě naopak. Československo bylo do jisté míry pod vlivem Masarykovy filosofie. Národ nechtěl spolupracovat s organizací, jejíž velká část spolupracovala s habsburským dvorem. Masaryk veřejně podporoval tažení proti katolické církvi a systematicky se snažil

---

²³ POKORNÝ, Jiří: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000, str. 51.

²⁴ KREJČOVÁ, Helena, a kol. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, str. 289.

oslabovat její moc. Jednalo se o logický krok v rámci reorganizace nového československého státu a jeho novém místě na světové scéně.

Během tohoto období začaly vznikat první spolky, které byly pod církevním patronátem. Jako typický příklad můžeme uvést organizaci *Orel* nebo *Českou katolickou charitu*.

Po obsazení Československa nacisty se vztah občanů ke katolické církvi značně proměnil. Národ soucítí s katolickými kněžími, kteří byli perzekuováni a odesíláni do vyhlazovacích táborů. Začaly se konat pochody na poutní místa, což se dělo až do roku 1948, kdy nastoupila k moci komunistická strana.

V zde popisovaných letech také vyvrcholil *Spor a smyslu českých dějin*. Hlavní postavou prohusitského proudu byl Tomáš Garrigue Masaryk. Na opačném protipólu stál historik Josef Pekař. Ten prezentoval své dílo *Žižka jeho doba* v absolutním rozporu s dosavadním všeobecným názorem na tohoto husitského vojevůdce. Pekař se snažil o vykreslení realistického pohledu na události 15. století. Jako věřící katolík považoval husitství za to nejhorší, co se českému národu mohlo přihodit. Názorově se tak dostal do rozporu s Masarykem a dalšími, kteří naopak husitské hnutí používali k propagaci českých myšlenek a odkazovali se na něj v touze, aby národu pozvedli sebevědomí a umocnili sílu národního uvědomění. Husitská myšlenka tak nabírala na síle. Stejně tak, jako v případě antického myšlení i husitství bylo prezentováno dle potřeby politické elity. Glorifikace a vybírání jednotlivých aspektů z obou kultur, se stalo skvělým nástrojem pro upevnění národní hrdosti a transformace pojmu demokracie do 20. století. Masaryk husitství v podstatě využil pro své politické záměry:

„Byli bychom si přáli, aby historik našich dějin ve své nejvyšší akademické hodnosti promluvil určitěji o těch iluzích a sebeklamech, které jsou nebezpečné v jedné z nejvážnějších dob naší historie. Perioda, v níž se buduje obnovený a vlastně nový český stát...zasluhuje zvýšené pozornosti českých historiků. Jsou tím národu přímo povinni. Ale bohužel, česká oficiální historie nebyla národu učitelkou za světové války a není jí dorůstajícím generacím republikánským a demokratickým... Také periodizace našich dějin, navržená prof. Pekařem, není ze života a není pro život. Historia vitae magistra musí být přesně vědeckou (nejen učenou!) a musí být mužným zpytováním národního svědomí.“²⁵

---

²⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue: *O periodizaci českých dějin*. Česká mysl. 1932, čís. XXVIII, s. 131–142.

Takto reaguje na vyčítání Pekaře a dalších ohledně jeho filosofování a glorifikaci některých částí českých dějin.

Podobným způsobem Masaryk využíval i antické dědictví, zejména řeckou kulturu. Již z předobrazu husitství si lze dobře představit, jakou roli hrálo antické dědictví v politické praxi prvního československého prezidenta. Abychom Masaryka jen nehanili, je třeba říci, že v mnoha ohledech měl pravdu a jeho situace, coby vůdce nového svobodného národa, rozhodně nebyla jednoduchá. Navíc spor o smyslu českých dějin byl velmi problematický a Masarykova snaha o vyzdvihnutí husitství tvrdě narazila i u katolické církve, jak již bylo řečeno.

Ve sporu o smysl českých dějin, který trval do roku 1938, se tak spojilo jak politické klima, tak náboženství. Výklad národních dějin byl koncipován tak, aby přispěl k transformaci společnosti a utváření národní identity. Církevní vnímání světa hrálo v Čechách velkou roli. Jeho provázání s politickou situací bylo veliké a při psaní knih tak autoři museli brát v potaz nejen politickou situaci, ale také křesťanské pojetí a vnímání světa. Vliv československého prezidenta byl sice znatelný, avšak většina české společnosti stále vnímala křesťanské učení, jako daný fakt. Toto společenské klima ovlivnilo život obyvatel v mnoha směrech, literaturu nevyjímaje.

2. Školství v českých zemích od druhé poloviny 19. století do roku 1945

Na rozvoj mládeže a jejího vnímání antiky v literatuře mělo samozřejmě velký vliv školství a jeho systém. To prošlo v českém prostředí mnoha proměnami, zejména po roce 1939. Zde proto nabízím stručný přehled, který poodhalí změny v školském systému v českých zemích do roku 1945. České školství bylo, hlavně díky obrozencům, v kontaktu s německým novohumanismem.

2. 1. Školství v českých zemích od roku 1848 do roku 1914

Rok 1848 znamenal stejně jako v náboženském nebo politickém životě mnoho změn i v přístupu ke školství. Průlomové byly hlavně filosofické fakulty, které se začaly zabývat různými vědeckými obory. Mezi ně patřila i historie, ze které se začala stávat vědecká disciplína. Začíná se zde uplatňovat vědecký přístup a historie již není jen odnoží filosofie. Dostává se do stejné kategorie s vědami, jakými byly fyzika či matematika. Rozvoj vědecké práce se přenáší i do ostatních oblastí lidského života a naopak. Ve výchově ke vzdělání se začaly uplatňovat především gymnázia.²⁶ Ta postupem času zaujala postavení instituce, jejíž absolvování bylo nutné při postupu na školu vysokou. Zvláštní funkci zastávaly také tzv. reálky. Šlo o zařízení, která byla zaměřena především na technické obory a živé jazyky. V českých zemích vznikala od roku 1862 a jejich nástupci byla od roku 1908 reálná reformní gymnázia.²⁷ Zde byly větší požadavky na využití v praktickém životě, což již naznačuje i slovo „reálka“. Jejich vzniku napomohlo i zrušení konkordátu a přijetí tzv. *prosincové ústavy* v roce 1867. Ta dala větší moc do rukou státu a církve již neschvalovala stanovy pro školskou výuku. Ovšem je třeba dodat, že nadále oficiálně trvala výuka náboženství zajišťovaná církví a docházelo tak k rozporům s poznatky z jiných předmětů. Jednalo se především o výklad dějin a o předměty, které souvisejí s přírodními vědami. Na žáka tak působily často dvě protichůdné síly, a ačkoli náboženství bylo stále ceněnou komoditou, tak rozvoj vědy a vzdělanosti postupně některé mýty v církevním podání vytlačil.

---

²⁶ SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, str. 165.

²⁷ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele* . str. 72 – 75.

V roce 1869 díky tzv. *Hasnerově zákonu* se zavedlo několik důležitých reforem, včetně zřízení ústavů pro vzdělávání učitelů. I tento krok pozvedl vědeckou úroveň a prestiž učitelské profese a vzdělání v rakouských zemích vůbec. Školy začaly být postupně řízeny jak státem, tak i obcemi. Respektive obce školy jen zřizovaly, ale i tak se podílely na jejich vzniku a fungování.

Školství také prošlo zásadním obratem v otázce školní docházky. Povinnou se stala již za vlády Marie Terezie, avšak až nyní nabyla konkrétní podoby, kterou stát od rodičů vyžadoval. Povinnost posílat děti do školy začala v šestém roku dítěte a žáci museli povinně docházet až do dovršení 14 let. Samozřejmě existovaly různé výjimky, například kvůli zdravotnímu stavu nebo nezvládnutí učiva, avšak tento krok byl pozitivním počinem ve směru vzdělávání obyvatelstva a jeho gramotnosti. Stejně tak pozitivní a humanistický dopad měl zákaz fyzických trestů v roce 1870.²⁸ Celý *Hasnerův zákon* měl za úkol hlavně centralizaci a jeho hlavní myšlenkou bylo posílení vlivu státu na úkor církevní moci. To se do jisté míry podařilo, avšak hlavně díky pozitivnímu vedlejšímu efektu, jakým bylo posílení vlivu univerzit a rozvoj samostatných vědních disciplín.

Církev však neztrácela vliv na šíření svých myšlenek. Brzy se totiž začala uplatňovat postupná emancipace a církevní dogma, že na vzdělání mají právo jen muži, se tudíž začalo rozplývat. Tyto kroky začali prosazovat reformní politici a tak se stalo, že časem začal vznikat rovnější přístup k vyššímu vzdělání. Na konci 19. století se tato snaha projevila i v českých zemích, kde vzniklo dívčí gymnázium Minerva. O jeho založení se zasloužila spisovatelka Eliška Krásnohorská a české školství dostalo tak nový impuls.²⁹

Celé školství 19. století bylo pod silným vlivem německého novohumanismu, který nacházel svůj vzor v řecké kultuře a učení. To vedlo k národním snahám a rozšíření výuce jazyků. Latina a řečtina proto na konci 19. století tvořily 58%³⁰ učební doby, což bylo absolutně nevídané číslo. Od roku 1850 se díky snaze národních obrozenců a vlivu humanismu začala vyučovat čeština, jako samostatný předmět na školách. To vše

---

²⁸ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele*. str. 72 – 75.

²⁹ Tamtéž, str. 77.

³⁰ VÁŇOVÁ, Růžena, *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, nakladatelství Grada, Praha 2011, str. 71.

samozřejmě i díky poměrně demokratičtějšímu přístupu rakouské vlády po roce 1848, která byla nucena dělat ústupky jednotlivým národům monarchie. Z německých novohumanistů je velmi vhodné uvést jméno Wilhelm von Humboldt. Jeho koncepce školství a přístup k jazykům velmi ovlivnil i českou vzdělávací oblast. Humboldtova *Teorie jazykového realismu* našla velkou odezvu v českém prostředí. Ve své podstatě šlo o odlišné chápání světa kolem sebe těch lidí, kteří hovoří odlišnými jazyky. Tato teorie v době národního obrození rozhodně našla své zastánce a našla své uplatnění v českém školství. Humboldt tvrdil, že jazyk je něco, co nám bylo dáno již od narození a že díky jemu můžeme vnímat identitu našeho národa. Není divu, že jeho myšlenka zaujala přední osobnosti českého kulturního prostředí. Tento pruský státník rozpracoval rozsáhlou reformu, jejíž hlavní myšlenkou bylo, že vzdělání má sloužit národu.³¹ Zde se dostal do zásadního rozporu s církevní mocí. Myšlenka, že tu vzdělání je pro potřeby národa, byla v jasném rozporu s dosavadní doktrínou církevního vzdělávání, kdy školy byly pod správou duchovenstva, většinou jezuitů. Humboldtova myšlenka vzdělávacího systému měla církvi tuto moc odebrat a svěřit vyučovací proces do rukou státu. Na jeho metodu později v českém prostředí navazovali i jiní, kteří se snažili zastaralý systém modernizovat, kupříkladu Václav Příhoda, autor významné reformy. Humboldtova hlavní myšlenka tkvěla v účelnosti všech institucí, tedy i školství. V době racionalismu a národních snah o osvobození se jeho myšlenky ukázaly jako velmi vhodné pro uplatnění v Čechách. Demokratické reformy Rakouska také vytvářely vhodné prostředí pro reorganizaci českého školství, jež se od Tereziánských reforem příliš nezměnilo. V publikaci *Paidea: Philosophical e-journal of Charles University*, uvádí Michal Hauser velmi vhodnou formulaci Humboldtových myšlenek o fungování organizací:

*„Paradoxem je, že čím je národ (občanská společnost) nesouměřitelnější, tj. zvětšuje se propast mezi jejím životem a mrtvolným bujením institucí, tím větší je šance, že instituce lze reformovat. Pokud by se národ (občanská společnost) stal souměřitelným, tedy se přizpůsobil parametrům institucí, pak by se vytratil živel, který by instituce (stát) mohl opět nasýtit životem a uvést je na dráhu účelnosti. Iracionalita institucí roste v poměru k racionalitě občanské společnosti, pokud racionalitou ironicky označíme jednání podle pravidel vytvářenými institucemi.“*³² Jeho formulace přesně vystihuje fázi, ve které se

---

³¹ HUMBOLDT, Wilhelm: *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*, in: *týž, Werke*, IV, vyd. A. Flitner – K. Giel, Berlin 1964, str. 255.

³² HAUSER, Michal: *PAIDEIA: Teorie sociální funkce bezúčelnosti. První nástin (Wilhelm von Humboldt,)*, *Philosophical e-journal of Charles University*, Praha 2012, str. 6.

česká společnost nacházela. Stejně tak její nesourodost, která byla způsobena různou jazykovou a etnickou skladbou obyvatelstva.

Co se vysokého školství týče, i to prodělalo zásadní reformu. Nyní již ne však církevní, ale spíše politickou. Česká Karlova Univerzita se totiž rozdělila v roce 1882 na dvě části – na německou a českou.³³ Definitivně tak byl dovršen spor, který trval již několik let.

Během první světové války bylo školství ochromeno a žádné zásadní změny v podstatě neproběhly. Rakouská vláda měla jiné starosti a školství rozhodně nevěnovala přílišnou pozornost. Dětská literatura nebyla příliš přínosnou a problém dětského vzdělávání byl spíše zanedbáván na úkor technického pokroku například ve zbrojním průmyslu.

Zajímavá je statistika počtu jednotlivých škol v zemích Koruny české. Vezme-li přelom století (1891-1901) dostaneme velký nárůst především středních škol, a to ze 116 na 164.³⁴ Za těchto deset let byl zaznamenán i růst počtu gymnázií z 78 na 100 a dokonce i reálků, kterých můžeme evidovat v roce 1901 na 64.³⁵ Znatelný nárůst byl zastaven až první světovou válkou v roce 1914.

2. 2. Školství v českých zemích od roku 1918 do roku 1945

Po vzniku Československa se ve školství změny nedělaly lehko a rozhodně neprobíhaly ihned. Ve své podstatě se stále jen reformoval *Hasnerův zákon*, který byl i po vzniku samostatného státu stále platným dokumentem. Až teprve v roce 1919 byl zrušen zákon o celibátu učitelů. To mělo zasadit další pomyslný políček do tváře církve, protože učitelské povolání mohla začít vykonávat i žena, která měla rodinu. Navíc v roce 1920 dostaly ženy volební právo, a to i přes velký nesouhlas církevních hodnostářů.

V době vzniku ženských gymnázií v roce 1890 jde o druhou významnou změnu, která byla provedena v učitelské profesi směrem ke zrovnoprávnění obou pohlaví. Mělo to vliv i na mládež, protože i mezi ní se začaly odstraňovat rozdíly, což mělo za následek další rozvoj vzdělání, a to především toho vyššího. Příмым důsledkem bylo, že se začala rozvíjet

---

³³ ČAPKA, František: *Dějiny českých zemí 1800-1918*, Brno 2011. str. 195.

³⁴ MIKOLÁŠKOVÁ, Monika: *Formování obrazu literatury*, str. 62.

³⁵ Tamtéž, str. 62.

československá věda a církev, ač měla stále relativně silnou pozici, nebyla již tak dominantní. To samozřejmě ovlivnilo i literaturu, která nyní nacházela mnohem větší čtenářskou obec i mimo nejvzdělanější kruhy obyvatel.

První zásadní změnu v československém školském systému přinesla až tzv. *příhodovská reforma*. Jméno dostala po svém tvůrci, dr. Václavu Příhodovi.³⁶ Dalšími spolupracovníky byli Jan Uher, Otokar Chlup nebo Miloslav Dismann. Jeho kritika dosavadního školního systému obsahovala především námitky vůči nerovnosti přístupu ke vzdělání. Podle jeho mínění, je stále v Československu upřednostněna vrstva bohatých, kteří mají možnosti, které žáci z chudších rodin nedostali. Příhoda narážel na velké sociální rozdíly, které se po skončení první světové války ještě více prohloubily. Chtěl tak dát československému vzdělávacímu systému ducha svobody, rovnosti a hlavně demokracie. Do jisté míry ho možná ovlivnil T. G. Masaryk, stejně jako jeho cesty po Spojených státech amerických. Jasně se projevuje míra touhy po demokracii, kterou pociťovala celá československá společnost. Promítala se do všech oblastí a školský systém nemohl být samozřejmě výjimkou. Zde znovu hrála významnou roli antika a její idealizovaný pohled na starověké Řecko, či spíše záměrné vyzvedávání starověkého Řecka (především jeho klasického období) jako vzoru lidského chování a životního stylu.

Příhodova reforma se skládala z vnitřní a vnější části. Dle Příhody se v ČSR jednalo o systém nedemokratický a neekonomický. Reforma spočívala v návrhu jednotné školy o třech stupních – obecná, měšťanská a nižší stupeň střední školy.³⁷ Problém byl však v návrhu, podle něhož by se děti měly dělit podle nadání a inteligence. K tomu Příhoda používal inteligenční testy. Žák měl také možnost přestoupit k jinému předmětu svého zájmu, jestliže se později rozhodl jinak. Tyto názory zastávalo tzv. pražské křídlo reformní pedagogiky. Existovalo ještě brněnské křídlo, které bylo vedené Otokarem Chlupem. V září roku 1929 se projekt dostal do další fáze. Byly určeny školy, kde se má Příhodova teorie začít zkoušet v praxi. Konkrétně šlo o školy v Nuslích, Michli a v Hostivaři.³⁸

---

³⁶ Dr. Václav Příhoda – významný český pedagog, žijící v letech 1889 – 1979. Nejznámější jsou jeho snahy o reformu československého školství ve 30. letech 20. století.

³⁷ SVATOŠ, Tomáš. *Pedagogické hnutí v meziválečném Československu* [online]. : 11 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: http://kpg.zcu.cz/zkousky_literatura/dpg.pdf

³⁸ VRÁNA, S., *Václav Příhoda - život a dílo českého pedagoga*, Praha 1939, str. 75.

Ačkoli pokusy nevedly k zavedení do plošné praxe, zanechaly v československém školství znatelnou stopu. Reformní hnutí 30. let totiž bylo založené na vědeckém a demokratickém poznání. Znovu nám zde vystupuje na povrch antický ideál a jeho provázanost s celou tehdejší českou společností. Jakýsi duch antických tradic je zde zcela patrný. Vědecké bádání a výsledky založené na faktech jsou i dalším jasným ukazatelem odklonu od církevního systému učení. Kdybychom měli vystihnout 30. léta ve školství nějakým stručným shrnutím, pak by to zřejmě byl volný přístup ke studiu. Ten se stal ideálem, který by československé školství mělo naplnit. Příhodovská reforma byla jen příkladem a ukazatelem možností, kudy by se mohlo vědecké bádání dále ubírat. Už ale jen skutečnost, že se reformní pedagogové nemusejí ohlížet na církev nebo na politické klima je pro vědu velmi přínosné a v období českých dějin velmi neobvyklé. Právě proto jsou 30. léta 20. století jedním z vědecky nejplodnějších období v české historii, pomineme-li dnešní dobu samozřejmě.

Vnitřní část reformy se tudíž logicky musela týkat vyučovacího procesu a přístupu jednotlivých učitelů. Opět se zde projevovala snaha o přiblížení se k individuálnímu přístupu k žákovi, jak se o to snažilo americké školství. Frontální výuka však byla pevně zakořeněna a Příhodův systém brzy narazil na první překážky. Nakonec metoda narazila na ekonomické a politické problémy a nebyla uvedena do praxe. Pozitivně lze hodnotit pokus o zavedení diferenciovanější výuky s individuálním přístupem vyučujících a s přihlédnutím k nadání jednotlivých žáků. Do jisté míry zde můžeme sledovat určitou podobnost s waldorfskou pedagogikou či s vyučováním M. Montessori. Počátek 20. století byl totiž i ve světě dobou, kdy se mnoho lidí snažilo zreformovat současné pojetí vyučování, které ve většině případů shledávali zkosnatělé a držící se starých a zastaralých metod.³⁹

V období první republiky je jasně znát reformní snaha o vědecktější a demokratičtější přístup ke vzdělání nejen mladé generace, ale i veškerého obyvatelstva. Nový a svěží proud demokracie se promítal ve všech oblastech a pomohl tak k šíření vědeckého poznání, které mělo zaujmout místo církevních dogmat spojených s „útlakem“ Rakouska. Můžeme ale říci, že se československý systém příliš neodchýlil od toho rakouského. Snaha

---

³⁹ VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele*, str. 81 – 84.

reformovat všechny oblasti často narážela na konzervativní přístup některých obyvatel nebo na technické či politické potíže. S jistou nadsázkou se dá říci, že v důležitých oblastech školství k zásadním reformám do roku 1938 nedošlo. I tak lze pozitivně hodnotit snahu českých vědců a politiků, jejichž přístup k demokracii pomohl k racionalizaci a jistému zesvětštění života obyvatel v Československu v období první republiky.

Po obsazení československého území vojenskými silami Německa nastal samozřejmě do jisté míry úpadek vzdělanosti. České školství přestalo v podstatě existovat. Snaha českých vědců o objektivní výklad historie byla zcela znemožněna a literatura mohla vycházet pouze po schválení příslušnými říšskými orgány. Samozřejmě většinou vycházela převážně v německém jazyce, což znovu omezovalo šíření všeobecné vzdělanosti a posílení národního myšlení. Snaha o demokratizaci a volného přístupu ke vzdělání také zmizela. Začala se uplatňovat politika Třetí říše a českých škol začalo ubývat. Nahrazovány byly školami německými a stejně tak studenty, kteří pocházeli z německé menšiny. Zachovány byly pouze školy pro menšiny v příhraničních oblastech Československa.

České vysoké školství přestalo fungovat úplně a univerzity byly uzavřeny. Velmi citelnou změnou bylo také rozpuštění zemských školních rad. Pravomoci byly převedeny rovnou na ministerstvo školství, čímž se systém opět centralizoval a Němci získali ještě větší kontrolu nad československým vzdělávacím systémem. Tím si ho mohli přizpůsobit k šíření své ideologie. Vzdělávací systém naprosto ztratil svou podstatu a objektivnost. Vědecký přístup byl podporován, avšak spíše za účelem určité glorifikace Německa a jeho dějin.

Samostatnou kapitolou bylo v období protektorátu běžné školství. Myšlenka pruského státníka Humboldta se vytratila, neboť školství ztratilo účelnost. Ta se transformovala do absolutně odlišné formy, kdy instituce (Německo) určovala účel a způsob výuky. Humboldtova myšlenka vyjádřena Hauserem, tak získala nový význam:

reforma instituce = instituce + bezúčelnost (vzdělanost a síla)⁴⁰

---

⁴⁰ HAUSER, Michal: PAIDEIA: Teorie sociální funkce bezúčelnosti, str. 7.

Jako velmi vhodné se jeví uvést i příklad z antického světa a jeho pohled na vzdělání. Jako příklad poslouží skvěle Aristotelés a jeho rozdělení duše, jejichž částem odpovídají jednotlivé části výchovy. Ten rozlišoval tři základní druhy – výchovu tělesnou, mravní a rozumovou. Tělesnou výchovu stavěl Aristotelés nad obě další, protože ji považoval za velmi potřebnou z důvodu rozvoje dalších dvou částí. Mravní výchova se stala samostatnou kapitolou, protože Aristotelés tvrdil, že již každý má tuto výchovu od narození. Mravní výchova by měla vést občany ke ctnostnému jednání v rámci vštípených pravidel. *„Rozumová duše je na člověku to nejlepší, a proto bychom o ni měli náležitě pečovat, aby náš život byl naplněn pravým štěstím.“*⁴¹ Tato myšlenka je zřejmě nejvýstižnějším pojetím rozumové části dle Aristotela. Z ukázek lze velmi dobře odvodit, proč byl Adolf Hitler přívržencem antického vnímání světa. Aristotelovy myšlenky dostaly samozřejmě tokem času různých změn a jejich interpretace se často měnila. V porovnání s téměř dobovým učením Humboldtova vidění výchovy se nám může zdát Aristotelovo dílo jako nevhodné při aplikaci na složitosti nynější doby. Ovšem přesně to se stalo s českým školstvím v období protektorátu. Účelnost nabrala jiný směr a školní budovy byly zabírány státní mocí. Výuka ztratila na objektivitě a jen se přizpůsobovala *„vštípeným pravidlům“*, dle interpretace učení Aristotela či Platóna.

Hitlerova posedlost představou ideálního světa na antických základech samozřejmě myšlenkově prostupovala jak Německo, tak i další země, které nacisté obsadili. Kromě římské symboliky měl Hitler v oblibě starověkou Spartu, konkrétně její způsob správy polis. Důležitým rysem výchovy ve Spartě byla podřízenost všeho veřejnému zájmu. Tedy i výchova byla veřejným zájmem a bylo samozřejmé, že ji bez výhrady zajišťoval stát. I Hitler chápe výchovu jako něco veřejného, národního.

*„Tělesné otužování není tudíž v národním státě věcí jednotlivce, ani záležitostí, které se týká v první řadě rodičů a teprve v druhé nebo třetí řadě zajímá veřejnost, nýbrž podporou sebezachování národní pospolitosti, zastupované státem. Stát, co se týká čistě vědeckého vzdělávání, zasahuje již dnes do práva na sebeurčení jednotlivce a vůči němu zastupuje právo společenství tím, že bez ohledu na souhlas či nesouhlas rodičů podrobí dítě povinné školní docházce.“*⁴²

---

⁴¹ ARISTOTELÉS, *Politika*, str. 14.

⁴² HITLER, Adolf: *Mein Kampf*. Otakar II, 2000, str. 219.

„Analogicky k výchově chlapců povede národní stát ze stejných hledisek výchovu dívek. Také zde je třeba klást hlavní důraz především na tělesnou výchovu a teprve poté na podporová ní duševních a posléze duchovních hodnot. Cílem výchovy žen je připravenost na budoucí mateřství.“⁴³

Hitlerovo uchopení antického dědictví bylo ale důkazem, že kulturní a politický život v antickém světě byl tak obsáhlý a rozmanitý, že z něho čerpali a čerpají přední představitelé a umělci jednotlivých států do dnešní doby. Školství v Československu tak představovalo prostor pro výchovu mladé generace pomocí nástrojů německé propagandy. Navenek se však tato myšlenka prezentovala jako odkaz předků a návrat k tradici. Sám Hitler si postupem času našel svůj velký vzor z antického světa, a tím byl Augustus Octavianus. První muž římské republiky a později i první císař. Jeho věk je nazýván „*Zlatý věk*“⁴⁴ římského impéria. Znovu se tak mohla projevit hlavní Hitlerova myšlenka – vše ve státním zájmu.

Ve školství sice Němci propagovali potřebu vzdělání a návratu k antickému způsobu života, avšak jejich metody v podrobených zemích byly velmi represivní. Německá říše vyžadovala absolutní loajalitu k Velkoněmecké říši a její myšlence. Od ledna 1941 do května 1945 bylo zaznamenáno 62⁴⁵ případů, kdy se mělo žactvo chovat neloajálně vůči Říši. Reakce na sebe nenechávala dlouho čekat a Němci, většinou pod domnělými důvody, zabírali školní budovy pro válečné účely a obvinění studenti často končili v koncentračních táborech. Nacisté však pojali školní výuku z jiného úhlu pohledu. V rámci veřejného zájmu a filosofie výchovy dle antické Sparty museli žáci povinně vykonávat i mimoškolní činnost. Jednalo se například o drobné práce v zemědělství, jako například sběr brambor na polích nebo zalesňování ploch či další drobné práce za účelem rozkvětu německého hospodářství, které bylo s postupující válkou na východní frontě, čím dál tím víc vyčerpané.⁴⁶ Ve školství se začalo značně nedostávat kvalitních pedagogů. Důvodu zde bylo hned několik. Hlavním důvodem byla skutečnost, že mnoho učitelů našlo

---

⁴³ Tamtéž, str. 222.

⁴⁴ *Zlatý věk – období vlády Octaviana Augusta v letech 31. př. n. l. – 14. n. l.*

⁴⁵ ŠPRINGL, Jan: *Školákem v Protektorátu*, dostupné online z [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-30-11]. Dostupné z: http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=91

⁴⁶ BOSÁK, František: *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. Praha 1969, str. 62.

smrt v koncentračních táborech, protože nesouhlasili s hitlerovským Německem nebo byli židovského původu. V každém případě šlo o další jev, který degradoval úroveň československého školství.

Nástupem nacismu a okupací území Československa tak byl ukončen rozvoj českého školství na více než 40 let. Vzdělanost a vědecký potenciál českých a slovenských vědců byl po druhé světové válce utlumen nástupem komunistické strany k moci. Snahy doktora Příhody i dalších reformátorů československého školství tak vyzněly na prázdno a k těmto ideálům se česká vědecká společnost a československé školství mohlo vrátit až po roce 1989. Největším problémem let 1939-1989 byl v praxi nerovný volný přístup ke vzdělání pro všechny a značná závislost učiva na totalitních ideologiích fašismu a komunismu.

2. 3. Antická literatura ve školních čítankách a učebnicích do roku 1945

Poslední část této kapitoly bych rád věnoval literatuře, která měla velký podíl na utváření myšlení žáků, tj. pomocným čítankám. Ty byly vydávány především učiteli a profesory, kteří díky nim rozšiřovali právě probranou látku a žákům pomáhali učivo lépe zafixovat v paměti. Čítanková tvorba byla určena především na domácí samostudium žáků. V jednotlivých dílech, která byla napsána od druhé poloviny 19. století do roku 1945, se snoubí nepřeborné množství názorů a v jistých místech i ideologií, které jednotliví vyučující vyznávali. Téma antiky se v čítankách objevovalo poměrně často, avšak pokaždé se jednalo o jinou interpretaci a výběr děl, která sem autoři umísťovali.

Zásadním mezníkem v čítankové tvorbě se stal rok 1855, kdy bylo zrušeno právo studijního fondu, jako jediného vydavatele středoškolských knih.⁴⁷ To umožnilo publikovat školní literaturu i soukromým vydavatelům. Jednalo se sice o významný mezník, avšak v této době uzavřela vláda tzv. konkordát s katolickou církví (viz. *kapitola I.*). Nové učebnice a čítanky se tak ocitly pod kontrolou nejen státu, ale i církve.⁴⁸ Šlo o logický krok, neboť plynulé čtení bylo jednou ze základních priorit vzdělávání této doby, což ostatně platí i dnes.

Na několika příkladech se nyní pokusím objasnit, jak velké mohly být rozdíly nejen v čítankách chronologicky vzdálených, ale i mezi pracemi tehdejších současníků.

---

⁴⁷ MIKOLÁŠKOVÁ, Monika: *Formování obrazu literatury*, str. 95.

⁴⁸Tamtéž, str. 96.

Největší inspiraci čerpali po celé 19. století čeští autoři čítanek z prací Josefa Mozarta.⁴⁹ Jeho tvorba v druhé polovině 19. století v podstatě neměla konkurenci, a to nejen v Rakousku, ale i v českých zemích a Německu.

Velmi plodným autorem, který se nechal inspirovat z Mozartovy tvorby, byl v druhé polovině 19. století Josef Jireček, známý to český spisovatel, historik a politik. Jireček se sice věnuje ve svých dílech antice jen okrajově, avšak jeho politická a literární práce měla velký vliv na utváření české školní literatury. Velkou měrou se zasadil o rovnoprávnost národních jazyků v rakouských zemích.⁵⁰ Jeho kroky by se daly nazvat jako federalistické, za což sklízel velkou kritiku, zejména z rakouské a německé strany. V roce 1857 vydal svou první čítanku s názvem *Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnázia*. Rok poté vydal pokračování *Čítanka pro první třídu nižšího gymnázia*. Obě tyto práce se staly v jistém smyslu průlomové a navazovalo na ně mnoho dalších spisovatelů a učitelů. Nejzajímavějším příspěvkem je kapitola *Výbuch Vesuva*⁵¹, kde autor cituje ze známého psaní Plinia Mladšího⁵² Tacitovi⁵³. Čítanka se drží původního textu a Jireček tak předkládá věrný obraz zřejmě nejtragičtější přírodní katastrofy starověku. Dalším zmínkou o antice je báseň *sv. Augustin*⁵⁴ od D. Kopeckého. U Jirečkova druhého díla – *Čítanka pro první třídu nižšího gymnázia*, nalezneme přizpůsobení textu věkové hranici čtenáře. Sv. Agustina a zničení Pompejí nahrazují především bajky. Typickou ukázkou je bajka od propuštěného thráckého otroka Ezopa – *Vrána a liška*.⁵⁵ Kromě bajek se jedna z kapitol nazývá vypravování dějepisná, kde autor uvádí různé články o historických skutečích. Jedním z nich je i *Příkladové statečnosti válečné u Římanův*⁵⁶, kde jsou popisovány válečné úspěchy římské armády.

---

⁴⁹ Josef Mozart – (1805 – 1892) byl státní úředník, který se velkou měrou zasloužil o vytvoření čítankové řady pro gymnázia.

⁵⁰ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Bd. 3.* Wien : [s.n.], 2003-2011. [Dostupné online. ISBN 978-3-7001-3213-4](#). Kapitola Jireček, Josef (1825-1888), Politiker, Philologe und Literaturhistoriker, s. 115.

⁵¹ JIREČEK, Josef: *Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnázia*, Praha 1857, str. 35.

⁵² Plinius Mladší – (61 – 113) byl římský spisovatel a právník. V roce 91- 92 zastával funkci tribuna lidu a v letech 111 – 113 zastával funkci císařského legáta v Bithýnii.

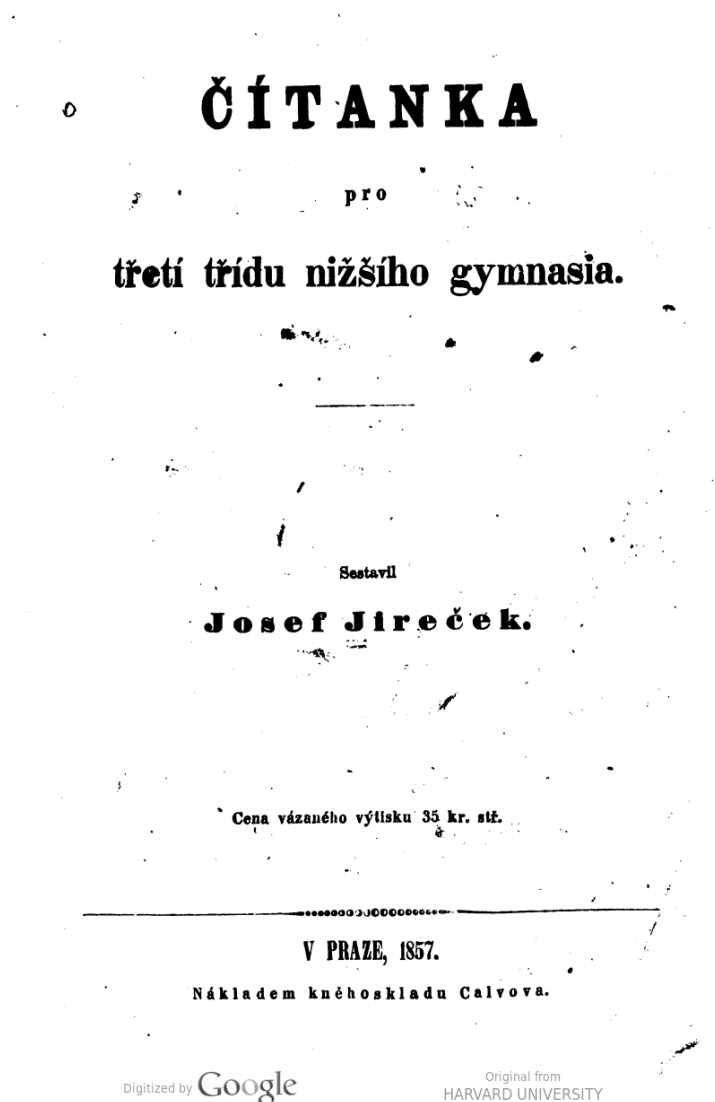
⁵³ Tacitus – (55 – 115) byl římský právník, senátor a historik. Jeden z největších římských dějepisců.

⁵⁴ JIREČEK, Josef: *Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnázia*, Praha 1857, str. 38.

⁵⁵ JIREČEK, Josef: *Čítanka pro první třídu nižšího gymnázia*, Praha 1858, str. 97.

⁵⁶ Tamtéž, str. 68.

Autor se v čítankách věnoval v podstatě jen římské antice. Výjimkou byl příspěvek *Hry Olympické*⁵⁷ od Simeona K. Macháčka⁵⁸, kde je ve stručnosti uvedeno několik zajímavostí z řeckých olympijských her, jako například místo konání, zúčastněné národy nebo olivový věnec pro vítěze.

(Josef Jireček: *Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnázia* – úvodní strana)

U Jirečka lze vysledovat, že se snaží být nestranný a nesnaží se prosazovat žádného autora ani náboženství. V čítance sice je možné nalézt již zmíněné příspěvky obsahující antické téma, avšak stejně tak je zde zastoupeno křesťanství a jeho učení. Je zde tedy patrná snaha o jistou vyváženost, co se témat týče. Jireček se snaží spíše o šíření českého jazyka, než aby jeho

---

⁵⁷ Tamtéž, str.

⁵⁸ Simeon Karel Macháček - (1799 – 1846) byl český básník, dramatik, učitel a překladatel.

snahou bylo dávat publikaci náboženský nebo politický podtext. Jeho nestrannost však byla do jisté míry logická. Jireček zastával konzervativní postoj jak v literatuře, tak v politice. V době, když ve 40. a 50. letech 19. století vrcholily obrozenecké snahy (viz. kapitola I.), on se v tomto boji žádným způsobem neangažoval.

Vznikaly také hodně odlišné verze čítanek, které byly úzce zaměřené. Jedna z nich vznikla v roce 1866, a to *Čítanka mluvnice pro katolické školy* od Karla Aloise Vinařického. Antika se zde vykytuje, ale pouze v souvislosti s křesťanstvím, což se dalo očekávat vzhledem k jejímu názvu. Jsou zde jmenovány i různé osobnosti, avšak vždy s kladným vtahem ke křesťanství, jako byl například Konstantin Veliký.⁵⁹ Vinařický potvrzuje styl, jakým vznikaly publikace glorifikující křesťanství v druhé polovině 19. století. Je zde absence článků týkajících se řecké kultury a antické kultury obecně. Římané jsou zobrazováni jako naivní pohané, kteří dělali svým bohům oběti a je zde také velmi barvitě vykreslena doba, kdy se římská říše začala hroutit. Čítanka není vyvážená, jako tomu bylo například u Jirečka a nedává čtenáři jinou možnost, než přijmout křesťanské pojetí dějin a mytologie.

Obsah.

321

Oddělení první.

Strana	Strana
1. Stvořitel . . . 3	28. Zvon . . . 28
2. Písnička ranní . . . 4	29. Výhled . . . 29
3. Mecnost Boží . . . 5	30. Modlitba za rodiče . . . 31
4. Písně večerní . . . 5	31. Naslana smrt . . . 32
5. Příběhy o Bohu . . . 6	32. Žití svědomí . . . 33
6. Otázky . . . 6	33. Ořena . . . 33
7. Sv. Augustin . . . 7	34. Pasák . . . 34
8. Vira . . . 8	35. Povolnost . . . 35
9. Koc cikerní . . . 9	36. Pravda a lež . . . 36
10. Duť . . . 10	37. Dobrá južno . . . 37
11. Kříž . . . 11	38. Utrha . . . 38
12. Církev . . . 12	39. Círám Pánc . . . 39
13. Katoik . . . 13	40. Soduero svatosti . . . 40
14. Vyvolení Boží . . . 14	41. První svatí přijímání . . . 41
15. Dobry pastýř . . . 15	42. Jádro křesťanských po-
16. Vzkříšení . . . 16	viností . . . 42
17. Nevece dívky . . . 17	43. Sv. Karel Beromejský . . . 43
18. Neče . . . 18	44. Mlýnský bratr . . . 44
19. Modlitba . . . 19	45. Křesťanství a řady du-
20. Perut úmo . . . 20	chovní . . . 45
21. Sv. Jan Evangelista . . . 21	46. Behace . . . 46
22. Laska . . . 22	47. Příčiny . . . 47
23. Smazání . . . 23	48. Pěhled k nebi . . . 48
24. Laska k nepříteli . . . 24	49. Sv. Alois na smrtelném
25. Anděl strážný . . . 25	loži . . . 49
26. Pocta svatých . . . 26	50. Poslední věci . . . 49
27. Královna Svatých . . . 28	

Oddělení druhé.

Strana	Strana
51. Roucho země . . . 50	61. Křovíav . . . 58
52. Ruže . . . 51	62. Jedovaté byliny . . . 58
53. Kostilav . . . 52	63. Ovo . . . 60
54. Koutav . . . 53	64. Krava . . . 61
55. Skromná dívka . . . 54	65. Adia . . . 62
56. Oblis . . . 55	66. Pes . . . 64
57. Les. Koanpě. Řepka . . . 54	67. Žučic a srnec . . . 65
58. Jablec . . . 55	68. Jelen . . . 66
59. Písa a strapa jaldni . . . 58	69. Šol a vělboud . . . 67
60. Dub. Strany lesni . . . 59	70. Měrvád . . . 69

Strana	Strana
71. Svatci . . . 70	81. Pavouk . . . 79
72. Káry . . . 71	82. Housenky . . . 80
73. Bílá holubička . . . 71	83. Věly . . . 81
74. Vrabec a vlaštovka . . . 72	84. Chroust . . . 82
75. Slávek . . . 73	85. Ptáky . . . 83
76. Skřivánek . . . 74	86. Váňek země . . . 84
77. Ptáci . . . 75	87. Váno . . . 85
78. Ryby . . . 76	88. Křišťál a diamant . . . 86
79. Had . . . 77	89. Sál . . . 87
80. Nicnýd . . . 79	90. Kamená šel . . . 88

Oddělení třetí.

Strana	Strana
91. Zeměkoule . . . 89	113. Karel IV. v Plac . . . 113
92. Slunce a země . . . 91	114. Kristof Kolumbus . . . 114
93. Hádanka . . . 92	115. Dán Hababurský . . . 117
94. Město . . . 93	116. Kral Ladislav a Jan . . . 118
95. Hádanka . . . 93	Jiskra . . . 118
96. Pevná země a moře . . . 94	117. Ferdinand I. a Maxi-
97. Osvětlení rakouské . . . 95	milian II. a Rudolf II. a . . . 119
98. Hory rakouské . . . 96	118. Ferdinand II. a III. . . 121
99. Mesta rakouská . . . 98	119. Leopold I. Josef I. a . . . 122
101. Pozvání Boží . . . 101	Karl VI. . . 122
102. Svatá země . . . 102	120. Maria Teresia . . . 123
103. Rimane . . . 103	121. Josef II. . . 125
104. Promáčení křesťanů . . . 104	122. Leopold II. a Franti-
105. Konstantin Veliký . . . 105	šek I. . . 126
106. Jelinek odpadá . . . 106	123. Rakouský sedláč a
107. Řím křesťanský . . . 107	francouzský jezuita . . . 126
108. Karel Veliký . . . 110	124. Cisar Ferdinand a Fran-
109. Markrabě Leopold . . . 110	tišek Josef . . . 127
110. Tisari . . . 111	125. Hyman národní . . . 128
111. Císař Rudolf a jeho . . . 112	126. Titul císaře pána . . . 129
112. Tři panovníci našich . . . 113	127. Vlastenec . . . 130
zemí . . . 113	

Oddělení čtvrté.

Strana	Strana
128. Dítě a rodičova . . . 131	134. Ovocská rada . . . 139
129. Ořava . . . 132	135. Vystěhvalci . . . 140
130. Skalo . . . 133	136. Představený obecní . . . 142
131. Zahradka dítek . . . 135	137. Živnosti a řemesla . . . 143
132. Hry a kratochvil . . . 137	138. Bývalé školy a nynější
133. Orláka . . . 137	živnostenské spolky . . . 144

(Karel Alois Vinařický-Čítanka mluvnice pro katolické školy - Obsah)

⁵⁹ Konstantin Veliký – byl římský císař v letech 306 – 324. Nejvíce proslul tzv. Ediktem milánským, který zaručil náboženskou svobodu všem občanům na území říše.

Vnik tzv. reálek (viz kapitola 2. 1.) podnítl tendence ve školství zaměřit se na prakticky využitelné znalosti. V čítankách se tak objevovala celá řada podnětů, které se týkaly základů fungování přírody. U těchto knih byla většinou antika často zmiňována. Jako příklad nám poslouží publikace z roku 1874 s názvem *Čítanka pro pátou třídu obecných a občanských škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: prozatím i pro čtvrtou třídu*. V první části knihy je kladen velký důraz na národní dějiny. Antice je věnována závěrečná část, avšak kniha obsahuje nejen odkazy na římskou říši, ale také na dějiny Řecka a jeho kulturu. Kniha působí do značné míry spíše subjektivním dojmem, autor často vyjadřuje své vlastní názory a soudy. Samozřejmě v dnešní době není možné hodnotit objektivně názory tehdejších autorů na antický svět, avšak jedná se o velmi zajímavou sondu do smýšlení tehdejší společnosti. Nejzajímavější kapitolou, která se antiky týče, je určitě *Démostenés*⁶⁰. O tomto řeckém státníkovi a řečníkovi, žijícím ve 4. století před Kristem, by se toho dalo napsat opravdu hodně. Kniha se však zaměřuje především na jeho největší charakteristiku – vadu řeči. Jeho vrozená vada ho však neodradila a i přesto je považován za jednoho z největších řečníků starověku.⁶¹ Článek má do jisté míry motivační charakter. Vše lze poznat již podle úvodních vět: „*Mnozí mužové přeslavní svým životem dovědčili, že pečlivostí a pilností člověk přemoci může mnohé těžkosti, jenžto se na první pohled nepřekonatelnými býti vidí. Nejvyšším té věci vzorem jest však Athénan Démosthénés.*“⁶² Článek je hodně krátký a zaměřuje se pouze na vadu řeči a silnou vůli k překonání vrozeného problému. Je to velmi zvláštní skutečnost, protože postava Démosthéna by zasloužila větší prostor a čítanka se vůbec nezmiňuje o jeho vlastenectví, které se přímo nabízí.

I v této čítance se objevuje zmínka o olympijských hrách. Článek nazvaný příznačně *Olympické hry*⁶³ od Petra Jedličky je věnován počátkům tohoto sportovního svátku starověkých Řeků. O olympijských hrách psal již zmíněný Simeona K. Macháček, jehož dílo zařadil do své čítanky Josef Jireček. Toto téma se tak stává ve společnosti velmi oblíbené, a to nejen v českých zemích. Obliba tématu tohoto slavného sportovního svátku a jeho zařazování

---

⁶⁰ *Čítanka pro pátou třídu obecných a občanských škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: prozatím i pro čtvrtou třídu*, Praha 1874, str. 9.

⁶¹ OLIVA, Pavel: *Démostenés*, Praha 2008, str. 43.

⁶² *Čítanka pro pátou třídu*, str. 9.

⁶³ Tamtéž., str. 10-11.

do různých publikací, tak mohlo také částečně přispět k obnově olympijských her v roce 1896. V námi popisované čítance, z roku 1874, se autor zabývá hlavně sporty, ve kterých se soutěžilo. Opět je též zmiňován olivový věnec pro vítěze. Udává se také poslední rok konání her, a to datum 394 n. l. Oproti Macháčkovi je text více strohý a nejsou například zmíněny národnosti, které se původních her účastnily.

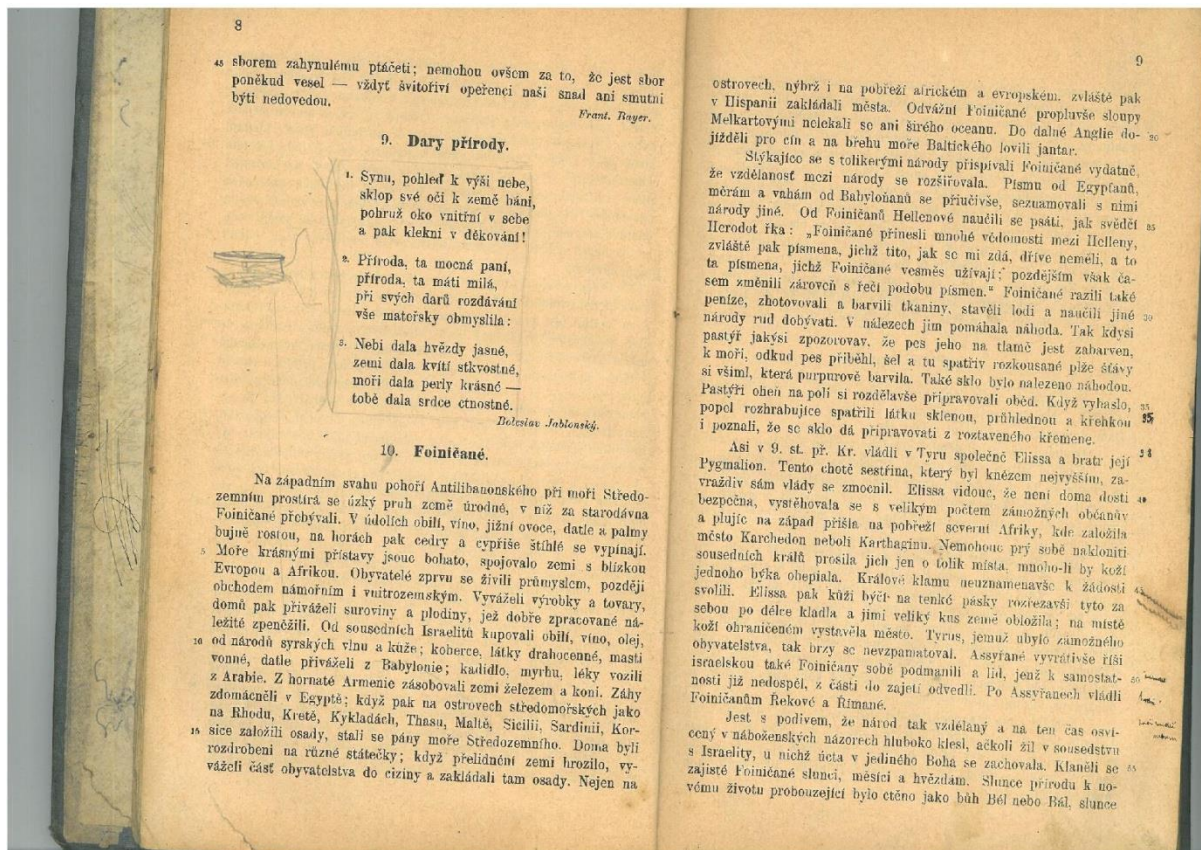

*(Čítanka pro pátou třídu obecných a občanských škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku:
prozatím i pro čtvrtou třídu – Úvodní strana)*

Odlišná situace nastala u dalšího autora, Václava Petru. Tento gymnaziální profesor sestavil v roce 1888 *Čítanku pro nižší třídy středních škol*, kde se antika dostává podstatně většího prostoru. Antika se zde mísí s dalšími příběhy, zejména z českých dějin. Početné jsou též různé ucelené příběhy o přírodě. Zajímavý je však výběr uváděných autorů, zejména u děl antických. Václav Petru si vybral příběhy jako *Foiničané*, *Semiramis* nebo *Jak se stal Kyros pánem říše médské*.⁶⁴ U všech těchto děl je autor totožný – Jan Šafránek. U něj je známo, že občas nadřazuje příběhovou stránku nad faktografickou a uměleckou. To mu bylo vytýkáno

⁶⁴ PETRŮ, Václav: *Čítanku pro nižší třídy středních škol*, Praha 1888, str. 27 – 33.

například Vladimírem Novákem ve *Filologických listech*⁶⁵ roku 1887.⁶⁶ Je nutno uznat, že kniha se primárně věnuje mladším čtenářům, avšak oproti Jirečkovi působí hodně obecně. Petru sestavil čítanku pro nižší ročníky dohromady, zatímco Jirečkovu dílo působí uceleněji. Hlavní rozdíl však vidím v posunu čtivosti textu a jeho popularizaci. Výběr Šafránkových textů je zajímavým signálem, kudy se kniha hodlá ubírat.

(Václav Petru - Čítanku pro nižší třídy středních škol - Kapitola Foiničané)

Koncepce čítanek bývala v tomto období velmi rozmanitá. Záleželo na autorech, jakým způsobem budou chtít mládeži sdělovat informace o antickém dědictví a dějinách vůbec. Vznikala i díla, která antiku nezmiňovala a soustředila se pouze na české dějiny nebo na díla velkých českých spisovatelů, jakou byla *Česká čítanka pro třetí třídu škol středních* z roku 1887 od Františka Bartoše nebo *Trojdielná čítanka pro české školy obecné* z roku 1935 od Jana Jursy. Tyto čítanky dávaly přednost hlavně výkladu českých dějin, což sice pomáhalo žákům

⁶⁵ NOVÁK, Vladimír: *Listy filologické*, Roč. 14, Čís. 6 (1887), str. 455 – 458.

⁶⁶ Tamtéž str. 455 – 458.

utvářet si představu o národních dějinách, avšak chybí zde větší provázanost právě s antickým světem a počátky lidských dějin. To může mít za následky, že žáci nebudou chápat některé návaznosti.

Většina čítanek, které vycházely v této době, však antiku alespoň zmiňovala. Velmi zdařilým pokusem je *Čítanka pro školy obecné* z roku 1894 od Jana Šťastného a Josefa Sokola. Autoři se sice znovu věnují českým dějinám, avšak nalezneme zde i mnoho příběhů ze světových dějin a mezi nimi se právě nachází i několik kapitol o antickém světě. Kniha připomíná dílo Josefa Jirečka, protože je zde patrná snaha obsáhnout co největší oblast lidských dějin. Řekové a Římané jsou zde řazeni mezi starodávné národy. Společně s nimi jsou zde i Indové, Fénicičané nebo Číňané.⁶⁷ O řeckých a římských dějinách jsou zde informace jen kusé a autoři nastínili jen základní fakta, jakými byl konec římské říše nebo naopak její založení bratry Romulem a Remem. Kapitola *Obrazy z dějin římských*⁶⁸ není pojata příliš podrobně a znovu se jednalo jen o kusé informace. Podstatně větší část je věnována Sókratovi. Ten je v čítance nazván, jako nejmodřejší z mudrců. Sókratovi se dostává v knize největšího prostoru, co se antického tématu týče.

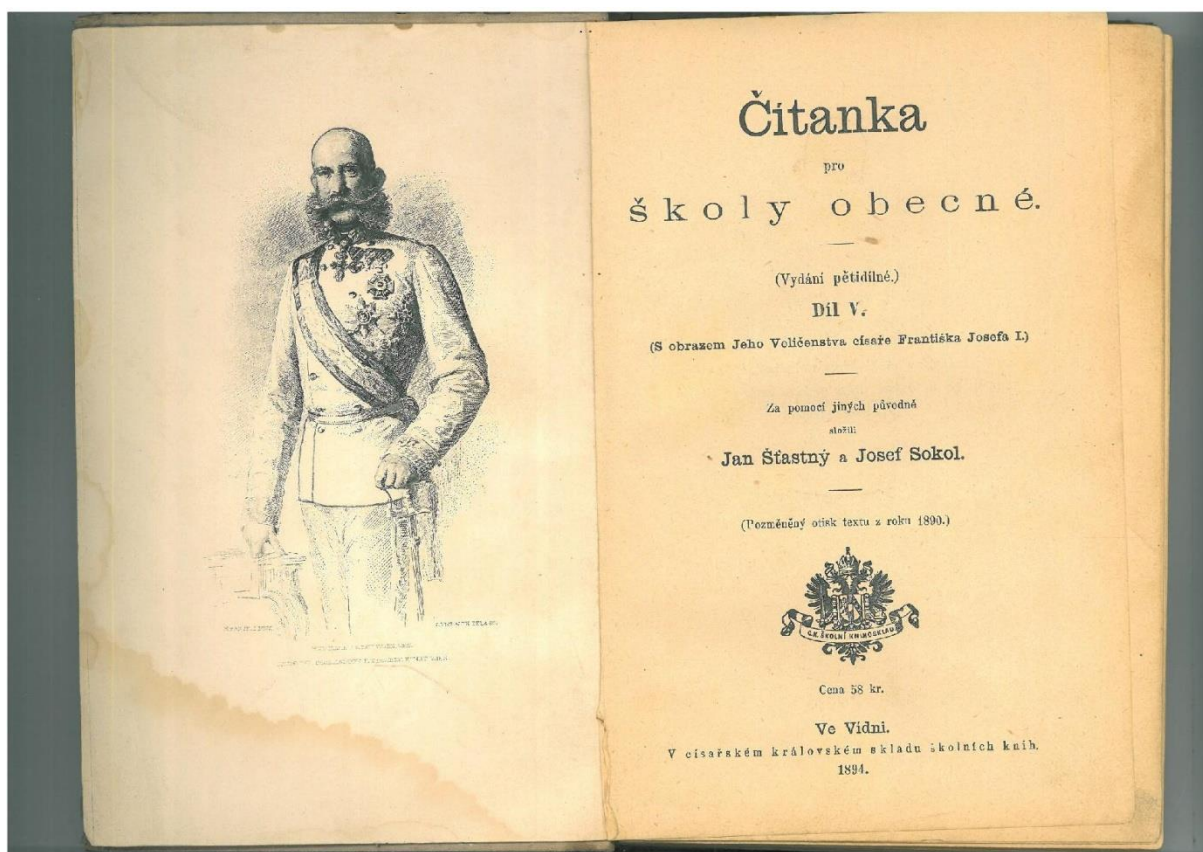
Čítanka Sokola a Šťastného potvrdila i další skutečnost, která s antikou silně souvisela, a tou je touha objevovat cizí země. Část čítanky tak byla věnována právě zeměpisnému čtení. Stejnou část lze najít u Jirečka nebo Václavů. U Sokola a Šťastného však tato část měla jistou zvláštnost. Jsou zde kapitoly, které se věnují rozměrům Země, hvězdám nebo zemskému pohybu. Znovu se tak vracíme k reálkám (viz kapitola 2.1) a jejich zaměření na praktickou výchovu. Snaha o praktické dovednosti a znalosti z přírodovědeckých oborů velmi kontrastuje s čítankami pro církevní školy, například od již zmiňovaného Karla Aloise Vinařického. V církevních časopisech a čítankách se vědám, jako byly fyzika nebo biologie, naprosto nevěnují a vše vysvětlují boží vůlí. Jako příklad nám může posloužit čítanka od Vinařického nebo již také zmiňovaný časopis *Anděl strážný* (viz kapitola 1. 1.).

---

⁶⁷ ŠŤASTNÝ Jan, SOKOL, Josef: *Čítanka pro školy obecné* z roku, Praha 1894, str. 243.

⁶⁸ Tamtéž, str. 250-251.

(Jan Štastný a Josef Sokol - Čítanka pro školy obecné – Úvodní strana)

3. Vztah české společnosti k antice od druhé poloviny 19. století do roku 1945

Česká společnost vnímala a byla nucena vnímat antickou kulturu velmi různým způsobem v průběhu tohoto téměř jednoho století. Je nutné brát v potaz, že během těchto sto let se udály dvě světové války, české území bylo často pod nadvládou cizích mocností, a tudíž se zde velmi často promítala představa daného okupujícího státu, více než českého uvědomění.

3. 1. Vztah české společnosti k antice v druhé polovině 19. století do roku 1914

V českých zemích znamenal radikální změnu ve vnímání antiky ukončený proces národního obrození. Do popředí se dostávají Májovci, kteří pojmají antiku více z uměleckého hlediska a dávají jí jakýsi noblesnější charakter. Antické prvky začínají ovlivňovat přední české umělce v čele s Josefem Mánesem nebo Mikolášem Alešem. Jednalo se však pouze o oblast umění. Májovci se totiž ztotožňovali především s myšlenkou romantismu a odkazem na Karla Hynka Máchu. Nástup Májovců v českých zemích přinesl spíše odklon od antické tradice: „*Ještě průkazněji dokumentuje chladný vztah májovců k antice jejich koncepce antického odkazu, jejich způsob vnímání a využívání antických podnětů. Antický odkaz se v jejich tvorbě uplatňuje jen látkově, ne ve svých ideových specifických a ideových kvalitách, ne jako faktor ve vyšším smyslu literární, stylový. V nejvážnějších případech dochází ke smělé aktualizaci v duchu soudobých, sociálních a politických idejí a formálně se navazuje na tradici neantickou.*“⁶⁹

V českém prostředí, tudíž i v literatuře, vycházelo absolutní minimum publikací, které byly inspirovány antickou literaturou. Antika se uplatňovala ve své podstatě pouze v jediném literárním druhu, a to v dramatu. I zde však antická látka působí spíše zprostředkovaně a netvoří stěžejní část jejich díla. V podstatě se u antiky jedná pouze o vedlejší efekt.

U lumírovské tvorby tomu však bylo naprosto naopak. Antika zde zaujímá velký prostor a stává se stěžejním tématem. Zajímavý je také fakt, jakou podobu antiky Lumírovci využívají. U Májovců se jednalo převážně pouze o zlomek římských dějin. V případě

---

⁶⁹ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 307.

Lumírovců se uplatňuje celé spektrum antiky. Mám tím na mysli řecké báje, antickou řecko - římskou literaturu nebo dějiny obou nejvyspělejších antických států.⁷⁰

Jednu zvláštnost však i pojetí antiky u Lumírovců a Ruchovců mělo. Na rozdíl od generace máje nikdy antika nesloužila k vyjádření politických cílů myšlenek. Jednalo se převážně o umělecký styl, kterému se však nedostávalo praktického využití. Do popředí se poté dostávají hlavně dvě české osobnosti – Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer. Jejich díla jsou antikou velmi ovlivněna. Nastupující generace na přelomu století se tudíž přímo postavila proti Májovcům a jejich koncepci. Jednalo se o zbortění v podstatě všeho, v co věřila předešlá generace. Vzhledem k tomu, že Májovci antiku nevyužívali, stala se tudíž u Lumírovců a Ruchovců stěžejním tématem. Díky již zmiňovanému Vrchlickému nebo pracím J. V. Sládka se česká společnost opět přiblížila k antické tradici a mohla čerpat z její bohaté kultury, kterou tyto dvě generace transformovaly do svých děl a předložily ji tak široké české veřejnosti.⁷¹

Nyní na přelomu století se tak vytvořily dvě koncepce antiky, jak je vnímala česká učená společnost. V jedné formě básníci a další hledali v antice něco, co jim současnost nemohla poskytnout. Jedná se vlastně o jistý únik od současnosti. Antika tvořila v podstatě ideál, ke kterému by bylo dobré se vrátit. V druhém případě si často autoři vybrali z antického stylu pouze skutečnost, která se jim hodila do jejich díla. Tato koncepce je bohužel vytržena ze svého kontextu a o antické kultuře příliš nevypovídá.

Národní obrození v roce 1848 dosáhlo určitých svobod. To se samozřejmě projevilo i v literatuře. Překlady již neměly primární funkci v šíření českého jazyka, nýbrž se začala rozvíjet jejich umělecká stránka. Hlavním přínosem byl styl Josefa Krále. Jednalo se o filologa reformního ražení. Nezajímaly ho doslovné překlady děl, které v českém prostředí byly těžko pochopitelné, které však měly opodstatnění pro výuku klasických jazyků. Král zavedl novou metodu - díla se překládala sice s přesným příběhovým základem, avšak ne slovo od slova. Literatura tak získala na čtivosti a přehledu. Vzor si vzal z tvorby některých Lumírovců, v jejichž stylu našel zalíbení. Antika byla v této době populárním tématem a po Králově metodě začalo vznikat velké množství děl. To nutně muselo vést

---

⁷⁰ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 325.

⁷¹ Tamtéž. str. 332.

k úpadku kvality, protože ne každé dílo dosahovalo dokonalosti Královny inovační metody. To však nemění nic na tom, že děl s antickým tématem vnikalo velké množství a česká literatura jimi byla téměř zaplavena.

3. 2. Vztah české společnosti k antice v období 1914 až 1945

Stav mezi dvěma světovými válkami byl takový, že ve své podstatě nikdo z předcházejícího období neudal jednotný směr, jakým by česká společnost vnímala antický svět a jeho literaturu. Byl zde časopis *Moderní revue*, ten však ztratil svou úroveň. Mladá generace Lumírovců a Ruchovců naopak nastolila trend zavrhnout vše staré a přežité. Jejich moderní přístup nebyl ani tak inspirován nadšením pro antiku, jako vzdorem a revoltou vůči Májovcům. Po skončení první světové války se však vyskytl jiný problém. Antické téma v české literatuře nebylo příliš atraktivní a většina velkých spisovatelů se jím nenechávala příliš inspirovat. Typickým příkladem byl spisovatel Karel Čapek, který ve svém díle *Italské listy* uvedl: „*Antiku nelze obsáhnout jedním vkusem, musíte si vybrat své a k tomu ostatnímu zachovat alespoň zdvořilost.*“⁷²

Česká a slovenská společnost často využívala antický ideál jako příklad, kam by měl vývoj českých zemí směřovat. Jako jeden příklad za všechny je vhodné uvést knihu Antonína Koláře. Jeho soupis přednášek na půdě Univerzity Komenského v Bratislavě nese název *Antika a politická výchova příštích občanů*. Zde se zabývá tématem ideálního státu, demokracie a vhodného způsobu života. Jako většina autorů i on předkládal řecký způsob demokracie jako ideál, jehož by měli lidé dosáhnout. Tato snaha byla patrná u většiny vědecké komunity, která se zabývala antickým světem. Bohužel dle mého názoru jde jen o přání, které je v praxi neproveditelné. Z vědeckých výzkumů víme, že metoda přímé demokracie mohla fungovat jen při omezeném počtu lidí, a to je právě princip celé řecké demokracie. Kolářova slova o tom, že světová válka nutí lidi neohlížet se na minulost⁷³, tak působí lacině. Myšlenky řecké, ať jsou v souladu s novým druhem humanismu, který v Evropě vznikl, jsou ve 30. letech 20. století téměř neproveditelné. Navíc je si třeba uvědomit, že řecký způsob demokracie není aplikovatelný ani na demokracii v Kolářově

---

⁷² ČAPEK, Karel: *Italské listy*, Praha 1970. str. 5.

⁷³ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova*, str. 64.

době, ani dnes. I tak je soubor přednášek zajímavý a přináší znovu odlišný pohled, který mohl inspirovat i tvůrce dětské literatury. Kolář sice připouští jisté odlišnosti, například antického imperialismu. Avšak v konečné podobě nabádá k navrácení se k antickým ideálům. Nezaměřil se na konkrétní problémy jeho doby, vykládal jen možnosti, jak by se lidé měli chovat a jaké jsou další možnosti řízení státu. Jisté prvky dotáhl až k myšlenkám anarchismu. Je sice pravda, že úřady v Řecku neplýtvaly nepřebornou mocí. Avšak z textu jasně vyplývá aplikace na jeho tehdejší dobu, což mi přijde zcela nereálné. Zřejmě naráží na systém řízení v období první republiky, kdy mocenská struktura nebyla příliš jasná a téměř veškerou moc drželo uskupení *Hrad* v čele s T. G. Masarykem, které trvalo do roku 1921. Obava u Koláře panovala i ohledně silného postavení nacismu v roce 1928. Kolář jasně uvádí, že *v dnešní době nám některé vlastnosti Římanů mohou být vzorem, avšak nesmíme býti obdivovateli moci Římanů.*⁷⁴

Osobnosti období první republiky neměly o antiku příliš velký zájem. Velcí spisovatelé této doby se zaměřili spíše na závažná témata tehdejší doby. Výjimkou se stal Otokar Fischer. Byl to muž, ve kterém se skloubil zájem o antiku zároveň s básnickým nadáním. Otokar Fischer byl však také vědecky zaměřen. V jeho dílech se často vyskytoval individualismus a jeho dílo *Héraklés*, které bylo vydáno v roce 1919, přímo tuto vlastnost hrdiny oslavuje.⁷⁵ Do jisté míry se zde mohlo projevit zklamání lidstva ze světové války a rozervanost hrdiny. Z velkých spisovatelů této doby nebyl samozřejmě Fischer jediným. Za zmínku může stát i Vladimír Neff a jeho *Lidé v tógách*. Zde se jednalo v podstatě o klasickou detektivní záležitost, kterou autor dle mého soudu vcelku vkusně zasadil do období starověkého Říma. Zde se dá prvně hovořit o tématu, které by mohlo zaujmout širší veřejnost antickým světem jakousi nenásilnou formu. Literatura faktu byla častým jevem, ovšem klasický detektivní příběh zasazený do antického prostředí byl do jisté míry inovací.

Ačkoli u spisovatelů nenacházela antické témata příliš rozsáhlé zastoupení, jinak tomu bylo u avantgardy. Zde antika našla své uplatnění hned z několika důvodů. Prvním z nich je určitě vzdělání lidí, kteří se avantgardě věnovali. Většinou se jednalo o osoby, které

---

⁷⁴ KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova*, str. 23.

⁷⁵ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 354.

měly klasické vzdělání prosycené klasickými jazyky. Antika tak pro ně byla velmi přijatelnou volbou. Dalším faktorem by mohlo být již zmiňované otřesení z války. Tato generace ztratila ve své podstatě víru v lidstvo a musela se obrátit někam jinam, k počátkům umění a vědění. I proto volba padla právě na antiku a témata s ní spojená. Nástup této mladé generace jen potvrdil prvotní směr generace předešlé, která se názorově odtrhla do Májovců a snažila se najít nový pohled na chápání dějin.

V básnické tvorbě se můžeme s antikou setkat zejména u tří jmen. Jsou jimi Konstantin Biebl, František Halas a Josef Svatopluk Machar. Zajímavostí u Halase bylo, že jemu se nedostalo klasického vzdělání. Dokonce se mu nedostalo téměř žádného vzdělání. Motivy antického světa tak objevoval naprosto sám. Možná i tímto faktem byla ovlivněna jeho tvorba, kde využívá často pojmů jako *Styx*, *podsvětí* nebo *obolos*.⁷⁶ Druhým básníkem byl Konstantin Biebl. Jeho sbírka *Nový Ikaros* využívá antických motivů. Jedná se však znovu spíše o využití určitých metafor a příměrů, než o nějaký návrat k antice. Každopádně antické motivy se v jeho dílech objevují opravdu v hojném počtu. V jeho případě se jednalo právě o muže, který prošel válkou a byl zklamán životem. Je nutno však uznat, že ani jeden z básníků nebyl typický avantgardní umělec, jelikož neodmítali sociální nespravedlnost, spíše naopak. Též zde nevládl žádný příklon k různým organizacím a spolkům. Posledním, avšak rozhodně ne důležitostí, byl básník a spisovatel Josef Svatopluk Machar⁷⁷, jenž měl veliké sympatie k římské kultuře. V dílech *Řím* (1907) nebo *Pod italským sluncem* (1918) je dobře viditelné Macharovo zaujetí antickým světem.

Typická avantgarda v Československu vznikala pomalu a pozvolna. Antika se však začala dostávat mnohem více do povědomí lidí také proto, že začaly vznikat překlady děl přímo z řečtiny. Lidé v kulturních kruzích si totiž povšimli, že každá tvorba spojená s antikou získává daleko větší okruh diváků a čtenářů. Jazykové znalosti avantgardních umělců nebyly příliš rozsáhlé, avšak i snaha o překlady jasně značí zájem o antickou kulturu. Bylo přeloženo téměř celé Aristofanovo dílo Agustinem Krejčím. Společně s pokračovatelem Ferdinandem Stiebitzem dodali československému národu představu, jaká vlastně díla tohoto antického dramatika byla. Aristofanovo komediální dílo se stalo velmi vyhledávaným tématem zejména v divadlech. Zájem o antickou kulturu se samozřejmě

---

⁷⁶Tamtéž. str. 375.

⁷⁷ Josef Svatopluk Machar – (1864 – 1942) byl český básník, prozaik a spisovatel. Představitel kritického realismu.

postupem času začal promítat do celé společnosti, jak rostl počet divadelních inscenací, které měly své kořeny právě v antice. U Krejčího šlo o překlady příliš strohé a nečtivé. Jednalo se v podstatě o doslovný překlad a chyběla jakákoli souvislost a slohový koncept.⁷⁸ U Ferdinanda Stiebitze se jednalo o překlad, který byl jasně zaměřen na čtivost. Aristofanovým textům se dostalo volného překladu, který měl především za účel, aby jej pochopil každý. Volně se tak navazovalo na moderní Královu metodu o překladech antických děl. Zde se dostáváme k dalšímu důležitému mezníku. Antická kultura již není podávána pouze jako strohý překlad nebo literatura faktu. Nyní si mohl každý člověk s průměrným vzděláním přečíst Aristofanovo dílo sice ne doslovnou, ale za to velmi čtivou formou. Povědomí o antických dílech se tak dostává na novou rovinu, což samozřejmě ovlivnilo téměř všechny vrstvy a generace této doby. To přesně korespondovalo s Královou myšlenkou.

Naprostým fenoménem, který je samozřejmě úzce spojen s avantgardou, se stává divadlo. Především nejslavnější divadlo v Československu této doby – Osvobozené divadlo. Jeho představitele není ani zřejmě potřeba zmiňovat, protože se jednalo asi o největší osobnosti české kultury této doby, s výjimkou Vlasty Buriana. V jejich případech byla antika využívána v satirickém duchu. Rozhodně se tedy nedá říci, že by se jednalo o pokračování v odkazu antické kultury, to rozhodně ne. Ačkoli jak Voskovec, tak Werich byli vyznavači absurdního humoru a satiry, tak brali divadlo jako vážnou věc. Podle jejich teorie se totiž na divadelních prknech nejlépe sdělilo národu určité poselství, a to nenásilnou a zábavnou formou. To se projevilo zejména v době okupace Německem.

Antika se v jejich dílech objevovala opravdu často. Již v prvním díle *West pocket revue*, které pochází z roku 1927.⁷⁹ Především se jim zalíbila antická mytologie. Ve svých dílech ji nepřeberně parodovali a antika se tak ukázala jako téměř nevyčerpatelný zdroj pro jejich další tvorbu.

Ačkoli jejich parodie a skryté významy ve hrách byly většinou určeny dospělým posluchačům, můžeme říci, že do jisté míry ovlivňovaly i mladou generaci. Jestli vědomě nebo ne, to už je samozřejmě jiná otázka. Avšak jejich ztvárnění antických postav se promítalo i do zájmu všech generací, dozvědět se něco více. Zřejmě nejzdařilejším

---

⁷⁸ Tamtéž, str. 376.

⁷⁹ Tamtéž, str. 378.

příkladem je jejich hra *Caesar*. Hra, kde se nádherně skloubí politika a kultura starověkého Říma s tehdejší politickou situací. Komédie, která diváky velmi zaujala díky své aktuálnosti, ačkoli se jednalo o období před téměř dvěma tisíci lety. Velké nadání samozřejmě čnělo z jazykových schopností obou hlavních aktérů a snaze dovádět známé antické citáty až *ad absurdum*. Tím citáty dostávaly naprosto jiný význam a hra dostala odlišné vyznění. Ani v jejich repertoáru samozřejmě nemohou chybět prvky z Aristofana. Oba dva se k jeho četbě hlásili.

Návrat k antice a k celkové vzdělanosti starověkých států měl jeden velmi pozitivní dopad. Jednalo se o udržování vztahů s vyspělými státy Evropy, čímž se Československo dostávalo na lepší životní a kulturní úroveň. Ve 20. letech dokonce Praha patřila k nejvyspělejším městům Evropy. Mladá generace tak začala vidět v antickém odkazu ideál. Především se jednalo o demokracii, protože tu rozhodně v systému první republiky nepovažovali za dokonalou, zde se snažil navázat například Kolář s jeho dílem *Antika a politická výchova příštích občanů*. Snaha vidět do minulosti a vzít si příklad z antického vědění však stále narážela na odpor k strohému akademismu⁸⁰, který zde byl hluboce zakořeněn a ke stále ještě povinné velké hodinové dotaci ve výuce klasických jazyků. Zde můžeme jasně pozorovat, jak antická kultura, kam samozřejmě patří i literatura, ovlivňuje mladou generaci. Její chápání bylo v rámci první republiky velice specifické a pro mladou generaci se stala symbolem ideálu, jakého by měl jejich stát postupně dosáhnout. Jednalo se o ideál, který se jevil velice utopický a téměř nedosažitelný. Přímou řeckou demokracii nebylo možno aplikovat, stejně jako mnoho dalších antických ideálů. Výchova k demokratizaci občana byla spojena s celkovým politickým stavem v Evropě. S jistou nadsázkou lze říci, že fašistické a nacistické státy v Evropě se nechaly inspirovat starověkým Římem, jeho mocí a způsobem života. Protipólem se stal svět starověkých Řeků s jejich snahou o demokratizaci společnosti. Evropa se tak rozdělila nejen na rozdílné politické strany, ale v podstatě na dva odlišné póly, které vyznávaly různé hodnoty.

V celých dějinách je možné najít období, kdy se kultura znovu vrací zpátky ke kořenům antiky. Někdy se stávalo, že si antiku až příliš glorifikují a považují ji za vzor. Typickým

---

⁸⁰ *Akademismus – spisovatelé, kteří nejevili zájem o kreativní vnímání světa. Tito filologové trávili mnoho času uzavření ve svých pracovních a preferovali častěji osvědčené a zaběhnuté způsoby a metody zobrazování skutečnosti*

příkladem je rané období renesance v severní Itálii na počátku 14. století. V tehdejší Evropě však začal pronikat pokračovatel s názvem novohumanismus. Spíše než antickým dílem se zabýval pohledem na svět a výchovou občana k antickému ideálu krásy. Styl se spoléhal na propojenost historie s jazyky antickými, latinou a řečtinou.

Československá inspirace mladé generace nesloužila jako životní styl, spíše jako ideální obraz fungování státu a jeho státních aparátů. Ačkoli nebylo možné většinu uskutečnit, i tak je snaha směřovat k nedostižitelnému ideálu chválihodná a můžeme říci i obdobná jako u starověkých Řeků.

4. Dětská literatura s antickým tématem od druhé poloviny 19. století až do roku 1900

V tomto období začínají vznikat velmi zajímavé tituly. Církevní moc již nedosahuje do vědeckých sfér, kde se poznání má možnost projevit naplno. Antická literatura se stává oblíbeným a nekontroverzním tématem. Autoři se mohou vyhnout politicky nekorektním tématům. Navíc rozvíjející se vědecké obory dávaly nové možnosti ve zkoumání antického světa. Zde se samozřejmě jednalo o literaturu faktu. Ovšem mezi ní a literaturou pro mládež se občas rozdíly smazávaly.

I přes oslabování vlivu církve se objevilo několik titulů, které stále propagovaly křesťansky zaměřené hodnoty. Zde můžeme hovořit o zápase mezi vírou a vědou (viz. výše), která se promítala i do literatury pro mládež a děti. Třetí hybnou silou se stal vliv politický, který mnoho autorů začleňovalo do svých děl. Důvod byl jednoduchý. V době, kdy v českých zemích probíhalo národní obrození, nebylo v podstatě možné vyjádřit své myšlenky přímo. Národní obrození sice prošlo po roce 1848 svým vrcholem a Čechy dosáhly na rakouské vládě určitých ústupků, ovšem zdaleka se nejednalo o autonomii. Knižní cenzura stále existovala. Vyjádření politické či jiné myšlenky v dětských knihách se stalo jednoduchým a účinným řešením ve snaze publikovat. V letech 1848-1849⁸¹ sice došlo ke zrušení cenzury, v dalších letech se však rakouské metody cenzurování literatury vrátily.

4. 1. Jednotlivá díla této doby

První rozebírané dílo pochází roku 1874. V tomto roce vznikla skupina mladočeši, jenž dala české kultuře odlišný směr. Postupně se distancovala od romantismu Májovců a antickému tématu se tak konečně dostalo většího prostoru. Situace v umění i literatuře tak nabrala směr vzdoru vůči všemu, co Májovci propagovali. Téma antiky nebylo u starší generace příliš oblíbené, protože jasná logika a snaha porozumět principům světa ostře kontrastovala s romantismem, kde se umělec uzavíral do svého nitra a bojoval se svou

---

⁸¹ ČULÍK, Jan: *Historie cenzury v Čechách*, Britské listy, [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>

vnitřní rozervaností. Romantismus též vystihuje tajemno a iracionální smyšlení o životě. V literatuře se bylo možné setkat s tzv. sentimentálními romány. Na zde popisovaných dílech je vidět určitý větší zájem o antickou kulturu. Do přímého protikladu lze postavit například dílo Josefa Jirečka *Obrazy z rakouských zemí, národův a dějin*.⁸² Kniha je koncipována jako čítanka pro čtvrtou třídu nižšího gymnázia, ovšem antické téma zde nemá žádné zastoupení. Autor uvádí ukázky z děl, jakými jsou například *Kytice* od Karla Jaromíra Erbena nebo úryvky z kroniky Václava Hájka z Libočan. Tento jev byl v českých zemích velmi častý, převážně ve druhé polovině 19. století (viz. kapitola 2.3). Samozřejmě literatura s antickým tématem vycházela i před rokem 1874, jako příklad je možné uvést dílo *Mytologie Řeků a Římanů pro gymnasia* od Lea Františka Sasky z roku 1868. Zde se ovšem jednalo o učebnici, která není typickou literaturou pro děti. Učebnice jako takové tvoří samostatnou kapitolu, kterou jsem se však v této práci nezabýval. Proto se jako zásadní jeví až rok 1874.

Tyto zde zastíněná fakta jsou příčinou, proč první rozebírané dílo pochází až z roku 1874, tedy z doby, kdy se československá kulturní společnost znovu začíná obracet k antické moudrosti.

4. 1. 1. Václav Petrů: Obrazy ze života starověkých národů (1874)

Kniha vydaná roku 1874 se pokusila obsáhnout v podstatě celý antický svět. Autor však přesahoval částečně i do světa starověkého Egypta, kterému věnoval poměrně hodně prostoru. Příkladem může být krátká kapitola, kde se autor věnuje balzamování mrtvol ve starověkém Egyptě. Toto téma se samozřejmě přímo netýká antiky, kam spadají pouze období řecké a římské civilizace. Kniha je určena spíše mládeži než dětem. Popis vyndávání mozku u balzamovaných mrtvol není určen pro nejmladší čtenáře. Je však nutné podotknout, že se autor příliš nezabývá detaily. Z osobního života Václava Petru víme, že byl ředitelem a profesorem na pelhřimovském gymnáziu. Svou literaturu tak koncipoval za účelem zařazení látky do učebních procesů a přizpůsobil ji dané věkové kategorii. V roce 1888 vyšel druhý díl čítanky pro nižší střední školy, kde Václav Petrů zařadil několik článků týkajících se antiky (viz. kapitola 2.3.) Z další části, z roku 1893, je

---

⁸² JIREČEK, Josef: *Obrazy z rakouských zemí, národův a dějin*, Praha 1863.

zase možné dobře pochopit, jak Václav Petřů smýšlel o důležitých aspektech, jakými byly například vědění, vzdělanost a především národní uvědomění. To lze vysledovat v především poslední kapitole, která je věnována velkým českým spisovatelům a historikům. Národní uvědomění je zde zastoupeno především v podobě Karla IV., kterému jsou věnovány hned dvě kapitoly. Autor se nevěnuje jeho výbojům a válečným úspěchům. Text, který je zde vybrán, obsahuje především kulturní úspěchy Karla IV., jakým byla například stavba Karlova mostu.⁸³ Ve srovnání s o jedenáct let starší knihou Josefa Jirečka se ukázky z díla Václava Petřů zdají mnohem více zaměřené na historickou provázanost. Jako příklad lze jmenovat téma Karla IV. V Jirečkově knize je čtenářská ukázka se jménem *Obležení Karlštejna*⁸⁴ a *Smrt Karla IV.*⁸⁵ Oproti němu se Václav Petřů věnuje převážně kulturním aspektům období tohoto vládce. Ač čítanka z roku 1893 antiku neobsahovala, přechod od romantismu k racionalitě je zde více než patrný (viz. kapitola 1).

Samotná kniha *Obrazy ze života starověkých národů* se věnuje všem starověkým civilizacím. Je zde zmínka o civilizaci perské, které autor není příliš nakloněn. V podstatě líčí Peršany jako pastevece nehodné srovnání s řeckou a římskou kulturou. Doslova popisuje jejich uctívání bohů jako obětní slavnosti, kdy se uctíváč vydá do hor a obětuje bohům.⁸⁶ Naopak nositele řecké a římské civilizace popisuje jako stavitele velkých chrámů, pomocí kterých vzdávají hold svým bohům. Určitá glorifikace převážně řecké kultury se v díle projevuje napříč všemi kapitolami. Zde se naplno projevuje autorovo humanistické smýšlení. Egyptu a dalším starověkým civilizacím je zde věnováno pouze málo prostoru. Antický svět naopak zabírá v podstatě celou knihu. Autor rozdělil rovnoměrně svou pozornost mezi řeckou a římskou kulturu. Témata jsou provázána a kniha se jeví jako velmi přehledná. Dle mého názoru však není příliš čtivá a jak již bylo řečeno, rozhodně není vhodná pro nejmladší čtenáře. Václav Petřů prokládá kapitoly z dějin antických států s pověstmi a dalšími zajímavostmi. Jde tak o zajímavý počín i z hlediska řekneme populárně naučného, ale je otázkou, zda je kombinace vědecky podložených faktů a mýtů s legendami vhodná.

---

⁸³ PETŘŮ, Václav: *Čítanka pro nižší třídy středních školy*, nakladatelství I. L. Kolber, Praha 1893, str. 85.

⁸⁴ JIREČEK, Josef: *Obrazy z rakouských zemí, národův a dějin*, Praha 1863, str. 73.

⁸⁵ Tamtéž, str. 71.

⁸⁶ PETŘŮ, Václav: *Obrazy ze života*, str. 4.

Kniha se jmenuje dle mého názoru velice prozíravě *Obrazy ze života starověkých národů*. Václav Petru se nesnažil o ucelený náhled na vývoj dějin v antickém světě. Vybral si pouze určité momenty, které považoval za zásadní a hlavně zajímavé. Kniha občas přeskakuje celá staletí a nerovnoměrně přebíhá od dějinných událostí k mýtům a názorům autora. Chybí zde tedy jasná koncepce. Příkladem může být kapitola zabývající se výbuchem Vesuvu, na kterou navazuje pověst „*Androkles a lev*”. Kniha tak slouží spíše jako určitý náhled do světa antického pro mladé čtenáře. Není zatěžována fakty a klade důraz na příběh.

Velmi zajímavou kapitolou je téma nejstaršího národa na světě. Na knihu, která čtenáři příliš nepředkládá fakta, je to velmi překvapivé. Ani dnešní odborníci si nejsou jisti, jaký národ je možné považovat za ten nejstarší. Název kapitoly je však zavádějící. Předkládá totiž příběh, který sahá do dob starověkého Egypta. Konkrétně pojednává o králi Psammetichovi, který prohlásil Egyptany za nejstarší národ. Celý příběh nakonec vyústí v závěr, že tzv. Frýgové jsou nejstarším národem. Jedná se samozřejmě o pověst, která jen potvrzuje předešlou myšlenku provázanosti mýtů a vlastních názorů autora. Zavádějící název může však mít negativní vliv na představu mladých čtenářů, kterým je kniha primárně určena.

Naopak nejen čtivou, ale i poučnou kapitolou je zmínka o sedmi divech lidského světa. Autor zde popisuje sedm divů starověkého světa se svou typickou návazností na mýtický svět a bohy, jímž jsou některé stavby primárně určeny. Kniha tak vykresluje známé rozměry těchto divů, ať šlo o pyramidy nebo sochu boha slunce Apollóna. U egyptských pyramid je zmíněno, že se dochovaly až do dnešních časů, samozřejmě v určité podobě. Dle mého názoru by tímto způsobem měla být napsána větší část knihy. Čtenář se populární a čtivou formou seznamuje s fakty. V rozhodných hodnoceních je nutno být opatrný, protože tehdejší autor mohl tematiku vidět naprosto odlišně než čtenář 21. století.

Ačkoli je kniha spíše popularizační než li naučná, je zde vidět velký pokrok. V českých zemích se jednalo o jednu z prvních publikací, která byla napsána v českém jazyce a určena mladé generaci čtenářů. Snese srovnání například s dílem *Lafontainův Romulus, první král římský*⁸⁷, jenž vzniklo v roce 1826 a jehož autorem byl Josef Myslimír Ludvík.

---

⁸⁷ LUDVÍK, Josef Myslimír: *Lafontainův Romulus, první král římský*, Hradec Králové 1826.

Unikátní popis založení Říma a uchopení moci Romulem, má prvenství v kontaktu českého prostředí s antickým tématem. V jeho případě se ovšem nejednalo o literaturu jen pro nejmladší čtenáře. Dílo bylo pojato pro všeobecnou veřejnost, která se zajímá o antickou mytologii. Na rozdíl od Ludvíka si Petřů zvolil cestu v podobě rozmanitější řecké mytologie s větším odstupem od církevní i světské moci. Roli hrálo také to, že Ludvík knihu jen převzal od německého novelisty Lafontaine⁸⁸, který byl znám konzervativním přístupem a morální zásadovostí, jež jeho díla obsahovala. Jistý odstup od církevního vnímání světa tak zde neproběhl a Ludvíkovo dílo jen dokumentuje neschopnost vědeckého přístupu v jeho době. *Obrazy ze světa starověkých národů* tak působí mnohem nestranněji a je zde patrná snaha zachytit příběhy, v jejichž pozadí se vyskytuje věrohodnější vykreslení antického světa. U Václava Petřů hrála roli zaměření jeho profese historika a autora hlavně regionálních prací, např. *Poutní místo Křemešník* nebo *Kláster Želiv*⁸⁹, jimiž se proslavil. Jsou to díla jenž vyžadovala historickou přesnost a praktický výzkum. Jeho preciznost a vědecké zkoumání se nutně muselo projevit i v jeho díle pro mládež.

Obsah.		Strana	
Anchuro	3	Epaminondas a Thebané	43
Gyges	4	O vychování mládeže řecké	44
Kyros	5	Život a ziny Alexandra Vel.	46
Ropyros	9	1. Alexandrovo mládí	46
Pammenitos	10	2. Alexandr co král	52
Některé obyčejy perské	11	3. Alexandr v Asii	54
Prodávání doer u Babylonských	12	4. Další výboje Alexandrovy	53
Rampsinutův poklad	13	v Asii	53
Ktorý jest nejstarší národ na	14	5. Další cesty Alexandrovy	53
světa?	14	v Asii; jeho smrt	63
Stál slunce	15	Vytváření makedonského ho-	72
Balsamování mrtvol u Egyptanů	16	cha	72
Stem divů světa	17	Pokutlivý samovládce	—
Orfeus	19	Damokles	75
Amfiraos	20	Podivuhodná přátelství	76
Sodimero mudrý	—	Milon Krotonský	77
Sokrates	24	Dido	78
Zvláštní dar	34	Bratři Filénevé	79
Znameníť spor	35	Alusias	80
Alkibiades	36	Romulus a založení Říma	86
Diogenes	37	Sabířanky	88
Domonax	39	Další panování Romulova a jeho	90
Vzor vytváření	41	smrt	90
Demosthenova loď	42	Horatiové a Curatiové	91

(Václav Petřů: *Obrazy ze života starověkých národů* - obsah)

⁸⁸ *Ottův slovník naučný*. Devatenáctý díl. Praha: J. Otto, 1902, Str. 650.

⁸⁹ Tamtéž, str. 650.

4. 1. 2. Václav Petrů: *Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší (1875)*

Roku 1875 spatřila světlo světa další kniha od Václava Petrů. Tentokrát již je rovnou obsaženo v názvu, že se nejedná o literaturu pro nejmladší děti, ale pro dospělejší čtenáře. Kniha již není napsána primárně pro ty, kteří nevědí o antické literatuře mnoho. Autor se věnuje bájím a jednotlivým hrdinům. I zde existuje určitá provázanost historie a mytologie, ale rozhodně ne již v takové míře, jak tomu bylo u předešlého díla *Obrazy ze života starověkých národů* od stejného autora. Starověkému Římu se zde dostává podstatně menší pozornosti, ostatně jako u většiny autorů této doby. Kniha se zabývá jen starověkým Řeckem a postavami z jeho dějin a mytologie. Ocenit lze způsob psaní řeckých jmen, kdy je zde uvedeno Héraklés a ne římský tvar Hercules, což značí, že jednoznačně čerpal z původních prací řeckých autorů.

První část je věnována řeckým bohům, kde jsou v jednotlivých kapitolách popsány jejich životní osudy. Jedná se o krátkou pasáž a autor je zde používá pouze jako způsob přiblížení se řeckému myšlení a kultuře. Ve zbytku knihy je každá krátká kapitola věnována nějaké události nebo jednotlivým jménům z řecké mytologie. Kniha je opatřena také obrázky bohů a řeckých hrdinů. I to může mít určitý pozitivní a vizualizační efekt u mladých čtenářů. Je zde popsán život jednotlivých řeckých hrdinů (reků). Bájím je zde věnována velká pozornost hlavně v jejich přesném a podrobném vyličení. Autor již nepřeskakuje témata, jako tomu bylo u předešlé knihy. Publikace tak působí mnohem ucelenějším dojmem.

U autora je znatelná velká znalost starověkého Řecka, což se však v této době může považovat za samozřejmost. Pro vyličení charakteru Řeků si vypůjčuje citát od Hésioda:

“Povaha lidská jest taková, že stísněná jsou trampotami všedního života, snívá o lepších blahých dobách, v nichž člověku se všeho v hojné míře a bez potu práce dostávalo. A tak povstaly báje o zlatém věku lidstva čili o ráji, v němž lidem jen krátký čas dlíti bylo dopřáno. Řekové si utvořili ve svých důmyslně vymyšlených bájích patero věků lidských, jichž první byl nejlepší poslední nejhorší. Onen nazvali věkem zlatým: lidé v něm žili bez všech starostí svorně a blaženě a umírali po dlouhém živobytí bez nemocí a bez bolestí. Potom následoval věk stříbrný, předešlého horší i tělem i duší. Poněvadž pokolení toto povinnou úctu bohům vzdávati přestalo, zahladil je Zeus a stvořil pokolení měděné. Toto bylo hrozné, zdivočelé, libovalo si ve válkách a činech násilných. Po něm následovalo

pokolení heroů, které vykonalo skutky rekovské, při nichž i zahynulo. Po smrti žije na ostrovech blažených. Páté a poslední pokolení bylo železné, plné trampot a psot, zpupné a nespravedlivé.”⁹⁰

Hésiodos ve svém díle rozděluje lidskou minulost na pět základních období: věk zlatý, věk stříbrný, věk měděný, věk heroů a věk železný.⁹¹

Věk zlatý je podle něho věkem lidské blaženosti a nevinnosti. Lidé neměli žádné starosti. Tento věk však již dávno skončil. Nyní se lidstvo nachází ve věku železném. Ve zlatém věku vidí Hésiodos vrchol lidství, postupem času podle něj lidstvo zakrňuje. Celé dílo obestírá silná skepse. Hésiodos si byl zřejmě dobře vědom toho, že lidstvo přemísťuje svou pozornost jiným směrem. Jeho popis železného věku, jako světa, kde převažuje materialismus či lačnost, hovoří celkem za sebe. Lidstvo dle něj směřuje pouze k úpadku, násilí a válkám.

Při podrobnějším zkoumání textu je třeba se zamyslet nad Hésiodovým záměrem. Autor vcelku jasně reflektuje společenské poměry v Řecku v 7. století př. n. l., které však dovádí katastrofickými teoriemi do absurdity. Hésiodos upozorňuje na nebezpečí, které by mohlo lidstvo postihnout v důsledku jeho odpoutání se od „božské pomoci“. Lidské myšlení se ubírá směrem přiblížení se poznání. Právě v tom spatřuje Hésiodos nebezpečí.

Struktura a vyličení jednotlivých věků jasně ukazují na možnou nepřipravenost. Tempo odklonu lidské vůle od bohů považoval Hésiodos za příliš rychlé a naivní. To jsou však pouze domněnky. Snažil se stanovit systém bohů a dát řecké mytologii určitý řád. Jejich nepřehlednost a nesourodost totiž mnoho řeckých občanů pobuřovala a prohlubovala jejich skepsi. Hésiodos však poukázal na velmi důležitou skutečnost, a to, jak v takovém světě přežít. Podle jeho slov je jedinou šancí sepětí člověka s přírodou.⁹²

Václav Petřů použil podobnou analogii. V první části je patrný odkaz nejen na antiku a řeckou civilizaci, ale také na křesťanství. Motiv lidí, kteří snívají o plodnějších dobách, kde všechno bude lepší, velmi silně připomíná přechod věřících po jejich smrti do

---

⁹⁰ PETŘŮ, Václav: *Ze starověkých povídek*, str. 8.

⁹¹ LUTHANOVÁ, Eliška: *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*, Praha 2014.

⁹² KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I a II: (filosofie mezi Homérem a Descartem)*. 2. nezm. vyd. Praha, str. 39.

království Božího, které jim slibovala katolická církev. Mé domněnky o narážkách na katolickou církev potvrzuje i fakt, že se autor zmiňuje o ráji, který má svou podobu zakořeněnou v doktríně katolického vyznání. Poukazuje také na skutečnost, že lidem je za jejich těžkou práci slibována lepší budoucnost. Částečně tím církev ospravedlňovala desátky i obdělávání svých polností, a to zejména ve středověkých dobách. I použití ostrovů blažených silně připomíná dobu křesťanského nebe. V poslední části se autor vyjádřil k poslednímu pátému věku, kdy země zachvátí jen války, hlad a další nezdary. Jedná se v podstatě o předzvěst apokalypsy, která je většinou náboženství společná. Tyto myšlenky se většinou vytvářejí v době, kdy společnost prochází právě tímto kritickým věkem nebo postupnou krystalizací systému.

V díle je tedy možné spatřit odklon od světa duchovního a přechod k vědeckému bádání. Silně zakořeněné církevní obyčeje jsou nepřímě vyvraceny a dětem se tak dostávalo odlišného chápání antického světa, než tomu bylo na stále pro církevně zaměřených školách. Autor také klade velký důraz na čtivost textu, jak tomu bylo i u jeho děl předchozích (viz. kapitola 2.3.).

(Václav Petřů: Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší – ukázka z obrazového materiálu)

4. 1. 3 Josef Beran – *Nejznámější pověsti starověké I. a II. díl (1876)*

Současníkem Václava Petřů byl církevní autor Josef Beran. Jeho kniha z roku 1876 vyšla ve stejné době jako knihy Václava Petřů. Josef Beran však pojal antiku formou krátkých bájí. Jeho kniha nenabízí v podstatě žádná zamyšlení, pouze starověké pověsti v jejich klasické podobě. Hodí se srovnat jeho dílo s pozdějším autorem Eduardem Petiškou. Ve své podstatě se mýty až tak neliší příběhem. U obou autorů se snoubí láska k řecké kultuře s velmi poutavým vyprávěním, které lákalo velké množství čtenářů. Ovšem zásadní rozdíl byl ve skrytém významu. Petiškovu dílo *Staré řecké báje a pověsti* se nedočkalo obrovského úspěchu jen kvůli zajímavému tématu a slohovému stylu autora. Hlavním důvodem popularity se stal jeho politický podtext. Téměř každá jeho báje v sobě nese nějaké znaky, které odkazují na politiku tehdejší doby. Odkazy na charakterové vady jednotlivých politiků evropské scény byly více než patrné. Příkladem mohou být snahy jednotlivých králů, kteří se srovnávají s bohy. Jako klasickou báji bych uvedl příběh *O Tantalovi*. Jeho pochybovačnost o božské všemohoucnosti ho nakonec zahubila. Myslel si, že si je s nimi roven.⁹³ Zde Petiška jasně poukazuje na vůdce jednotlivých národů, kteří se rádi opájejí svou mocí. Náznaky ale byly skryté, a proto se nedaly nijak postihnout. Ve své podstatě se ale jednalo jen o “pohádky” pro děti. S tím Petiška také počítal a i z tohoto důvodu si vybral primárně tvorbu pro děti. Dětská literatura totiž vždy v dobách politické cenzury poskytovala určitou volnost, kterou někteří spisovatelé využívali k volnému šíření svých názorů, i když jen částečně skrytou formou. Petiška nebyl výjimkou. V Beranově díle chybí schopnost reflexe. Ačkoli bylo jeho povolání kněžské, tak se církevnímu vlivu snaží vyhnout. Viditelná snaha o nestarannost a určitou odpoutanost od církevního dogmatu se Beranovi celkem daří. Bohužel se tak nemůžeme vyjádřit i o dalších možnostech, které Beran nevyužil. To je velká škoda, neboť řecké báje nabízí velký prostor pro vyjádření svých myšlenek a Petiška je toho jasným důkazem. Ačkoli jsou jejich díla podobná co se týče příběhu, ve vyznění jsou naprosto odlišná.

Beran se nevěnuje starověku jako celku. Zabývá se výhradně řeckými pověstmi. Kniha je velmi čtivá a dle mého názoru mohla být určena i pro mladší čtenáře. Poutavým vyprávěním nabízí čtenáři příběh. Ačkoli můžeme argumentovat, že se dětem dostávalo jisté zkreslení událostí, které se v antickém světě udály. To je však devíza v podstatě všech

---

⁹³ BERAN, Josef: *Nejznámější pověsti*, str. 15.

mytologických námětů, protože příběhy se v průběhu let částečně lišily, a to především vinou chybného překladu.

Beranova kniha vyšla ve dvou částech. V první z nich se věnuje hlavně Heraklovi a boji u Tróje. Druhá část je vyhrazena pro Odysseova dobrodružství po skončení trojské války. V první část líčí celý Héraklův život, od kolébky po jeho smrt. Jedná se o poutavé čtení pro děti a rozšíření si obzoru o podstatě řeckých bájí. Velmi jednoduše, ale přehledně je zde vykresleno dvanáct Héraklových úkolů. Děti se dozvědí, co vlastně měl učinit, aby se stal znovu rovným s bohy. Nejedná se o vědeckou práci, které by mládež a hlavně dětská čtenářská nemuseli rozumět. Kniha předkládá pověsti, ale autor nezaujímá žádný konkrétní postoj. Na rozdíl od Václava Petrá zde nejsou patrné narážky na katolickou církev či politickou situaci tehdejší doby. Předkládá mytologii, která nabízí pouze příběh. Trojská válka je zde popsána velmi barvitě a emotivně. Beran přebírá některé původní Homerovy informace, jakou je například velikost Agammemnonovy armády u Tróje. Kniha uvádí něco kolem 700 000 mužů. Dnešní odhady odborníků počítají s počtem kolem 50 000⁹⁴. Jedná se samozřejmě pouze o detaily. Velmi příjemně překvapí čtenáře obšírný popis některých bájí. Například souboj Achillea a Hektóra je zde popsán velmi dobře a podrobně:

*„ V tom přiblížil se bojechtivý Achilles a Hektór nemoha jeho hrozného pohledu snést, dal se na útěk. Achilles hnal se za ním. Když už třikrát oběhli město zastavil se Hektór a pravil: Dřív než začneme bojovati, pozdvihneme svou mysl k bohům a přísaháme si. Popřeje – li mě Zeus vítězství, tak tvou mrtvolu pošlu Řekům. Popřeje – li vítězství tobě, pošli mou mrtvolu do Tróje. Zde netřeba žádného smlouvání! Volal zlostně Achilles. Vyndej meč a kopy a pykej za vše, co jsi učinil zlého mým krajanům. ”*⁹⁵

Jeho popis souboje je velmi detailní. Srovnáme citovanou krátkou pasáž s autorem pozdějším, Michalem Gravesem, který se zabýval překlady:

„Když se Achilleus nakonec potkal s Hektorem a pustil se s ním do souboje, obě strany se stáhly a v úžasu přihlížely. Hektór se otočil a začal obíhat městské hradby. Doufal, že tímto tahem vyčerpá Achillea, který měl za sebou dlouhou dobu nečinnosti a neměl by tedy stačit s dechem. Ale mýlil se. Achilleus za ním třikrát oběhl hradby, a kdykoli se chtěl

---

⁹⁴ KRAWCZUK, Aleksander: *Trojská vojna*, Bratislava 1993, str. 43.

⁹⁵ BERAN, Josef: *Nejznámější pověsti*, str. 39.

Hektór uchýlit do některé brány, protože počítal s pomocí svých bratrů, Achilleus mu vždycky nadběhl. Konečně se Hektór zastavil a začal bojovat na místě. Achilleus mu probodl hrud' a odmítl Hektorovo poslední přání, aby Trójané mohli jeho tělo vykoupit a pohřbít.“⁹⁶

V Beranově díle musíme zohlednit věkovou hranici, pro kterou je publikace určena. Ačkoli je autor omezen věkem čtenářů, nabízí v podstatě totožný pohled jako Graves.

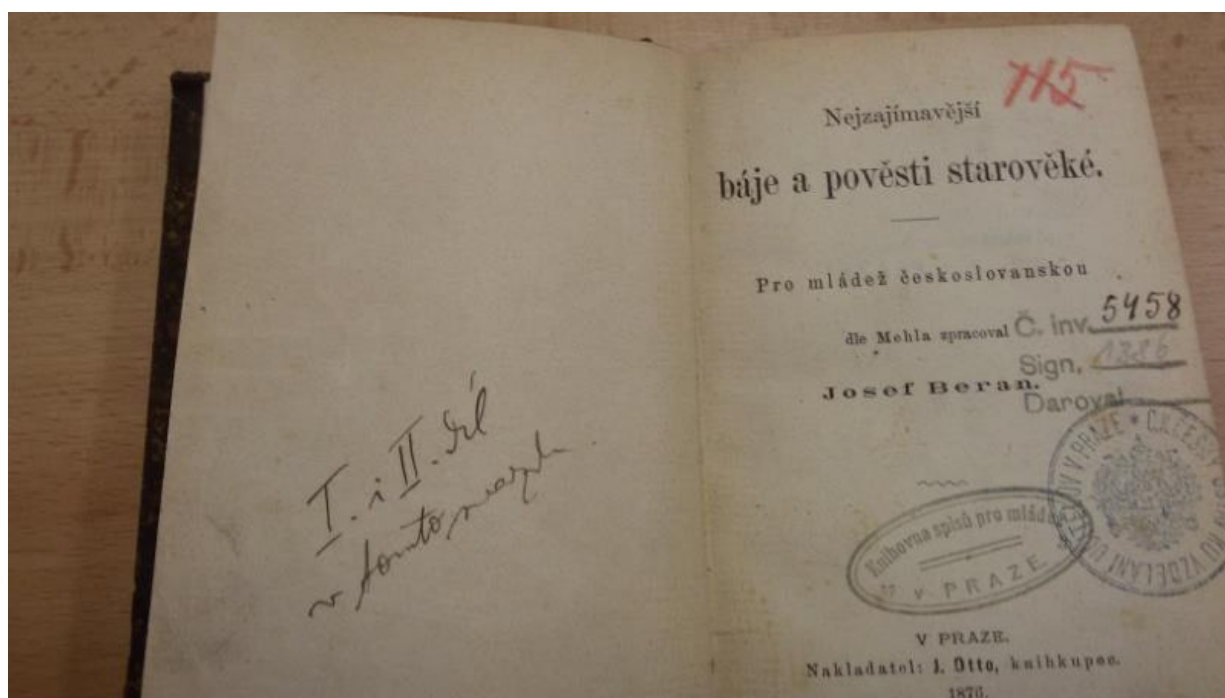
Vědecké výzkumy se zpřesňují každým dnem více, a proto v 19. století je možné tolerovat určité odchylky. Navíc když obory jako historie začínají nabývat vědeckého významu teprve od druhé poloviny 19. století. Druhá část knihy vyšla zvlášť a je věnována převážně příběhům Odysseovým a je hodně obdobná první části. Autor píše velmi čtivě a do rukou mladé generace se dostává literatura, jež se dá označit za popularizační. Odysseova dobrodružství opět vychází z díla Homérova, konkrétně z Odyssey. Beranovo dílo vychází v totožné době, jako například díla Václava Petrů. V obou případech je kniha postavena tak, aby hlavně zaujala, což je na konci 19. století celkem častý jev u literatury pro děti (viz. kapitola 2.3.)

Nejzajímavější část knihy je však na úplném závěru. Na poslední stránce knihy první části je několik slov ke čtenářům. Nápis zní *Ctěnému učitelstvu československém u a přátelům mládeže*. Jedná se zde o časopis *Budečská zahrada*. Nakladatel Otto a redaktor Mašek zde apelují na české vlastenectví. Srovnávají české a německé školy a považují je za rovnocenné. Je zde jasně patrná snaha národního obrození a objevuje se tu i kritika tehdejšího školského systému. Autoři pamfletu si stěžují, že *Budečská zahrada* byla zrušena bez důvodně a na vrcholu popularity mezi mládeží. Jednalo se o nelogický krok, jenž provedlo ministerstvo školství v roce 1875 (viz. kapitola 1). Paradoxně tak nebyla zavádějící kniha nebo její obsah. Kontroverzní se stala až její poslední vložená strana s pamfletem za *Budečskou zahradu*. Nejednalo se o nic drastického či násilného, avšak šlo o jasnou kritiku českého školství, potažmo všech rakouských úřadů. Propagaci zaniklého časopisu *Budečská zahrada* neovlivňoval jen nakladatel Otto, ale i úzký a přátelský vztah Berana se všemi lidmi, kteří časopis vydávali. Krátkou dobu něm totiž Beran vydával články a básně. V celku se u Berana jedná o nevyužití velké potenciálu, jak nám dokázal později autor dětské literatury Eduard Petiška. I tak je vcelku raritou dílo, které se snaží být naprosto nestranné, co se náboženství a politiky týče.

---

⁹⁶ GRAVES, Robert: *Řecké mýty*, Praha 2004, str. 932.

(Josef Beran – Nejznámější pověsti starověké I. a II. Díl – úvodní strana)

4. 1. 4 Antonín Kosina – Dob slávy řecké (1877)

Dalším současníkem Josefa Berana byl Antonín Kosina, ředitel dívčí školy v Mladé Boleslavi. Čtenářům je opět předložena doba starověkého Řecka. Konkrétně se autor zaměřuje na slavné skutky, které Řeky vynesly na výsluní v egejské oblasti a udělaly z nich kulturní i vojenskou velmoc. Kniha se podobá stylově spíše dílu Václava Petřů, ovšem jen skladbou. Jedná se o faktografickou knihu, která předkládá téma řeckého vzestupu pomocí příběhu, který je postavený na faktech. Výskyt antiky v této knize je však znovu dvojsmyslný. V úvodní části knihy Kosina vyjadřuje svůj názor na starověké Řecko. Dle jeho soudu se Řekové stali velkým a mocným národem hlavně proto, že již od útlého dětství byli vychováni v myšlence, že jejich národ je velký a jedinečný. Další metaforické přirovnání lze vidět ve vyjádření: „Čtouc uvidí, s jakými nesmírnými silami válečnými zápasili byt' malému Řecku, které osamoceno bránilo celou Evropu před výbojností perskou.“⁹⁷ Autor je též ovlivněn myšlenkou samostatného českého státu. Metafora mezi Čechy a Řeckem je zde patrná. Nejedná se jen o rozlohu, ale i o dobytvačnost okolních států. Nejpodstatnější je demokracie a samostatnost daného národa, který se nebojí sáhnout i ke zbraním, aby ochránil svou samostatnost a způsob života.

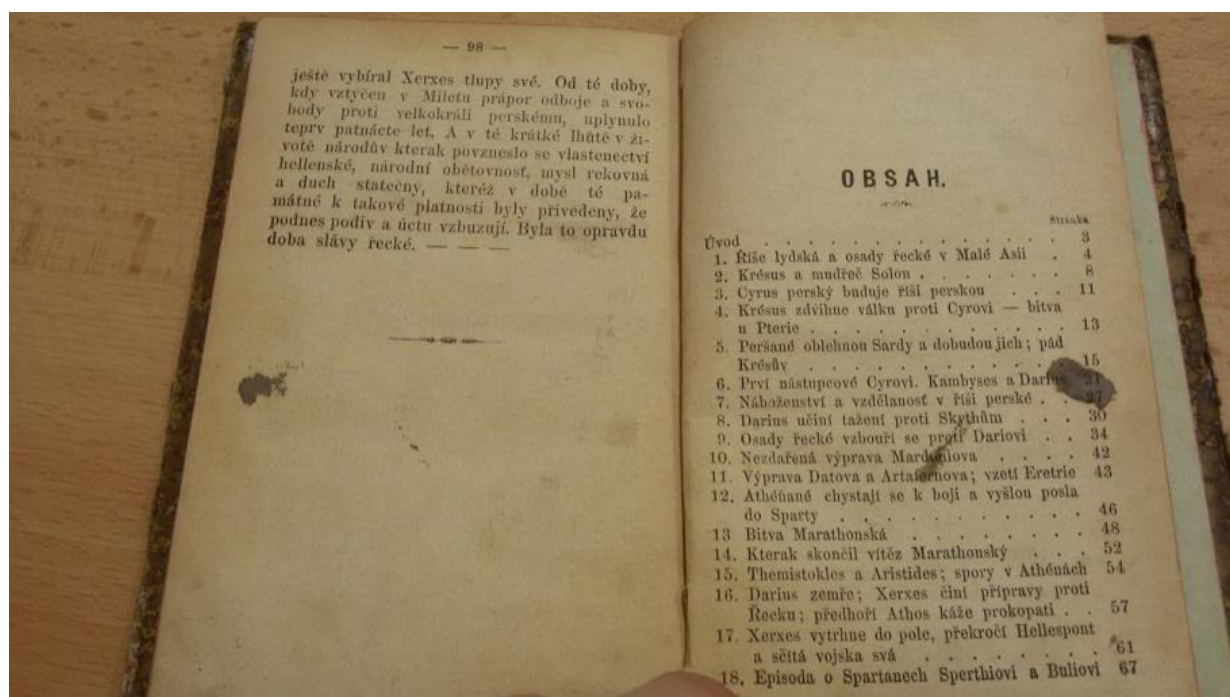
⁹⁷ KOSINA, Antonín: *Dob sláv*, str.4.

Mladí čtenáři tak mohou z dějin jasně vyčíst, že je možné silnějšímu soupeři nejen vzdorovat, ale i jej porazit. Kosina samozřejmě nenabádal mladou generaci k nějaké ozbrojené rebélii, avšak jasně poukázal na lidské dějiny, které mu posloužily jako skvělý příklad.

Kniha z hlediska obsahu mapuje období před a v průběhu řecko – perských válek. Na začátek popisuje situaci v Ionii a v Malé Asii, kde se nacházely řecké osady pod úvodním útokem Peršanů. Postupně mapuje všechny slavné bitvy těchto válek a situaci v největších dvou řeckých městech – Athénách a Spartě. Zajímavostí je, že i Kosina straní Řecku. Obdobně jako Václav Petrů i on popisuje Řecko a jeho kulturu jako naprostý ideál ctnosti. Chybí zde jistá objektivita a více se zde projevuje autorův názor. Kniha je určena spíše pro čtenáře, kteří již mají alespoň minimální znalost antických dějin. Rozhodně to také není literatura pro nejmladší čtenáře, protože někdy zabíhá příliš mnoho do detailů a není příliš čtivá. V tomto ohledu jde Kosina opačným směrem než Václav Petrů nebo Josef Beran.

Z hlediska historické faktografie opět příliš neodpovídají počty uváděných vojáků. Je však znovu nutné připomenout, že k tomuto údaji doposud neexistuje žádný objektivní zdroj.

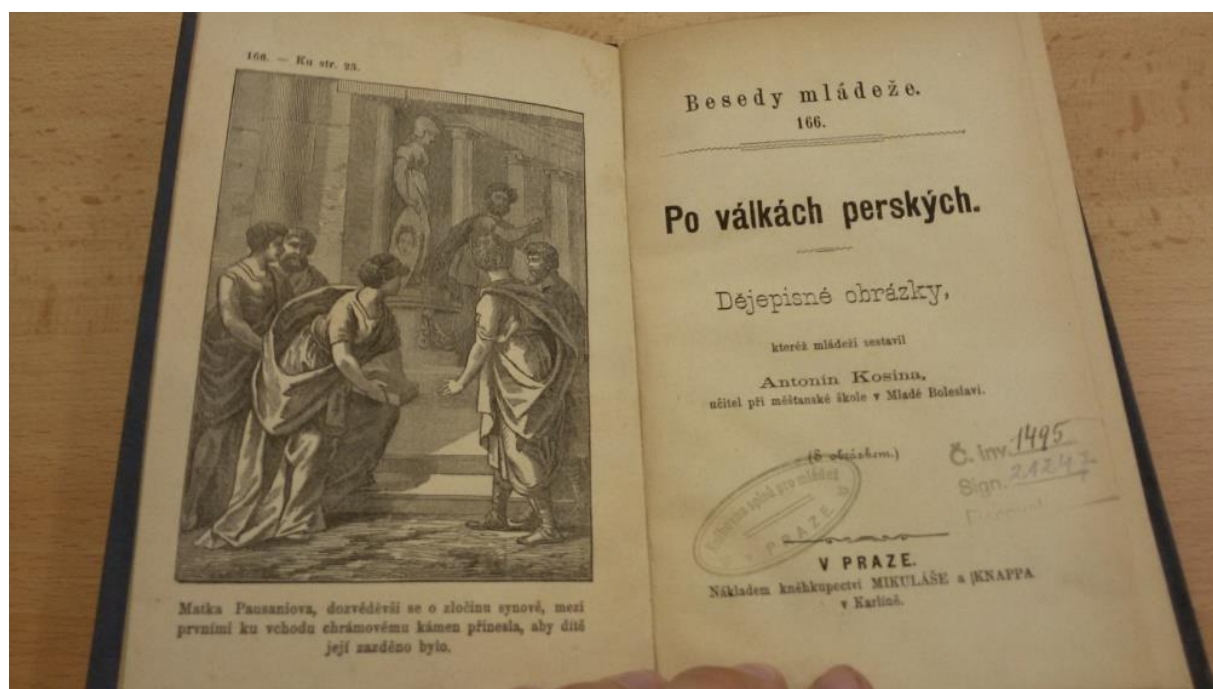
(Antonín Kosina – *Dob slávy řecké* - obsah)

4. 1. 5 Antonín Kosina – *Po válkách perských* (1878)

Antonín Kosina vydal rok po své knize *Dob slávy řecké* volné pokračování s názvem *Po válkách perských*. Kniha navazuje na situaci po skončení řecko – perských válek, ve kterých Řekové Peršany porazili. Pro mladé čtenáře tak jde o další pokračování dějin starověkého Řecka. Kniha je vydaná rok po prvním titulu a je psána obdobně. Řekové jsou zde již rozdělení a kniha se zabývá převážně vývojem peloponéského konfliktu mezi Spartou a Athénami. Kosina spíše straní Athénám, které mu jsou vzorem demokracie, než militaristicky založeným Spartanům. Žádným překvapením není ani občas rozsáhlý a příliš detailní popis jednotlivých vývojů řecké společnosti. Kniha má sice ambici zaujmout příběhem, avšak pro mladé čtenáře asi příliš poučení nepřinese, také z důvodu, že je velmi málo čtivá. Podtitul zní *Dějepisné obrázky*, což odpovídá kusým informacím, které na sebe vzájemně občas nenavazují.

Ve své náročnosti zůstala někde na pomezí mezi literaturou pro mládež a literaturou faktu. Šlo o poslední Kosinovu publikaci vydanou ve větším nákladu. Pokračování si také bohužel neuchovalo svůj ráz ve směru národní hrdosti a jistého druhu patriotismu.

Kosina měl jako většina ostatních spisovatelů dětské literatury církevní minulost. Kněžskou dráhu sice brzy opustil, ale jeho publikace básní byly nadále publikovány v náboženských časopisech. Typickým příkladem byl *Blahověst*. Nepochybně se však nějaká jeho část nábožensky zaměřené tvorby musela projevit i v dětských dílech. Objevuje se zde i kritika řeckého systému, i když není vyjádřena přímo. I tak si Kosina zachoval ve většině témat nestrannost. Projevila se zde volba jeho povolání, kdy se rozhodl opustit církevní dráhu a chtěl se věnovat školství. Pedagogický um a jeho touha po učitelské profesi nakonec zvítězily nad církevní představou antického světa.

(Antonín Kosina – *Po válkách perských* – úvodní strana)

4. 1. 6 Jan Šafránek – *Příběhy Odysseovy* (1887)

V roce 1887 vyšla publikace od Jana Šafránka, která nesla název *Příběhy Odysseovy*. Jednalo se o přímou návaznost na Homérovu *Odysseu*, kterou tento profesor z kolínského gymnázia převedl do čtivé podoby tehdejší češtiny. Hned v úvodu autor jasně ukazuje, proč se do interpretace antického díla pustil. Jde mu hlavně o to přiblížit kulturu tak vyspělou mladým čtenářům. Kulturu, která má v sobě mnoho moudrého a pro vnímavého čtenáře i velké množství kouzla. Šafránkova kniha není psaná ve verších. Autor si jasně uvědomoval, že doslovný filologický překlad by nebyl nejlepší formou pro mladé čtenáře. Vydal se tak cestou Josefa Krále. Popsat dílo Homérovo zajímavou formou srozumitelnou pro širší veřejnost této doby. Zároveň si však kniha zachovává svou historickou věrnost a autenticitu původního díla.

To jen potvrdilo, že na konci 19. století měla společnost zájem o antickou kulturu a její dávné myšlenky. Šafránek sám píše, že láska ke knihám tohoto typu vehnala mu doslova pero do ruky a motivovala ho pro sepsání této knihy.⁹⁸ Šafránek sám Homéra nepřekládal,

⁹⁸ ŠAFRÁNEK, Jan: *Příběhy*, str. 2.

ale čerpal z několika překladů, hlavně z Niederleho.⁹⁹ Nepokouší se změnit vyznění mýtů, ale po vzoru moderní filologie podává příběh poutavou formou a ne doslovným kostrbatým překladem. Čtenáři se tak do ruky dostává čtivý překlad jednoho z největších antických děl. Překladů již bylo vytvořeno v minulosti několik, avšak tento je přímo určen pro mládež a dětské čtenáře. Forma knihy je velice srozumitelná a není již většinou ve verších. I tak si zachovává původní stavbu a děj Homérova originálu. Kniha se dá považovat za velmi vydařenou a nejvíce objektivní v tomto období. Samozřejmě se jedná hlavně o fakt, že autor nevyjadřuje žádné své myšlenky a překlad je ve své podstatě přesný a nevynechává žádnou drobnost z děje.

Nedostává se do konfliktu s rakouskými úřady nebo například církví. Je zde jen příběh, který je starý více jak 2500 let a stále si dokáže nacházet nové čtenáře. Jedná se téměř o raritu a společně s *Iliadou* se v různých interpretacích, ať už knižních nebo filmových využívají dodnes.

Pro dětské čtenáře je zde také malá pomůcka. Jedná se jmenný rejstřík, který se nachází na konci knihy. Nejedná se jen o klasický jmenný rejstřík, ale spíše vysvětlivky. A to velmi podrobné, které nabízejí popis všech jmen a událostí, které se ve knize vyskytují. Jedná se v podstatě o unikát a je vidět, že Šafránek počítá opravdu i s mladými čtenáři. Podle mého soudu se jedná o velmi zdařilou pomůcku, kterou žádná z knih jeho současníků nenabízí. Odysseovy příběhy se tak snaží mladé generaci podat opravdu jednoduše, ale zato čtivě a v přesném znění.

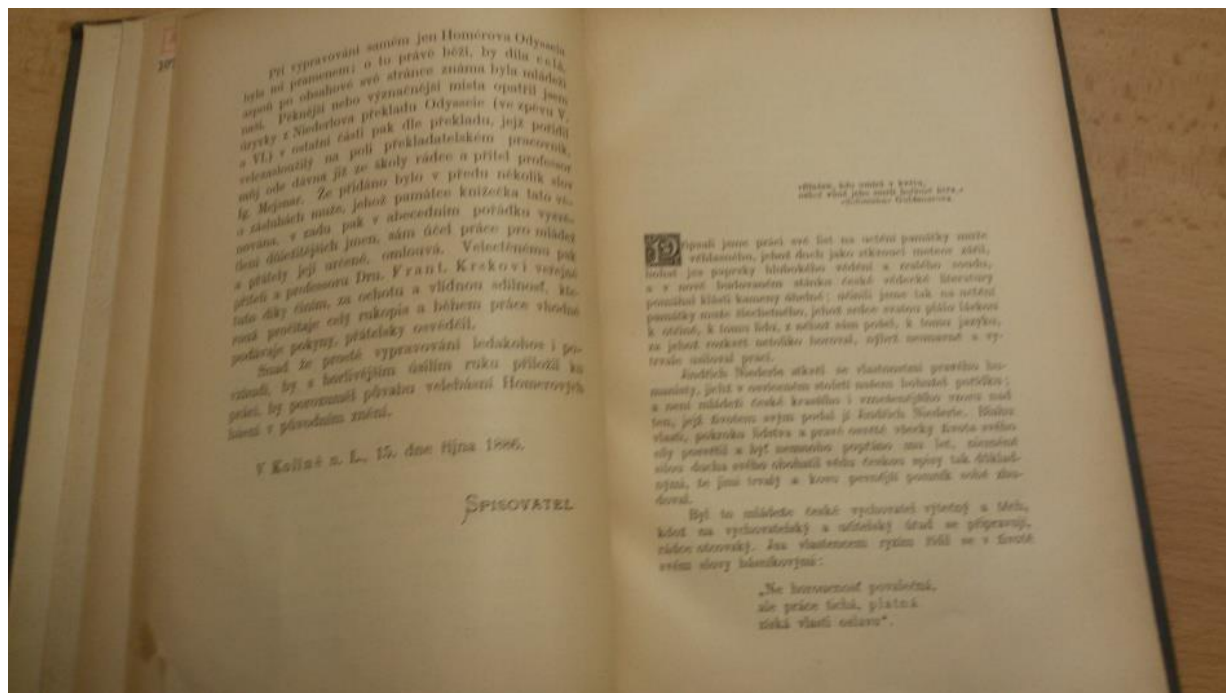
Šafránkova práce se však nedočkala jen kladného přijetí. V roce 1887 se v Listech filologických vyjádřil Vladimír Novák takto: *„Vábný titul svádí nás, že zvědavě otvíráme knihu věnovanou mládeži naší, již tak macešsky zanedbává původní produkce českého písemnictví. Ale již v úvodě zaráží nás naděje p. spisovatele, že prosté vypravování jeho ladakohos i pozvudí, by s horlivějším úsilím ruku ku práci, by porozumněl půvabuvelebásní Homérových, básní v původním znění.“*¹⁰⁰ Šafránkovi je tak vyčítána přílišná snaha přizpůsobit veršované dílo do podoby, kdy bude snadněji čitelné pro mladé a dětské čtenáře. S Novákem lze souhlasit, že Homérovo dílo tím ztrácí na uměleckém

---

⁹⁹ Jindřich Niederle – (1840 – 1875) byl český filolog a překladatel z řečtiny. Nejznámější jsou jeho překlady děl Homéra a Sofokla.

¹⁰⁰ NOVÁK, Vladimír: *Listy filologické*, Roč. 14, Čís. 6 (1887), str. 455 – 458.

dojmu. Ovšem z hlediska přizpůsobení antické literatury dětské čtenářské obci se jedná o krok zcela logický a zřejmě i nutný. Novák však šel ve své kritice ještě dále, když nazval Šafránkuv překlad nudným a v určitých pasážích příliš jednotvárným.¹⁰¹ Jak již bylo uvedeno, sám Šafránek v úvodu knihy uvádí, že jeho snaha směřuje především k rozšíření obzorů o díle Homérovy pro nejmladší čtenáře. Z tohoto důvodu je Novákova kritika zčásti neoprávněná, avšak jedná se o velmi zajímavý názor na novátorské dílo na konci 19. století.

(Jan Šafránek – *Příběhy Odysseovy*)

4. 1. 7 František Grešl – *Staroklasické pohádky* (1891)

Kniha *Staroklasické pohádky* je svým způsobem velmi specifická a jedná se znovu o další možnost v interpretaci antiky pro děti a mládež na konci 19. století. František Grešl použil náměty ze starověkých řeckých a římských bájí a přizpůsobil je mladému čtenáři v 19. století. Jednalo se o velmi zajímavý pokus a velmi se lišil od všech svých současných autorů. Nejvíce se podobá zřejmě Janu Šafránkovi a jeho knize *Příběhy Odysseovy*. Velký rozdíl však panuje i zde. V Šafránkově díle se jednalo o překlad z díla Homérova, který byl jemně upraven, aby byl čtivější a srozumitelnější pro mladé čtenáře. Šafránek tak

¹⁰¹ Tamtéž, str. 456.

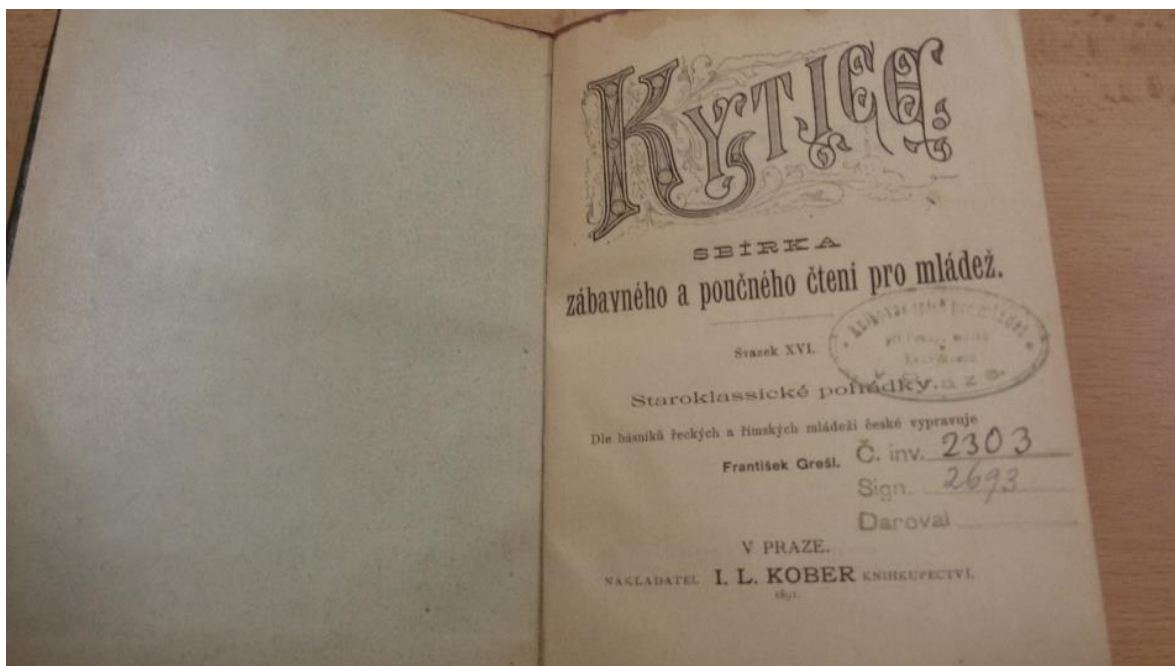
nerazil cestu klasických filologů, ale spíše jejich pokračovatelů, jako byl Josef Král. U Grešlovy knihy je tomu však trochu jinak. Ta je složena z děl několika řeckých a římských učenců a básníků. Jsou jimi například Homér nebo Ovidius. Sám autor uvádí, že se snažil vyprávět příběhy v duchu Grimově a dodat jim tak jakýsi pohádkový nádech.

Podtitulem knihy je *zábavné a poučné čtení pro mládež*. To myslím přesně vystihuje snahu autora, který snaží sdělit relevantní informace v pohádkovém příběhu. Autor si záměrně vybral řecké báje, které se mohou odvyprávět v napínavém duchu s dobrým koncem pro hlavního hrdinu. Některé příběhy se však drží původního dějové předlohy pouze z části. Zejména jedná-li se o scény, které jsou nevhodné pro nejmladší čtenáře a ve kterých se objevuje přemíra násilí.¹⁰² Tak je tomu většinou v pohádkách v českém prostředí, avšak mýty a báje měly většinou poučný charakter. Každý řecký příběh tedy nemusel nutně znamenat šťastný konec. Asi jako nejzdařilejší bych označil vyprávění o Perseovi. Je zde nastíněna báje o řeckém hrdinovi, který postupně projde mnoha zkouškami a zabije i obávanou Medúzu. Grešl se v tomto případě drží příběhu. Perseus poráží Medúzu, potká i obra Atlanta, který mu nevěří a nakonec zkamení. V jisté době zde však převažuje snaha zajímavějšího příběhu nad dodržením mytologické předlohy. Kniha je velmi čtivá a rozhodně jí nelze upřít originalitu. Osobně bych navrhol více vysvětlivek, které by i mladého čtenáře mohly zajímat. Například kdo to byl Atlas a podobně. Publikace je určena všem čtenářům mladého věku. Jedná se o úplně nový typ vnímání antiky a jeho transformace na české prostředí. Grešlovo dílo vzniklo téměř na přelomu století, tudíž filologický trend nastavený Josefem Králem stále trval. Grešl si ovšem našel svou specifickou formu, kterou posunul vnímání antického světa v Čechách dále. Je zde znatelná určitá transformace mytologického příběhu na styl české pohádky. Dílo je tak upraveno, aby zaujalo. Většinou se Grešl drží antického originálu, ale v několika případech si příběh upravil.

---

¹⁰²HRUBÝ, P.: *Listy filologické*, Roč. 20, Čís. 3 (1893), str. 247.

(František Grešl – Staroklasické pohádky)

Výhodou je, že pro mladé čtenáře je kniha srozumitelnější a čtivější. Snaží se více přiblížit jejich kulturnímu prostředí a tím rozšiřuje i povědomí o antickém světě trochu jinak, než jak je tomu v učebnicích dějepisu či literatury. Ke kladům publikace patří, podle mého názoru, také její rozsah, který činí 118 stran. Jako jistý nedostatek bych považoval přizpůsobení některých příběhů za účelem lepší čtivosti nebo zakončení příběhu. Autor nemění vyznění příběhu, avšak průběh si v několika směrech trochu upravil, a to i navzdory jinému vyznění celkové pointy.

4. 1. 8 František Grešl – 10 let před Trójou (1894)

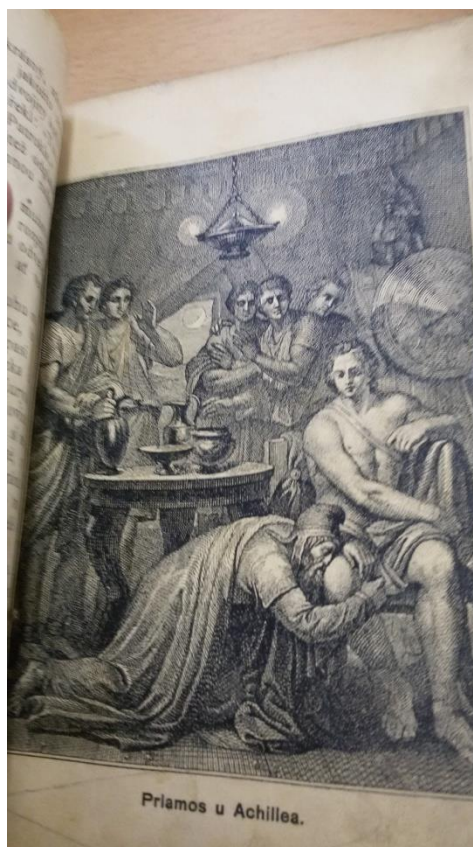
O tři roky později vydal František Grešl své další dílo. Tentokrát nešlo o žádnou kombinaci řeckých a římských mýtů, ale autor opět čerpal z Homérova díla *Ilias*. Doplnující název knihy zní *Skupina starosklasických obrazů*. To se paradoxně shoduje i s řadou obrazových materiálů, které se v knize nacházejí. Jedná se o kresby z určujících okamžiků trojské války. Kniha ve většině případů čerpá z Homéra, avšak nejedná se přímo jen o překlad. Znovu se tak projevil další vliv moderního působení filologů s Josefem Králem.

Oproti Iliadě není psána ve verších a znovu je přizpůsobena, jak tomu bylo i u předešlého Grešlova díla, potřebám mladých čtenářů. Grešl zde nepředpokládá znalost antického

prostředí u čtenáře. Vypráví znovu hodně v čtivém a řečně v pohádkovém duchu, jak tomu bylo u předešlého díla čerpajícího z řeckých a římských písemností. Kniha *10 let před Trójou* začíná v okamžiku známého Paridova rozsudku, kdy má přidělit jablko nejkrásnější z bohyň. Okamžik, který má vysvětlit v podstatě důvod celé trojské války. Je velmi dobré, že autor se drží Homérova textu a jasně poukazuje na moc bohů, kteří vlastně ovládají veškerý děj. V mnoha pozdějších interpretacích se autoři věnovali spíše příběhu a jeho hlavním postavám. Avšak původní Homérova interpretace přisuzuje hlavní moc bohům. Lidé jsou jen pomyslné šachové figurky v jejich partii. Samozřejmě Homérův výklad nebyl nikdy písemně zaznamenán a jednalo se o období, před tzv. přechodem od mýtu k logu. Tehdy i Řekové přisuzovali všechnu moc bohům. V tomto se Grešl drží základního textu, a to je k poznání antického dědictví velmi vhodné. Příběh postupně mapuje deset let, kdy Řekové obléhali Tróju. Postupně se kniha zaměřuje na nejdůležitější mezníky, které jsou opatřené i obrazovým materiálem.

Kniha má hned několik velkých výhod oproti předešlé publikaci od stejného autora. V první řadě je to větší autenticita v interpretaci antického díla. Tím však nemyslím, že by si Grešlova předešlá díla nezachovala nic z původní podoby předloh, ale *10 let před Trójou* se více drželo původního Homérova originálu. Také zrovna u *Iliady* je „pohádkový“ styl vyprávění velmi vhodný, protože se vlastně jedná o předchůdce pohádkových příběhů tak, jak je dnes známe my. Církevní a politické názory se zde nijak nerozebírají.

(František Grešl – 10 let před Trójou – Priamos u Achillea)

4. 2. Shrnutí

Ve sledovaném období se antické téma v dětské literatuře vyskytovalo teprve až od poslední čtvrtiny 19. století. Do té doby si děti musely vystačit s příběhy, které jim učitelé vyprávěli ve školách nebo které četli v různých českých a německých čítankách a učebnicích dějepisu, mytologické příběhy byly samozřejmě také součástí překladových cvičení v hodinách klasických jazyků; kdo měl hlubší zájem a méně píše k překládání, mohl se pustit do četby překladů antických autorů.

V literatuře výslovně určené dětem a mládeži se jednalo o různé interpretace a vyznění se ve výsledku také rozlišovalo. Kladně bych hodnotil hlavně skutečnost, že do většiny děl nezasahovalo církevní vnímání světa. V českých zemích bylo samozřejmě katolické náboženství silně zakořeněno, avšak od druhé poloviny 19. století se silně rozvíjela vědecká činnost. To se samozřejmě muselo nutně projevit i v dětské literatuře a v dílech určených pro mládež. Autoři se snažili přiblížit dějiny a antickou vzdělanost mladé

generaci. Kolem revolučního roku 1848 se snahy národních obrozenců o politické ústupky blížily svému vrcholu a tudíž jednotlivé překlady děl získávaly odlišný význam. Ačkoli v uplynulých letech se literatura vyznačovala především použitím českého jazyka a tudíž jeho šíření, nyní se již začala vyskytovat snaha o propracovanější literární koncepci. Autoři začínají čtenářům nabízet tvorbu, která se zaměřuje i na příběhovou a uměleckou stránku.

Problém se však vyskytoval zejména v překladech. V druhé polovině 19. století se rozvíjela filologie. Překlady antických děl vznikaly velmi často, ovšem jednalo se o doslovné přepisy. Ty ve své podstatě neměly žádnou uměleckou hodnotu. Překládání děl slov od slova bylo příznačné hlavně pro Homérovu nebo Aischylovu tvorbu.¹⁰³ Zlom nastal až s příchodem filologa Josefa Krále. Ten se snažil díla nejen překládat, ale dát jim určitou srozumitelnost a kulturu. To se mu dařilo velmi dobře. Kultura díla pro něj byla důležitá, avšak stále trval na tom, aby díla byla překládána lingvisticky správně a doslovně. Tím dostal překlad uměleckou hodnotu, aniž by ztratil svou podstatu. Zde se jednalo o největší rozdíl oproti autorům, jako byl například Jan Šafránek.

V této první fázi interpretace antických děl se jednalo hlavně o překlady Homéra, jehož díla se stala velmi populární díky své formě. *Ílias* i *Odyseea* jsou do dnešních dob hodně využívaná díla, i když od jejich stvoření uplynulo skoro 3 tisíce let. Je to až neuvěřitelné, ale téměř všichni autoři z druhé poloviny 19. století čerpali z Homérova díla. Nikdy se však nejednalo o stejnou interpretaci. Zůstával jen příběh, ale forma se pokaždé měnila. A to i přes snahu Josefa Krále a jeho stoupenců. Můžeme si to vyložit i tak, že antická díla, která by nepopudila tehdejší katolickou církev a zároveň nebyla popudlivá pro tehdejší politické poměry, byla hodně nedostatková. Jak *Ilias*, tak *Odyseea* nabízí poutavý a napínavý příběh, kde lidé a bohové vzájemně tvoří děj. Je to příběh o odvaze, lásce a jistém druhu hrdinství. Označil bych jej za nestranný a ideální pro různé úpravy. Typickým příkladem byl i pozdější autor Eduard Petiška, jenž si jej předělal k politické satíře, aniž by jeho příběhům ubral na autenticitě nebo poutavosti. Vyznění Homérových děl je totiž možné interpretovat různými způsoby. Možná i proto se jednalo o tak populární látku ke zpracování.

---

¹⁰³ VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, str. 102.

Další důležitou okolností může být také srozumitelnost příběhu. Homér se totiž nezaobírá detaily politiky, náboženství nebo se neutápí ve složitém popisu prostředí a okolí. Určitá jednoduchost příběhu tedy může hrát svou roli. Samozřejmě jedná se o jedno z největších děl světové literatury všech dob. Bohužel samotný Homér dílo nikdy sám nezachytil v písemné podobě a i o jeho autorství panují různé pochyby. Písemnou podobu mu pak dali až pozdější antičtí autoři. Přesnou podobu Homérova díla tak neznáme, avšak příběh a většina detailů zůstaly zachovány. A to i přes mnoho nepřesných překladů, které v průběhu dějin vznikly.

Dílo je psáno ve verších, což nebylo v antickém světě neobvyklé. Některé detaily je tedy možné upravit. Čeští autoři literatury pro mládež měli jedno společné. Homérovy verše nejsou vhodnou interpretací pro nejmenší čtenáře, tudíž bylo nutné upravit jejich formu. Zde se názorově rozcházejí s klasickými filology, protože ti trvali na přesném překladu. Naopak mnohem více se přibližují ideálům Josefa Krále. Někteří ale překročili i tuto pomyslnou hranici a díla přizpůsobovali dětským potřebám na úkor autentičnosti. Každý si vybral samozřejmě jinou formu, záleželo na obsahu jeho publikace a způsobu, jakým chtěl tvorbu pojmout. Homérovo dílo zakomponovat do svého. Cíle všech knih však byly společné. Přiblížit antickou literaturu čtivou a pokud možno zábavnou formou mladším čtenářům.

Na posledních stranách knih se tak začaly objevovat upoutávky na další tituly vydávané ve stejné knižní edici. Samozřejmě to není případ všech, ale na konci 19. století je výskyt stále častější. Typickým příkladem je například vydavatelství *Mikuláše a Knappa*. V publikacích, které napsal Antonín Kosina, jakými byly například *Po válkách perských* nebo *Dob slávy řecké*, se reklamy vyskytovaly. Sdělení byla vždy umístěna na zadních stranách a měla za úkol propagovat i další díla daného nakladatelství.

Po obsahové stránce se knihy z tohoto období velmi podobají. Zvláštností zůstává pouze skutečnost, že většina spisovatelů se nezaobírala starověkým Římem. Ten tvořil vždy jen malou část celku, byl-li zastoupen vůbec. Je to na jednu stranu zarážející, ale i pochopitelné. Římská kultura vycházela převážně z té řecké. Římané si kulturu osvojili a částečně si ji přetvořili k obrazu svému. Dalším důvodem může být určitá politická provázanost Říma. V období římské říše docházelo k mnoha válkám, převratům a

politickým výbojům. Navíc systém římského práva se s malou obdobou používá i v dnešních dnech. Možná se chtěli autoři vyhnout politickým tématům. I proto se starověkému Římu věnují většinou jen v souvislostech výbuchu Vesuvu a pohřbení Pompejí nebo interpretují básnické umění starých Římanů.

Důvod však může být i jednoduššího charakteru. Řecká mytologie nabízí více kouzelného prostředí ve společnosti nestvůr a bohů. Řekové jim přisuzovali lidské vlastnosti, což bohy mnohem více „polidšťovalo“. Souviselo to s přechodem od mýtu k logu. Pro spisovatele v 19. století však šlo o vzdálenou minulost, kterou bylo velmi lákavé zkoumat. Písemné památky z této doby fascinovaly celou společnost. A pak se zde nacházela samotná řecká mytologie, která nabízela téměř nepřehledné množství možností a hlavně hrdinských příběhů. Ty se staly velmi oblíbeným námětem, zvláště pro mladé generace čtenářů. Autoři se snažili přizpůsobit tehdejší moudrost příběhů pro tehdejší generace. Někteří jen interpretovali mytologii a mírně upravili překlady. Další se však rozhodli přizpůsobit mýty dnešním dětem a mladým čtenářům.

Antický ideál se stal nástrojem pro šíření myšlenek národního obrození a národního smýšlení celkově. Po dokončení procesu národního obrození se však jeho vyznění transformovalo. Klasická filologie, která pouze překládala z řeckého a latinského originálu do češtiny, již byla přežita. Nový směr nastoupený Josefem Králem se stal populárním a pomohl rozšířit antickou vzdělanost mezi širší populaci v českých zemích. Na učení Josefa Krále navázalo mnoho českých filologů a překladatelů. Nejpopulárnějším tématem se stala díla Homérova, z nichž absolutně fenomenální překlad vytvořil Otmar Vaňorný¹⁰⁴. Ten našel ideální symbiózu mezi příběhem a veršovaným originálem. Jeho překlady slouží do dnes mnoha autorům k inspiraci (*viz příloha*).

Rozhodně stojí za zmínku, že až na opravdu ojedinělé výjimky, se antickou literaturou v tomto období nezabýval žádný velký český spisovatel. Atraktivnost antiky stále lákala českou společnost, ale i tak byla aktuální témata na prvním místě pomyslného žebříčku. Později se velcí spisovatelé zmiňovali o antickém tématu pouze v kusých informacích. Vyjadřovali spíše svůj názor, než že by je zmíněné téma lákalo. Příkladem může být Karel

---

¹⁰⁴ Otmar Vaňorný – (1860 – 1947) byl český učitel a zřejmě nejvýznamnější překladatel antických děl v českých zemích na přelomu 19. a 20. století.

Čapek a jeho *Italské listy*, které byly původně určeny jen jako Čapkův deník z cesty po Itálii.

Myšlenky demokracie starých Řeků a pozitivního národního smýšlení tehdejších mladých Řeků a Římanů se stalo námětem, který spisovatelé rádi uváděli. Antika nebyla kontroverzním tématem, protože ji někteří církevní i političtí činitelé považovali za nezajímavou a dávno přežitou. I proto se stávala častým katalyzátorem, kde mohli autoři vyjadřovat své názory. V literatuře pro děti a mládež se v tehdejší době vyskytovaly převážně jen mýty a příběhy. Vlastně spisovatelé dostali do rukou mnoho příběhů, které si mohli upravit a použít je pro své konkrétní účely. V dětské literatuře se příliš přirovnání a dvojsmysly nevyskytovaly. I tak se někteří autoři pomocí antických příběhů snažili posílit národní uvědomění. Typickým příkladem byl například Václav Petrů a jeho *Obrazy ze života starověkých národů* nebo díla Františka Grešla.

5. Antická literatura pro děti a mládež od roku 1900 do roku 1945

Od počátku 20. století se výskyt antického tématu v české literatuře pro mladé čtenáře zintenzivnil a hlavně dostal jistých změn. Přestaly se vyskytovat jen publikace, které se zabývaly řeckou a římskou mytologií, a to přesto že stále tvořily podstatnou část vydané produkce. Začaly se objevovat také cestopisy a další různé způsoby přiblížení se antickým ideálům a jejich kultuře. Též se již plně rozšířil Králův styl mezi filology a jeho zavedení pravidel v oblasti předkládání antických autorů. I tak pomalu začala opadat vzdělanost v klasických jazycích. Úroveň začíná upadat i z důvodu, že díky popularitě antického tématu se vytvářelo velké množství literatury. Tak ovšem nebyla vždy kvalitní. Obzvláště pak dětská literatura. I tak nastal určitý posun, obzvláště v oblasti rozšíření myšlenek antické kultury mezi širší veřejnost.

5. 1. Jednotlivá díla této doby

5. 1. 1 Matouš Václavek – *Pověsti řecké a římské* (1904)

I na počátku 20. století bylo stále téma řeckých a římských silně vyhledáváno a autoři knih pro mládež z něj stále hojně čerpali. Nepřeborné množství příběhů z antické mytologie si drželo svou atraktivitu nejen pro mladou čtenářskou obec. Dalším pokračovatelem se stal Matouš Václavek. V roce 1904 vyšla jeho publikace s názvem *Pověsti řecké a římské*.

Již podle názvu můžeme usoudit, jakým směrem se kniha bude ubírat. Je určena hlavně pro žáky měšťanských škol a nižších stupňů středních škol. Autor totiž působil v mnoha vzdělávacích institucích na Valašsku jako ředitel i školní inspektor. I ve svých dalších pracích se převážně zabýval dějinami Valašska. K nim se řadila i literatura pro děti. Zejména *Několik pohádek a pověstí z Moravského Valašska* nebo *Valašské pohádky*.¹⁰⁵ Díky jeho vědeckým kvalitám a zájmům se snaží o co nejobektivnější vyličení mýtů.

---

¹⁰⁵MIKULCOVÁ, Marie a GRACLÍK Miroslav: *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek-Místek: Alpress, 2001. str. 289.

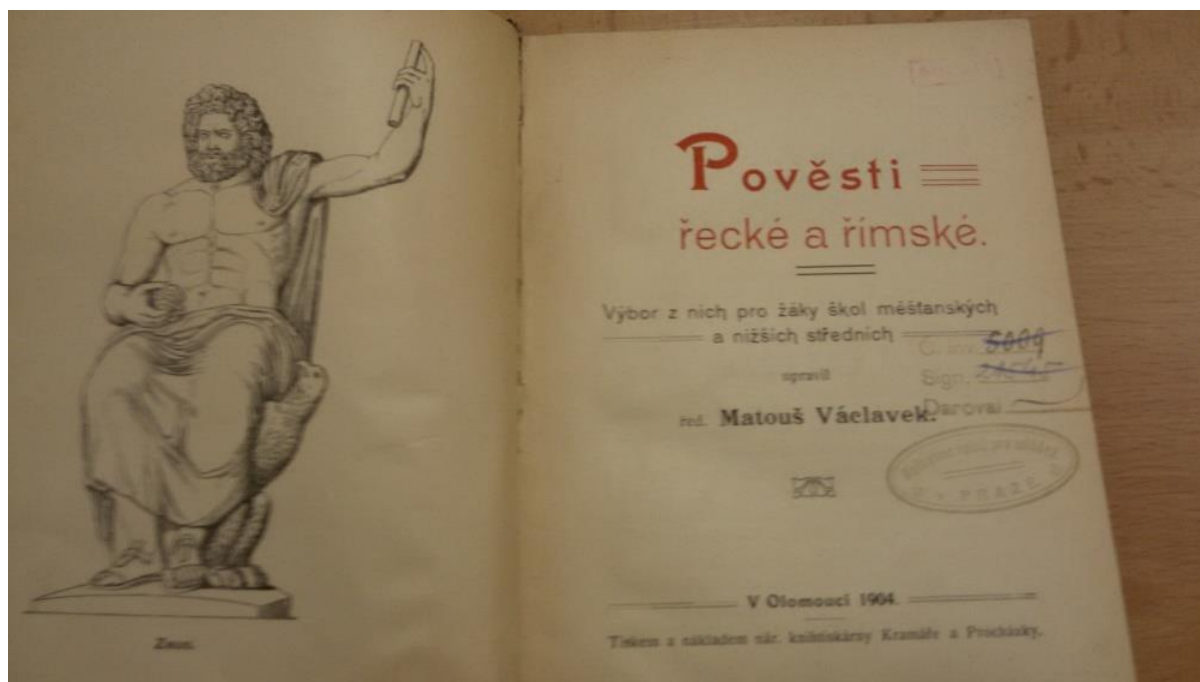
Václavek jasně v knize říká, že Řekové jsou nejvzdělanějším národem a jejich moudrost je třeba znát a dát ji k dispozici i dnešním generacím. Uvádí také, že znalost jejich bájí je požadavkem pro každého vzdělance vůbec.¹⁰⁶ Řecké kultuře opravdu přisuzuje obrovský význam a zvláště pak jejím mýtům. Jejich obsah považuje za důležitou mravní integritu. Římané jsou podle něj také vyspělí, ale pouze “žáky” Řeků. Václavek tak poukazuje na fakt, že Římané převzali celou řeckou kulturu za svou. Označení za žáky Řeků je celkem trefné a jasně vystihuje provázanost obou kultur. V pověstech se často vyskytují jména římských bohů, která jsou odvozena od svých řeckých předchůdců. Hlavní rozdíl se týká určité role bohů v jejich životech. Řekové přisuzovali bohům obrovskou moc a soudili, že bohové řídí jejich životy. Poté se situace změnila a ve starověkém Římě už obyvatelé nebrali bohy jako všemocné bytosti, které řídí jejich život. Věřili pouze, že je mohou ovlivnit, ale každý byl strůjcem svého osudu. Stručně řečeno náboženství mělo spíše obřadní formu. Rituály se vykonávaly s úctou k tradici. Zvláštní je také skutečnost, že vždy první mytologický příběh ze starověkého Říma se týká Romula a Rema a pověsti o založení města. Řecké báje naopak začínají vznikem bohů. Už zde lze pozorovat značný rozdíl, který může mít za následek větší oblíbenost řeckých mýtů, protože poskytují větší prostor pro představivost.

Samotná kniha řadí chronologicky nejprve řecké mýty, po nichž následují mýty římské. Publikace je provázena obrazovými materiály, které zobrazují jednotlivé bohy. Autor poukazuje na vývoj řeckého myšlení, čímž se kniha přiblížila více dokonalosti, nežli tomu bylo u jejích předchůdců. Poukázání na fakt, že řecké náboženství se v první řadě vyvíjelo z uctívání přírody, až pak je nahradili bozi, dává knize mýtů úplně jiný význam. Nejedná se již jen o knihu příběhů, ale autor má zájem i na poučení mladého čtenáře ohledně počátků řecké kultury. Jedná se o jednoduchý, ale výstižný popis začátků řeckého náboženského života. Jako zajímavost bych zařadil i správný návod na skloňování řeckých názvů. V žádné předešlé knize jsme se s tak podrobným popisem nemohli setkat. Autor poukazuje na rozdíly mezi českým a řeckým skloňováním slov. Mladému čtenáři se tak dostává dalšího důležitého poučení. Co se týče vyobrazení bohů, zdá se být celkem typické. Hlavní motiv ilustrací je čerpán z antických soch a všeobecného mínění o podobě těchto bohů. Příkladem je vousatý a dlouhovlasý Zeus. U římských mýtů již není vyobrazení bohů a jejich popis. Autor dává římský název vždy do závorky u řeckého

---

¹⁰⁶ VÁCLAVEK, Matouš: *Pověsti*, str. 5.

božstva. Dle mého soudu je to dostačující, protože bohové i jejich vyobrazení je téměř totožné. Také se, stejně jako jeho předchůdci, věnoval převážně řeckým mýtům, které tvoří více jak tři čtvrtiny obsahu knihy, přičemž zařadil i oblíbené téma – Homéra. Římským mýtům je zde věnována podstatně menší pozornost. Ostatně je třeba poukázat na skutečnost, že římské mytologii se dostává menšího věhlasu i v dnešní době.

(Matouš Václavek – *Pověsti řecké a římské* – úvodní strana)

5. 1. 2 Kardinál Wiseman: *Fabiola – Církev v katakombách* (1917)

Publikací, která se velmi liší od předešlých popisovaných knih, je překlad díla kardinála Wisemana s názvem *Církev v katakombách*. Zde se již nejedná o klasický námět řeckých mýtů. V podstatě se kniha věnuje dějinám katolické církve v jejich začátcích. Kniha se vyznačuje jistou mírou náboženské subjektivity. Již z toho důvodu, že byla sepsána anglickým duchovním, který sepsal dějiny církve od počátku 4. století n. l.. Jedná se v podstatě o nastínění vývoje, ovšem dle křesťanské tradice. Kniha působí spíše jako příběh, než jako kniha faktů. Byla přeložena do češtiny českým duchovním Jan Nep. Františkem Desoldou. Zajímavý je též fakt, že Pius IX. přijal nakladatele této knihy a výtisk byl umístěn ve Vatikánské knihovně. Již z toho důvodu je třeba brát tuto knihu s jistou dávkou tolerance a nadhledem, a to zejména vůči jejímu obsahu.

Ačkoli kniha byla určena i pro mladé čtenáře, nepřipadá mi příliš vhodná. Je psaná ve velmi složitých formulacích. V obsahové stránce se setkáme též s velkou dávkou subjektivity autora. Je zde zmíněn císař Konstantin, který je vychvalován jako zachránce církve. Pronásledování křesťanů ve starověkém Římě je zde zmiňováno hned několikrát a vždy ne příliš objektivně. Vyvražďování křesťanů ve 4. století n. l. patří opravdu k temným obdobím lidských dějin.¹⁰⁷ Kniha ovšem poukazuje na bratrskou lásku a soudružnost všech křesťanů. Jedná se o typickou historickou publikaci z rukou katolické církve. Nelze mluvit o příliš různorodém a zajímavém obsahu, spíše o výčet nespravedlností na účet katolické církve. Antika je zde zmíněna v rozměrech staveb a popisu divadel a chrámů, které v Římě kdysi stály. V podstatě zde nemáme jinou zmínku o antickém světě či jeho fungování, než v provázanosti s tím křesťanským.

Pomineme-li křesťanskou propagandu a absenci faktografických materiálů, kniha obsahuje i jisté klady. V první řadě jde o již zmiňovaný popis staveb v Římě, včetně některých podzemních částí. Název je velmi trefný, protože ve svých počátcích se přívrženci katolicismu schovávali ve stokách a podzemních prostorech v Římě. Doslova tedy můžeme říci v katakombách. Mladým čtenářům se tak může do rukou dostat popis dějin rané církve, který se autor snaží situovat částečně do čtivější formy příběhu. I tak se jedná o poměrně složité čtení. Kniha vyšla v Čechách v roce 1917, tedy rok před vyhlášením Československé republiky. Do jisté míry je to dobře, protože v období první republiky by již takováto kniha pro mládež rozhodně nevyšla. Vliv církve byl totiž na ústupu a každá takováto publikace by sklídila velkou kritiku, a to ne jenom z akademických kruhů. Také rozsah knihy není příliš ideální pro četbu u mladé generace. Čítá více než pět set stran a řadí se k nejobsáhlejším publikacím tohoto druhu v českých zemích, i když se jedná samozřejmě jen o překlad díla z 19. století.

---

¹⁰⁷ MCGRATH, Alistar: *Dějiny křesťanství*, Praha 2014, str. 1 – 23.

(Kardinál Wiseman: *Fabiola – Církev v katakombách* – úvodní strana)

Tento překlad mohl mít však i jinou funkci. Rok 1917 byl v českých zemích ve znamení pomalého utváření samostatného státu. Začala se utvářet představa, že škola je instituce vědecká a pedagogická, nikoli náboženská. Kněžstvo začalo pomalu ztrácet vliv na vyučovací proces (viz. kapitola 2).

5.1.3 Kamila Spalová: *Od Olympu k Olympii* (1941)

Rok 1941 byl příkladem, že může vzniknout i publikace, která pojímá antiku trošku z jiné perspektivy, než tomu bylo u ostatních publikací této doby. Podtitul knihy nese název *Za květy antického ducha* a vesměs se jedná o cestopisné vyprávění. Autorka se zde nezaměřila na řeckou mytologii a kulturu pomocí vyprávění, naopak jen popisovala a rozebírala památky, které se na její m putování po Řecku vyskytovaly. Nejedná se tak o přímou zaměřenost na antiku, ale na Řecko jako takové. Čtenáři se tak dostává do rukou publikace, která připomíná spíše Čapkovy *Italské listy*, než díla Homérova. Jedná se naprosto o nekontroverzní knihu, která popisuje památky, které daly starověkému Řecku jeho velikost. Jednalo se především o umění a vznik filosofie nebo systém antického divadla, z něhož umění čerpá do dnešních dob.

Kniha je psána uměleckým a poetickým stylem. Autorka se snaží vdechnout popisovaným místům bájného a můžeme říci až mystického ducha. Přisuzuje jim tak občas větší význam, než jaký v reálném světě mají a měly. Čtenáři je tak do jisté míry antika prezentována bez jakýkoli záporných stránek. Vnímání antiky je zde velmi glorifikováno. Je velmi znatelné, že autorka má k dějinám tohoto starověkého národa velmi pozitivní vztah. Pro čtenáře může být také matoucí časté prolínání stavu Řecka z roku 1941 a starověké doby. Na druhou stranu je tu určitá pestrost, kdy se dozvídáme o dějinách navštěvovaných míst z jiného úhlu pohledu, než jak tomu bylo například u kronikářů nebo archeologů. Jedná se o nahlížení na antiku z pozice obyčejného člověka, chceme-li turisty, který objevuje krásy Peloponéského poloostrova. Pro mládež i dětské čtenáře se jednalo o velmi originální publikaci. Je určena pro širší veřejnost a to nejen pro mladé čtenáře. Poutavý způsob prezentace z ní dělá něco více, než jen obyčejné poetické vyprávění.

Vyvstává zde otázka, jestli by se dala použít například jako učebnice či pomocná kniha k vyučování. Srovnání je možné provést například s učebnicí Františka Hrnčíře z roku 1903 *Základové zeměpisu dle úředních osnov učebných pro obecné školy*.¹⁰⁸ V první řadě je třeba upozornit, že zde se jedná o učebnici, tudíž se rozdíl s cestopisem Spalové dají očekávat. Hlavním rozdílem je dle mého názoru pevný koncept knihy. Hrnčířova učebnice zeměpisu má jasný obsah a působí velmi uceleným a věcným dojmem. S antickým tématem se zde setkáme pouze v případě popisu Itálie a územního vývoje Řecka. Kniha Spalové za to spíše připomíná díla z období romantismu. Snaží se popsat “ducha” zaniklé antické civilizace a dílo se snaží působit hodně uměleckým dojmem, ačkoli slohové zpracování této úrovně nedosahuje. I tak se zde nachází mnoho faktů a názorných příkladů, což je v cestopisu velmi vítané obohacení. Rozhodně bych kladně posoudil také její originalitu a nenásilný způsob vzdělávání. Jemný styl vyprávění a zároveň poučení by se mohl stát vhodný zejména pro mladší čtenáře. Autorka čerpá z vlastní zkušenosti a nepopisuje jen zajímavá místa pomocí faktů a dat. Zapojuje svůj smysl pro fantazii a snaží se dát památným místům hlubší význam a nádech. Na knize se ale dají najít také záporné stránky pro její možné školní využití. V první řadě je to nedostatečná kritičnost. Jedná se o absenci jakéhokoli negativního pohledu na antický svět nebo samotné Řecko. Je to samozřejmě spjato se skutečností, že se jedná o cestopis, kde není možná nějaká větší

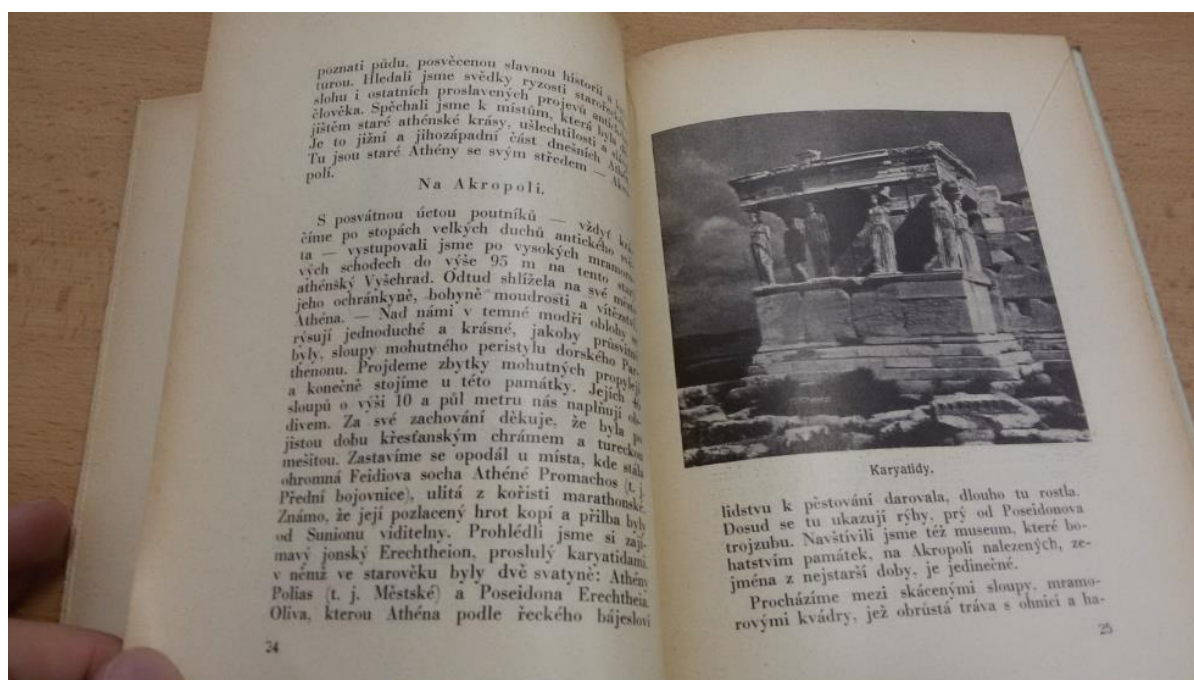
¹⁰⁸ HRNČÍŘ, František: *Základové zeměpisu dle úředních osnov učebných pro obecné školy*, Praha 1903.

kritika. Mírně negativním hodnocením zde prochází tehdejší Řecko a jeho vyspělost. Antická kultura zde slouží jako ideál krásy, z kterého by měla lidská společnost čerpat.

Rozebírána je zde Soluň, Athény nebo Delfy. Velká pozornost je také věnována hoře Olymp, kterou autorka popisuje jako monument, který ční nad vším ostatním.¹⁰⁹ Během projíždění Řecka je popis památek a oblasti velmi detailní, což má za následek určitou nepříliš velkou čtivost. Autorka knihy sice popisuje jen svou cestu po Řecku, avšak často se utápí v popisu uliček měst i odlesků moře. Hlavním důvodem tohoto popisu je zřejmě vykreslení atmosféry, která má čtenáři přiblížit bývalou velikost a krásu antického Řecka. Musíme vzít v úvahu fakt, že většina tehdejších lidí necestovala do jižních koutů Evropy příliš často. Tím spíše ne mladých lidí a dětí. Jednalo se o velmi složité období, kdy Evropa i svět procházely hospodářskou krizí a také dvěma světovými válkami (*viz. kapitola 1*). Proto zprostředkování dojmů ze současného stavu Řecka bylo díky populárnímu antiky velmi důležité, ale i složité. Již v mnoha dílech se autoři věnovali antickým mýtům a bájím, které vykreslovaly hrdinské příběhy. Zájem mladých čtenářů o antické téma stoupal a příběhy především ze starověkého Řecka se dostávaly do všeobecného povědomí. Proto vykreslení památek a prostoru, jak vypadá dnes, bylo velmi důležité. U mladých čtenářů se toto téma příliš neujalo, protože většinou se jednalo spíše o poezii nebo filosofování známých českých spisovatelů. Vyjimkou byl snad jen již zmiňovaný Karel Čapek a jeho *Italské listy*. Ten ovšem antiku hodnotil svým vlastním způsobem a rozhodně jeho spisy nebyly primárně určeny pro mladé čtenáře, ale spíše jako jeho deník.

---

¹⁰⁹ SPALOVÁ, Kamila: *Od Olympu*, str. 8.

(Kamila Spalová: *Od Olympu k Olympii* – ukázka obrazového materiálu)

I proto bylo dílo *Od Olympu k Olympii* velmi stěžejní a průlomové v literatuře pro děti a mládež. Bohužel se zde jasně odráží i určité zklamání z válek a dalších lidských selhání, i proto se autorka záměrně zaměřila na Řecko a ne na Řím. Nacistické Německo totiž od římské říše přebralo mnoho symbolů i názorových myšlenek. Jelikož kniha vyšla v roce 1941, bylo by velmi nebezpečné psát právě o tomto starověkém státu. Navíc nikdo z českého prostředí nechtěl psát pochvalné ódy právě na stát, z něhož nacisté čerpali svou symboliku. Demokratické fungování Řecka a jeho kultura, která ovlivnila mnoho učenců napříč světovými dějinami, byla dozajista lepší volbou. Ovšem i zde chybí již zmiňovaná absence kritiky na řeckého způsobu života a čtenářům tak nejsou předložena všechna fakta, z nichž by si sám udělal představu o antickém světě.

Kniha má velmi bohatý obrazový materiál, který pochází z vlastního fondu autorky, což mnohem více zlepšuje vizuální stránku a představivost čtenáře o současném stavu antických památek v Řecku. U každé fotografie je také citát některého ze známých antických myslitelů, který se většinou konkrétně vztahuje k dané památce. Popis památek je detailní a autorka vždy popisuje i okolí stavby, aby si mohl každý čtenář udělat lepší představu. Snaha o vystihnouti obyčejného života řeckého člověka tehdy a ve starověku byla velmi zajímavá. Veliká pozornost je věnována popisu Marathónu, který měl velký

význam v dějinách Řecka. Takových míst je samozřejmě v knize více a jen vykresluje slavná místa, která v současnosti buď již neexistují nebo jsou značně poškozena.

Dle mého názoru je kniha vhodná spíše pro informativní využití a volnočasové aktivity. Popřípadě jako doplňující učivo k výuce. Knize se nedá upřít upoutání pozornosti na téma antiky a velmi detailní popis prostředí a jednotlivých památek. I přes jistou nevhodnost pro pedagogické záměry ji považuji za jistý druh zjevení v době, kdy většina spisovatelů nahlížela na literaturu pro mladé čtenáře spíše z hlediska poutavého příběhu, který inspiračně čerpal z řeckých bájí a mýtů. Nejdůležitějším aspektem knihy je snaha vzbudit v čtenáři úžas a touhu po vidění těchto míst.

Touha okouzlit a být okouzlen je do jisté míry pochopitelná, protože mládež se v období protektorátu Čechy a Morava musela k něčemu upnout. S tímto cílem je kniha psána a snaží se vnést trošku vzruchu do nepříliš šťastného období v českých dějinách. Literatura je odpočinková a určená pro širokou veřejnost. Problém může být jen ve věkové kategorii, pro kterou je kniha určena. Nejedná se o čtivou literaturu, spíše o poezii s prvky faktů a popisy památek. Kniha dle mého soudu nemohla v tehdejších Čechách oslovit dětské čtenáře. Je zde až příliš mnoho faktorů, se kterými by měli nejmladší čtenáři problémy. Především se jedná o složitou větnou skladbu. Také náznaky prvků demokracie v kontrastu tehdejší doby by nemusely být úplně plně pochopeny. Jedná se tedy o knihu určenou mladé generaci a starším čtenářům, rozhodně ne však dětem. I tak je cestopisná publikace úkazem, jenž je příjemným zpestřením vcelku monotónních námětů, které stále čerpaly spíše z Homérových děl. Autorka se zde vydala na cestu po Řecku a její propojení tehdejšího a starověkého Řecka jsou velmi originální.

5. 1. 4 Charles Kingsley – *Báje o Perseovi* (1932)

Počátkem roku 1932 vyšel v českých zemích překlad Charlese Kingsleyho, který se jmenoval *Báje o Perseovi*. Znovu se tak dostáváme k tématu řeckých mýtů, které se již staly velmi oblíbeným námětem pro různé české spisovatele. Řecké báje měly u nejmenších čtenářů úspěch a autoři tak prezentovali další příběhy antických hrdinů. Homérovo dílo však již bylo do značné míry vyčerpáno a čtenáři požadovali další

zajímavé hrdiny a jejich skutky. Tím se stala báje o Perseovi a jeho hrdinských činech. Kniha, kterou přeložila do českého jazyka Božena Šimková, přesně obsahuje to, co stojí v názvu. Nepouští se do jakýkoli soudů či narážek na politické a církevní české prostředí.

Publikace vypráví příběh poloboha Persea, který byl synem Danaé a Dia. Jeho hrdinské skutky by se daly srovnat z Héraklovými. Zabití Medúzy nebo Gorgony z něj udělalo dalšího z řady polobohů, kteří se téměř vyrovnali svými skutky samotným řeckým bohům. Autor se jasně drží řeckých mýtů tak, jak byly zachyceny. Kladně bych hodnotil její čtivost a srozumitelnost. Jaký rozdíl oproti dnešním dílům. Jako příklad bych uvedl film *Souboj Titánů*, který z bájí o Perseovi čerpal. Ovšem zde se již jednalo o více příběhů spojených dohromady. Naopak zde chybí scéna s obrem Atlasem, který zkamení po pohledu do tváře Medúzy. Nestvůra zvaná Kraken zde pak nahradila jinou mořskou nestvůru, která byla seslána Poseidónem – Kétó. Naopak kniha se snaží držet antické mytologické předlohy. Například tím, že se Perseus a jeho žena Andromeda na konci svého života promění ve dvě souhvězdí na obloze.

Zajímavostí na této knize je vydavatelství. Překlad publikace vznikl na popud *Společnosti československého červeného kříže*. Humanisticky zaměřená organizace, kterou pomáhala v českém prostředí založit Alice Masaryková, si mohla dovolit nestranný postoj. Mýty se tak snaží zachovat autenticitu a nemají vyznění v katolickém duchu. Můžeme to přisoudit několika jevům. V první řadě je to slábnoucí vliv katolické církve v Československu, která nastala po vzniku první republiky, kdy Masaryk a další systematicky oslabovali moc katolicismu zejména v Čechách. I proto vycházely publikace, které se zaměřovaly na antickou látku, která se držela přesné předlohy. Dalším důvodem by mohla být apatie církve vůči antickému tématu. To totiž duchovní nepovažovali za příliš důležité a aktuální. Kontrola nad školstvím již také nebyla v područí církve, ačkoli stále bylo vyučováno náboženství. Největším důvodem bylo šíření vědeckého myšlení a poznání i mezi nejmladší generaci, pro kterou je tato kniha primárně určena. Alice Masaryková, dcera Tomáše G. Masaryka, byla zastánkyní rovného přístupu ke vzdělání a celkové osvěty, zejména pro ženy.¹¹⁰ Je tudíž pravděpodobné, že kniha byla přeložena a vydána v rámci kulturního vzdělávání se pro československou společnost, jako takovou. Snaha předložit

---

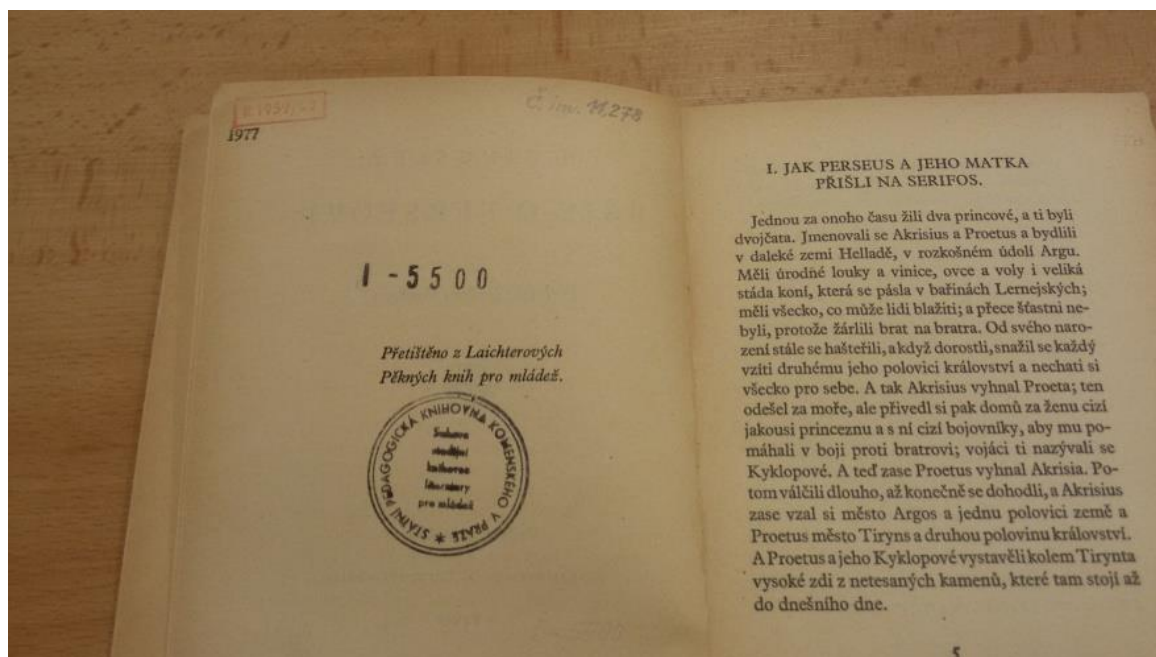
¹¹⁰ LOVČÍ, Radovan: *Alice Garrigue Masaryková – Život ve stínu svého otce*, Praha 2008.

poutavý antický příběh, který by rozšířil podvědomí o životě této zničené kultury je více než jasná. I proto vyšel náklad v obrovském čísle, které čítalo 20 tisíc kusů.

Originální název *The Heroes* se od českého sice značně liší, avšak český překlad působí jednoznačně a s jasným zaměřením. Charles Kingsley, autor knihy, totiž zemřel již v roce 1875. Už z tohoto pohledu můžeme jasně poznat, že jeho myšlenky a interpretace byly vyhledávány i téměř padesát let po jeho smrti. Jednalo se sice o duchovního, ale socialisticky zaměřeného. Navíc to byl duchovní anglikánské církve, která se značně odlišovala od té římskokatolické. Jeho díla se zabývala hlavně fantastickou literaturou pro mládež. Nejednalo se tak o propagátora církevních myšlenek, ale spíše jejich pravdivého a autentického vyznění v původním antickém duchu.

Výtky bych ale měl k nedostatečnému obrazovému materiálu, který bohužel kniha neobsahuje. V dětské publikaci by to bylo více než vhodné. Také jmenný rejstřík zde chybí. Nějaké vysvětlivky jmen či míst, které se v příběhu vyskytují, by rozhodně nebyly na škodu. I přes tyto drobné nedostatky se jednalo o publikaci, která rozhodně patřila k tomu lepšímu, co se v období první republiky začalo vydávat. Nemůžeme ji řadit přímo k české tvorbě, ale již překlad díla, které se snažilo co nejvíce přiblížit realitě, je velmi pozitivní a mělo vliv na další rozvoj dětské literatury s antickým tématem.

(Charles Kingsley – *Báje o Perseovi* – ukázka z úvodní kapitoly)

5.1.5 Vojtěch Zelinka – *Svět řeckých bájí* (1940)

V době protektorátu Čechy a Moravy vznikla další publikace, která pokračovala v trendu knih pro děti z první republiky. Jak je patrné z názvu, antické téma se zde vyskytovalo znovu v podobě bájí a mýtů z prostředí starověkého Řecka. Opět se tedy autor vyhnul příběhům z římského prostředí, což samozřejmě mohlo mít i politický podtext (viz. kapitola 1). Poprvé se však setkáváme s knihou, která má na zadní straně určenou věkovou hranici, pro kterou je vhodná. Přesně se nachází na hranici dětského a mládežnického světa. Publikace je dle autora vhodná pro čtenáře od 11 do 15 let. Čtenářům nabízí průlet celými řeckými dějinami, od počátků stvoření světa až do skutků polobohů, jakými byli například Héraklés nebo Perseus. Setkáváme se však s určitými nezvyklostmi. Například Kronos, otec bohů Dia, Poseidóna a Háda, je zde uváděn pod jménem Chrónos. Jde samozřejmě o stejnou postavu, ale je uváděna pod starým archaickým názvem. Jméno Krona samozřejmě není jediné, oproti dnešnímu přepisu znějí jména antických hrdinů a bohů trochu jinak. Každopádně kniha má ambici obsáhnout celou mytologii antického Řecka. Úkol je to velmi složitý, ale Zelinka se jej rozhodl pojmout po svém. Látka je zde zkrácena a obsahuje pouze nejnutnější fakta. Uváděna jsou však ve čtivé formě, která odpovídá věkové hranici, pro které by měla být kniha určena. Autor jasně uvádí, že v knihách a moudrosti starých Řeků, by se toho našlo opravdu hodně. Podle něj by se čtenářům až hlava mohla zatočit z tohoto poznání. To však není jeho cílem, a proto uvede jen přehled nejdůležitějších okamžiků a nejslavnějších řeckých mýtů.¹¹¹

Kniha má své specifikum, a tou je humor. Autor si velmi čtivou a hravou formou si hraje se slovy. Říkanky a důmyslné používání slova Řek s českým slovesem “řek” je velmi vtipná a mladší čtenáře rozhodně zaujme. Stejně tak obrazová dokumentace, kterou kniha obsahuje, patří k velmi zdařilým a rozhodně s ní autor nešetří. Podle mého názoru by právě literatura pro mládež měla obsahovat větší množství obrazových materiálů a kvalitní jmenný rejstřík. Toto kritérium rozhodně splňuje a zařazuje se ke zdařilejším dílům této doby. Vtipné je i vyznění některých dalších částí knihy a autora tak upoutá čtenáře, aniž by nějakým zásadním způsobem zasáhl do autenticity řecké mytologie. Nejedná se přímo o knihu určenou k pedagogickým účelům, ale rozhodně by mohla splňovat kritéria doplňkového čtení pro zvládnutí látky antického světa a jeho lepšího pochopení.

---

¹¹¹ ZELINKA, Vojtěch: *Svět*, str. 26.

Kniha má však i své stinné stránky. První z nich je obrazový materiál, který se nachází na posledních stranách publikace. Zelinka totiž ukazuje výjevy z antické mytologie pomocí obrazů. Jedna se především o díla nizozemského malíře Rubense, který namaloval mnoho výjevů z antické mytologie. Ovšem zde je zásadní problém věci. Jednalo se totiž o věřícího katolického vyznání, a proto se nutně něco muselo promítnout do jeho obrazů. Většina světových mistrů jeho doby byla též věřících, ve výsledku to tak nemuselo znamenat přímou zaujatost pro katolictví, avšak jistá míra projekce v jeho dílech je přítomna. Též mi u Zelinky chybí obrazový materiál od jiného umělce, jenž by připouštěl možnost srovnání s díly od Rubense.

Nicméně předkládat mladým čtenářům četný obrazový materiál nemusí být samo o sobě na škodu. Ti si alespoň udělají lepší představu a vizualizace tomu samozřejmě jen prospěje.

(Vojtěch Zelinka – *Svět řeckých bájí* – ukázka s obrazového materiálu)

5. 2. Shrnutí

Období zde popisované se diametrálně lišilo od 19. století. Náboženské poměry se sice nezklidnily, zato však politická situace se stala stabilnější. Situace ve školství již byla od roku 1918 plně pod kontrolou československého státu (*viz kapitola 2.*). To se promítlo i do literatury jako celku, protože jen málo období v českých dějinách mělo prostředí bez politických a církevních vlivů na autory. Volnost ve vyjadřování myšlenek se nutně musela ukázat i v dětské literatuře. Převážně se v ní opět vyskytovala řecká mytologie, která se stala nejoblíbenějším tématem v literatuře pro mladou generaci.

Po 1. světové válce se situace ve školství začala měnit a to vedlo ke snaze změnit způsob vzdělávání. Jednou z reforem byla již popisovaná tzv. reforma příhodovská (*viz. kapitola 2.*) Mnoho odborníků ve školství se inspirovalo trendy ze zahraničí, ať už vznikajícím Daltonským plánem nebo filosofií M. Montessori (*viz kapitola 2.*). Vzdělání učitelů tak začalo dostávat ucelenější a profesionálnější charakter. Stejně tak i vzdělání žáků. Antika se dostala na úroveň, kdy se již vyučující nemuseli omezovat církevním učením. Důvodů bylo hned několik, ale díky profesionalizaci vzdělání učitelů se z nich stávali více vědci než kněží. Drtivá většina obyvatel Československa se i tak nadále hlásila ke katolictví (*viz. kapitola 1*). Ovšem nejednalo se většinou o slepou poslušnost Vatikánu. Náboženství a věda se postupně smíchávaly a vytvářely v určité symbióze prostředí v první republice. Antonín Kolář ve své knize *Antika a politická výchova příštích občanů* antiku vyzdvihuje a snaží se nasměrovat nový československý stát blíže k antickým myšlenkám, které by se měly stát základem jeho fungování. Zároveň však poukazuje i na určité odlišnosti. Jeho dílo se stalo dalším základem pro práce jiných spisovatelů, v mnoha případech i právě pro dětskou tvorbu.

V praxi se již také adaptovala metoda Josefa Krále, která začala stavět dějový příběh na úrovni lingvistického překladu. Publikace dosahovaly daleko větší kvality, nejen co se faktografie týče. Většina autorů se tak vydala směrem srozumitelnosti díla, a to někdy i na úkor přesnosti úvodního originálu. Lze si klást otázku, do jaké míry to bylo vhodné či nevhodné řešení. U literatury pro dospělé bychom mohli polemizovat, ovšem v dětské literatuře je odpověď vcelku jasná. Jednoduchost a věcná správnost překladu by se neměly navzájem vylučovat, avšak v literatuře pro mládež je přeci jen nutné čtenáře zaujmout. Podle mého názoru je v této oblasti literatury důležitější poutavý příběh, než se zaobírat

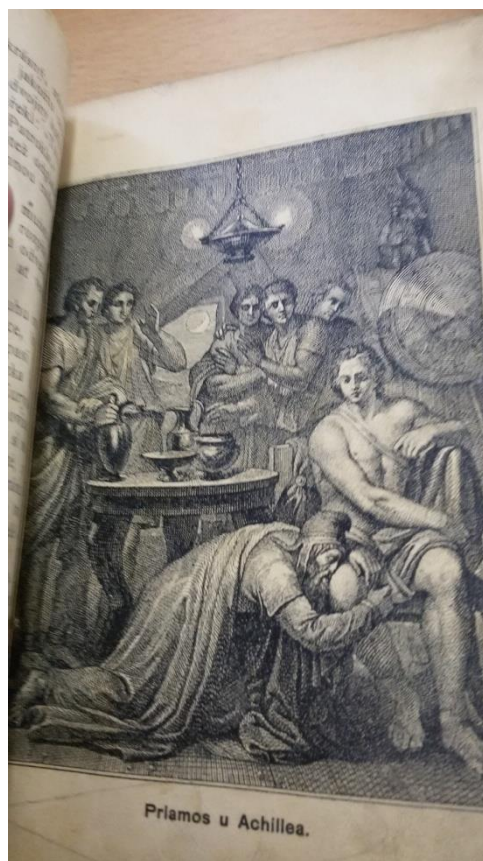
některými nepřesnostmi v překladu. I většina autorů, jejichž díla jsem zde rozebíral, řešila stejné dilema. Jejich řešení se značně lišila, ovšem většina dala přednost právě poutavému příběhu před přesným dodržením originálu. Typickým příkladem je Zelinkovo dílo, které je specifické především zkráceným obsahem. Autor se snažil obsáhnout celou mytologii, ale ve zkrácené formě. Tudiž vyznění některých příběhů nebylo dostačující pro jakéhokoli čtenáře. Zelinka postupoval dle Králova nastaveného trendu, avšak zaměření se jen na určité období by knize jistě dodalo větší přehlednost.

Nebyl to však jen Zelinkův případ. Mnoho dalších autorů mělo ambice popsat antickou kulturu dětským čtenářům co nejrychleji a nejstručněji. Mytologie Řecka se přitom stala výborným nástrojem, kde se dají dějiny předkládat i pomocí mnoha kratších příběhů, než jednoho celistvého díla.

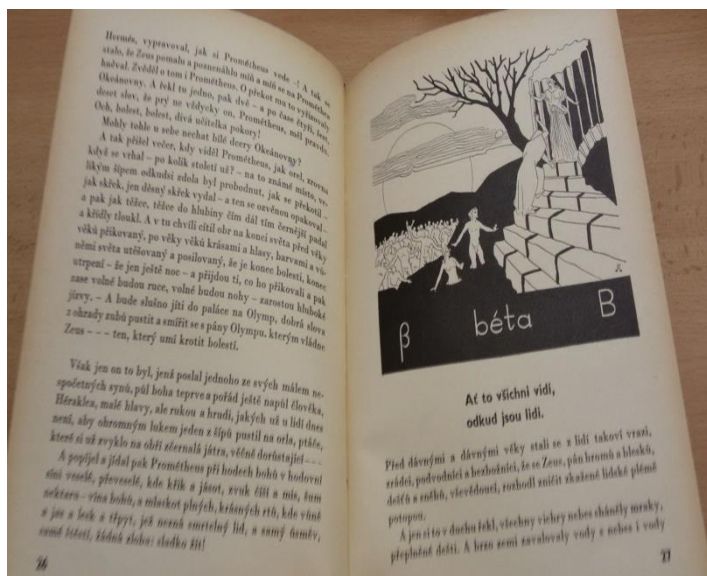
6. Ilustrace a grafická podoba knih pro děti v 19. a 20 století v českých zemích

I v ilustracích knih se také postupem času utvářelo jakési povědomí o antické kultuře. Nejlépe vše můžeme vysvětlit na ilustracích několika známých knih. Autoři totiž většinou čerpali z obrazů známých malířů, aby vystihli svůj příběh. Znovu se dostáváme k historii. Věrohodnost oblečení a dalších součástí postav na obrazech byla totiž velmi chabá a většinou se malíř inspiroval ve středověku. Podívejme se například na obraz z knihy *10 let před Trójou* od Františka Grešla. Kniha vyšla roku 1894 a její ilustrace dokládají výše zmíněná fakta, ohledně historických nepřesností. Na samotném obraze se nachází klečící trojský král Priamos u nohou řeckého hrdiny Achillea. Již samotný vzhled bájného řeckého hrdiny je velmi podivný. Zvlněné vlasy a světlá barva kůže rozhodně není typická pro řeckého vojáka té doby. Jeho vzhled spíše připomíná andělskou tvář, kterou oplývaly křesťanské postavy (většinou andělé), při různých vyobrazeních hlavně v období baroka. Pokrývka hlavy u Priama také není příliš historicky autentická. Podobnou lze vidět u středověkých učenců a náboženských kazatelů. Oděvy nejsou příliš vhodné do prostředí starověkého Řecka, konkrétně do 13. století před n. l., kam Homér svůj příběh zasadil. Postava vojáka na pravé straně také není přesná. Jeho zbroj, štít i přilbice nejsou historicky přesné a jsou v jasném rozporu s archeologickými nálezy. Velmi nápadnou podobnost lze najít i u ostatních tváří postav, které se na malbě vyskytují. Andělská tvář je opravdu téměř totožná s barokním uměním a její podobnost s hlavním hrdinou je velmi zavádějící. Ve výsledku se tak mladému čtenáři nabízí pokřivený náhled na vnímání antického světa.

Mnohem zdařilejší malby nalezneme v knize českého spisovatele a pedagoga Vojtěcha Zelinky *Svět řeckých bájí* z roku 1940. Ilustrace je zde pojatá jinak a podle mne vhodnějším způsobem. Vyobrazení řecké mytologie je zde vyvedené v černobílém provedení, což působí velmi abstraktně. Dětskému čtenáři se tak nabízí větší prostor pro vlastní fantazii. Kniha jim nenutí křesťanskou podobou antických postav. Nabízí jim jen nezvyklý černobílý obraz postav a jejich prostředí, což mi připadá jako skvělý nápad. Zejména u tématu, jakým jsou řecké mýty a neurčitost jejich postav. U stvoření světa, prvních Titánů a jejich dětí bohů je černobílé vyobrazení nádherným ukazatelem, který nabízí pohled na svět, který nebyl úplný, a vše se postupem času muselo dotvořit. Tento nádherný příklad tvořivosti byl jedním z prvních pokusů, který postupem času změnil v komiks. Tento žánr se totiž v českých zemích těšil velké oblibě, avšak až po roce 1945, což tematicky nespadá do zde rozebíraného období.

(Priamos u Achillea – 10 let před Trójou)

(Svět řeckých bájí – Vojtěch Zelinka)

Úspěšnou abstraktní tvorbu v knize Vojtěcha Zelinky lze docenit samozřejmě až postupem času. Důkazem však mohou být i tituly, které vznikly v pozdější době. Dílo Eduarda Petišky *Staré řecké báje a pověsti* totiž vyšlo v mnoha grafických úpravách. Pro příklad zde uvádím publikaci od firmy Albastros, která se vznikla v roce 2005. Obrázky jsou zde více graficky vyvedené a kniha působí v podobném duchu jako Zelinkovo dílo. Nechat na mladém čtenáři, aby si celou scénérii báje spíše sám představoval, než mu nabídnout detailně “přesné”

vyobrazení této skutečnosti, je velmi nápadité a produktivní. Na obrázku můžeme vidět slavné vyobrazení trojského koně, ze kterého vycházejí ukrytí Řekové. Obrázek totiž nabízí jen názornou představu, nezabírá se přílišnými detaily tváří, zbroje vojáků a dalších historických skutečností. Tento model se stal v pozdější době velmi populárním a dodnes se s ním můžeme setkat.

Lze tedy soudit, že již v polovině 20. století měli autoři ilustrací zájem na vytvoření prostředí, do něhož by nezasahovaly náboženské motivy z křesťanského života.

(Eduard Petiška - Staré řecké báje a pověsti – Ílias)

V první polovině 19. století nebyl mnohdy důležitý obsah díla, ale česky psaný text (viz kapitola 2.3). Silné postavení národních obrozenců se promítalo především do literatury pro dospělé čtenáře. V některých případech však ani literatura pro mládež nezůstávala ušetřena propagace českého jazyka. Teprve až v období první republiky, kdy se do popředí dostala demokratická myšlenka, se již v literatuře začal promítat jiný proud, konkrétně tzv. *Proud Masarykových idejí*. Literatura a umění se začaly politizovat. V rámci této politizace byla antika v Československu po roce 1918 chápána jako ideál bez kritiky.¹¹² Nicméně snaha zakomponovat do literatury pro mládež více z historie se stala velmi pozitivní. S rozvojem společenských věd i filosofie dostávala své místo a autoři se tak snažili předložit dětem a zejména mládeži antickou tvorbu z trochu jiné perspektivy. Demokratické ideály nově vzniklého státu se občas spisovatelé snažili promítnout do své tvorby v příliš velké míře. Docházelo ke glorifikaci všeho, co mělo antický nádech a zabývalo se tématem demokracie. Výraznou postavou byl právě T. G. Masaryk, který koncipoval absolutně novou demokracii. To ovlivňovalo i spisovatele, kteří se zabývali dětskou literaturou. 20. léta 20. století tak byla v nově vzniklém Československu velice politicky specifická a antická myšlenka

¹¹² VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, nakladatelství Academia, Praha 1978, str. 64.

demokratického občana se prolínala ve všech odvětvích. Dětská literatura samozřejmě nebyla výjimkou.

Je však nutno si uvědomit, že v průběhu tisíciletí došla myšlenka demokratického občana značné změny. Ani samotní starověcí Řekové neměli na princip a fungování demokracie shodný názor. Například Aristotelés, jeden z největších myslitelů starověku, považoval demokracii za zvrácený princip vlády.¹¹³ V demokracii by totiž mohli volit i chudí a další kasty ve starověkém Řecku. Hlavní problém viděl v neudržitelnosti demokratického systému, protože v něm nejde o veřejné blaho. Za hlavní složku demokracie však považoval svobodu. Tato nejdůležitější vlastnost demokracie byla transformována i do dob počátků československého státu a samozřejmě se promítla do literatury. Lze dobře pozorovat, jak si autoři literatury opět vybrali jen část antického dědictví bez hlubšího rozebrání děl antických autorů, jako byl právě Aristoteles či Platón.

V čítankách se obrazový materiál neobjevoval, pomineme-li úvodní strany. Jedná se o logický krok, neboť při rozsahu některých čítanek (Jireček, Václavů), bylo nemožné doplnit každý text obrazovou ukázkou.

Je tedy dobře patrné, že v počátcích československého státu se nacházel velký prostor pro vlastní představu demokracie a jejího fungování.

---

¹¹³ ARISTOTELÉS, *Politika*. Přeložil A. Kříž. Praha 1988.

Závěr

Ve své práci jsem se zaměřil hlavně na srovnání děl českých autorů, kteří se rozhodli věnovat antickému tématu v době od druhé poloviny 19. století až do roku 1945. K podrobnějšímu rozboru jsem si vybral díla, dle mého soudu nejzásadnější, která určoval trend dětské antické literatury i v dalších letech.

Prvním zásadním faktorem, který ovlivnil spisovatelkou tvorbu, byla politická situace. Časté perzekuce ze strany rakouských úřadů (do roku 1918), odlišná představa o fungování nově vzniklého státu (do roku 1939) nebo snad dokonce nelidské zacházení v rámci národního zájmu Německa (do roku 1945). Politika tak jasně ovlivňovala nejen spisovatele pro dospělé čtenáře, ale také autory dětské literatury. V práci jsem popsal, jak se ideály antických autorů daly zneužít pro vlastní šíření “polopravd”, většinou v politickém prostředí. Adolf Hitler a jeho posedlost symbolikou Říma a spartskou výchovou a životem, udělal z antiky odstrašující příklad, v němž se ideály lidí jako byl T. G. Masaryk, jen těžko hledaly. V období protektorátu Čechy a Morava se tak antické dědictví snížilo jen ke kusým úryvkům z děl antických filosofů, které němečtí politici dokázali mistrně využívat. O to větší úkol tak připadl spisovatelům obecně, kteří se museli vyrovnat i s těmito extrémními podmínkami.

Náboženský tlak je nutné také připočíst. Církev již nikdy nenabyla moci jako ve středověku, avšak stále byl její vliv velmi silný a promítal se nejen do myslí běžných občanů, ale také do literatury. Bylo tedy nezbytné zohlednit i tento fakt, při zkoumání a hodnocení tehdejší literatury. Rozdílnost interpretací jednotlivých autorů lze dobře vidět z děl *Fabiola – Církev v katakombách* nebo z křesťansky zaměřených čítanek a učebnic. Antika tak dostala jiný směr a jednalo se tedy o další možnost poskvrnění antického dědictví, než jakou později předvedl Hitler v politické praxi.

Kardinál Wiseman, autor *Fabiola – Církev v katakombách*, samozřejmě nebyl tehdejší současný autor, avšak i skutečnost, že jeho dílo bylo vydáváno i v roce 1917, jasně poukazuje na složitost této doby a roztržtost autorů dětské literatury.

Většina autorů v tomto časové rozmezí většinou vsadila na klasiku, která fascinovala již generace před nimi. Chtěl jsem však poukázat na fakt, že i na takové dílo, jakým je *Odyssea*, může být nahlíženo z několika možných úhlů pohledu. Zásadním mužem se stal Otmar Vaňorný, jehož překlad Homérova díla se stal jedním z nejzdařilejších a nejčtenějších vůbec. Mnou zmiňovaní autoři jsou však důkazem, že *Odyssea*, *Ílias* nebo *báje o Théseovi* měly v obsahu něco, co přitahovalo mladé čtenáře napříč generacemi. Též se potvrdila hypotéza o téměř nekonečném množství námětů, které antická mytologie skýtala. Zde myslím především řeckou, z které později vyšla kultura římská. Českým autorům literatury pro mládež se tak do

rukou dostaly náměty, které v českém prostředí nebyly příliš známé a po jejíž přítomnosti toužila velká část české společnosti.

Skutečnost, že se většinou jednalo o pedagogy, kteří často používali tuto literaturu jako doplňkovou část učiva, působí více než zajímavě. Hodnotil bych je tedy jako dvě absolutně rozdílné skupiny, jejíž přístup k výuce dostával značných rozdílů. Antická díla totiž často byla jedinečná svou lyrikou, tudíž se mohla vyskytovat ve veršované formě (Homér). Najít tak rovnováhu mezi přitažlivostí psaného textu a přesnou a velmi kostrbatým přesným překladem, byla téměř nemožná. Každý autor se musel přiklonit vždy alespoň z části k jedné straně, což shrnuje problém ohledně transformace antické literatury do období 1850-1945. Většina píšících pedagogů dala přednost čtivé formě, za což je učená obec většinou odsuzovala. Pravdou je, že se dětským čtenářům dostával do rukou obraz antického světa, který byl značně zkreslený. Ve svém srovnání se tato hypotéza potvrdila především u ilustrací, které z historického hlediska, působily na mladé čtenáře opravdu zmatečným dojmem. Autoři se většinou příliš nezabývali nějakým popisem historických událostí a kresby nepodléhaly archeologickým nálezům a následné kritice. V celkovém součtu tak antice dostalo různých grafických zobrazení, která v sobě kombinovala několik historických slohů, nehnědě na náboženský podtext.

Abychom si dokázali udělat celkový obrázek o již zmiňované literatuře, není tak možné udělat na základě pouhého srovnání. Díky výše zmíněným skutečnostem jsem během srovnávání dospěl k názoru, že v podstatě neexistuje jediné dílo, které by bylo hrdým pokračovatelem antické tradice a kombinovalo v sobě lyrickou krásu, filosofický podtext a poutavost příběhu. Jedná se však o logický jev dle mého názoru, protože to zkrátka není ani možné. Těžko očekávat od autorů 19. a 20. století, že by stvořili dílo velikosti Aristotelovy *Politiky* nebo Homérovy *Ílias* a i kdyby, oceněno by to bylo až po delším časovém období, dalšími generacemi. Nejedná se tolik o slohový rozdíl, jako o atmosféru doby. Kritika tak není na místě. Spíše bych ocenil snahu přizpůsobit moudrost antických příběhů tehdejšími mladými čtenářům. Důkaz se nachází v doslovných překladech. Těm se postupem času nedostalo přílišného věhlasu, snad s výjimkou Vaňorného díla. Podle mě ani nemohlo, protože šlo o prostou prezentaci věhlasného díla v jiném a neobvyklém jazyce. V mnoha případech šlo i o hlavní účel, ovšem tato díla sice měla hodnotu z pohledu národního obrození a následného šíření psaného českého jazyka. To je ovšem málo na to, aby se publikaci dostalo věhlasu i po letech. Proto jsou daleko zdařilejší díla, která se snažila reprodukovat příběhy sice v jiné formě, zato zábavně a s plným vyzněním poselstvím starých antických generací. Jako

například dílo Jana Šafránka *Příběhy Odysseovy* nebo publikace vydávané Václavem Petřem. Ačkoli se stala především díla prvního jmenovaného autora terčem kritiky tehdejších odborníků, s odstupem času na ně lze pohlížet jako na průlomová ve své době.

Ve své práci jsem srovnával několik významných děl 19. a 20. století. Žádné s děl však bylo svým způsobem specifické. Nikdy se nejednalo o prosté kopírování děl předchozích. Jak již bylo řečeno, každý autor pojal antické dědictví svým způsobem a zaměřil se na určitý aspekt. V průběhu srovnávání jsem dospěl k názoru, že nelze určit nejlepší dílo, protože nemohu zvolit jednotné kritérium pro všechny. Za největší přínos všech autorů bych tak určil rozmanitost, která vznikla fascinací společnosti antickým uměním a jejich kulturou. Ta se samozřejmě díky spisovatelům přenášela na mladé generace a určovala další vývoj celé společnosti.

Specifickou skupinou literatury, kterou jsem použil při svém srovnávání, byly čítanky. Jejich přínos je ukázal jako zásadní pro pochopení děl určených pro dětské čtenáře. Mnoho autorů mnou srovnávaných děl též tvořilo čítanky, většinou určené pro střední školy. U autora, jako byl Václav Petř, se tak naskytla skvělá příležitost pro srovnání jeho literatury s antickou tematikou a čítankové tvorby. Samozřejmě tito autoři zařazovali úryvky z antických děl právě do čítanek, čímž rozšiřovali povědomí o antické kultuře i ve školním prostředí. I v čítankové tvorbě se projevují názory na vnímání antiky, především v zařazování ukázek autorů s podobným politickým a náboženským vnímáním této kultury. Též byly vydány čítanky pro církevní školy, jejichž struktura se značně lišila od zbytku vydávaných děl v této kategorii. Velmi pozitivním se ukázalo zjištění, že mnoho autorů přizpůsobovalo čítankový text věkové kategorii, pro které byla čítanka určena. Ačkoli české čítanky byly převážně inspirovány Josefem Mozartem a jeho čítankami pro rakouské země, zachovala si tvorba v českých zemích svůj specifický přístup. Zejména díky národním obrozencům a jejich politickému vzdoru nebylo přebírání textů z Mozartovy tvorby úplné a většinou se jednalo jen o inspiraci. Rozvoji antiky v čítankách nahrál též vznik tzv. skupiny mladočechů v roce 1874, kteří se rozhodli oproti Májovcům, věnovat antice mnohem větší pozornost. I to je jeden z hlavních důvodů, proč mnou první zmiňované dílo od Václava Petře pocházelo právě až z roku 1874, jak uvádím již v úvodu 4. kapitoly.

Jak lze ale vysvětlit oblibu antiky v české společnosti? Důvodů je opravdu mnoho a je možno jim přiřítat různou formu důležitosti. Musíme brát v potaz i skutečnost, že spisovatelé se snažili přenést antické téma do českého prostředí v dobách, kdy český národ procházel těžkým obdobím. Česká společnost se tak upínala do světa, který byl fascinující, rozmanitý a dobrodružný. Myšlenka na svobodu, kterou představovala antická demokracie, se stala též jakýmsi ideálním symbolem lepší budoucnosti. V porovnání přínosu těchto děl jsem tak musel zohlednit i takovouto skutečnost.

Ve své práci se též zmiňuji o velmi vřelém vztahu české a později československé veřejnosti k cestopisům. Ideální literaturou, pro rozšíření obzorů vůči antické kultuře, se stalo spojení historie a cestopisu. Provázanost byla klíč k úspěchu, jestli-že dokument doplňoval kvalitní obrazový materiál. Tento aspekt nemohly například nabídnout čítanky, a i proto se jednalo pouze o sekundární literaturu pro děti a mládež.

Za hlavní přínos své práce tak pokládám srovnání jednotlivých děl, s přihlédnutím ke složitému politickému tlaku, náboženské situaci a problematice transformace jednotlivých knih antických autorů do 19. a 20. století.

Doufám, že má práce bude prospěšná pro budoucí další zkoumání tématu literatury pro děti a mládež v českých a československých dějinách.

Seznam srovnávaných děl

BERAN, Josef: *Nejznámější pověsti starověké I.*, Praha 1876.

Čítanka pro pátou třídu obecných a občanských škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: prozatím i pro čtvrtou třídu, Praha 1874.

GREŠL, František: *Staroklasické pohádky*, Praha 1891.

GREŠL, František: *10 let před Trójou*, Praha 1894.

JIREČEK, Josef: *Čítanka pro první třídu nižšího gymnázia*, Praha 1858.

JIREČEK, Josef: *Čítanka pro třetí třídu nižšího gymnázia*, Praha 1857

KINGSLEY, Charles: *Báje o Perseovi*, Praha 1932.

KOSINA, Antonín: *Dob sláv řecké*, Praha 1877.

PETRŮ, Václav: *Čítanku pro nižší třídy středních škol*, Praha 1888.

PETRŮ, Václav: *Čítanka pro nižší třídy středních školy*, nakladatelství I. L. Kolber, Praha 1893.

PETRŮ, Václav: *Obrazy ze života starověkých národů*, Praha 1874.

PETRŮ, Václav: *Ze starověkých povídek pro mládež dospělejší*, Praha 1875.

SPALOVÁ, Kamila: *Od Olympu k Olympii*, Praha 1941.

ŠAFRÁNEK, Jan: *Příběhy Odysseovy*, Praha 1887.

ŠŤASTNÝ Jan, SOKOL, Josef: *Čítanka pro školy obecné z roku*, Praha 1894.

VÁCLAVEK, Matouš: *Pověsti řecké a římské*, Praha 1904.

ZELINKA, Vojtěch: *Svět řeckých bájí*, Praha 1940.

.

Seznam použité literatury:

ARISTOTELEŠ, *Politika*, nakladatelství Rezek, Praha 2009.

BOSÁK, František: *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. Praha 1969.

ČAPKA, František: *Dějiny českých zemí 1800-1918*, Brno 2011.

ČAPEK, Karel: *Italské listy*, Praha 1970.

ČORNEJ, Petr: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000.

ČEŇKOVÁ, Jana: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, Praha 2006.

MCGRATH, Alister: *Dějiny křesťanství*, Praha 2014.

GRAVES, Michael: *Řecké mýty*, Praha 2004.

HAUSER, Michal: PAIDEIA: *Teorie sociální funkce bezúčelnosti. První nástin (Wilhelm von Humboldt)*, PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY, Praha 2012.

HLAVAČKA, M a KOLEKTIV: *Dějiny Rakouska*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010.

HITLER, Adolf: *Mein Kampf*. Otakar II, Praha 2000.

HUMBOLDT, Wilhelm: *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*, in: *týž, Werke*, IV, vyd. A. Flitner – K. Giel, Berlin 1964.

HRNČÍŘ, František: *Základové zeměpisu dle úředních osnov učebních pro obecné školy*, Praha 1903.

HRUBÝ, P.: *Listy filologické*, Roč. 20, Čís. 3 (1893), str. 247. – recenze na František Grešl - *Staroklassické pohádky*.

JEŘÁBEK, Dušan: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, Masarykova univerzita, Brno 1999.

JIREČEK, Josef: *Obrazy z rakouských zemí, národův a dějin*, Praha 1863.

KOLÁŘ, Antonín: *Antika a politická výchova příštích občanů*, Praha 1925.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I a II: (filosofie mezi Homérem a Descartem)*. 2. nezm. vyd. Praha 1956.

KRAWCZUK, Aleksander: *Trojská vojna*, Bratislava 1993.

Anděl strážný, roč. I. / I, Praha 1882.

KREJČOVÁ, Helena, a kol. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

LOVČÍ, Radovan: *Alice Garrigue Masaryková – Život ve stínu svého otce*, Praha 2008.

LUDVÍK, Josef Myslimír: *Lafontainův Romulus, první král římský*, Hradec Králové 1826.

LUTHANOVÁ, Eliška: *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*, Praha 2014.

MALÝ, Karel.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*; Linde Praha a. s., Praha 2011.

MASARYK, Tomáš Garrigue: *O periodizaci českých dějin*. Česká mysl. 1932, čís. XXVIII

MIKOLÁŠKOVÁ, Monika: *Formování obrazu literatury na středních školách českých zemí v 19. století: Na podkladu analýzy německých gymnaziálních čítanek z let 1849-1918*. Disertační práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, filozofická fakulta, ústav bohemistiky. České Budějovice 2012.

MIKULCOVÁ, Marie a GRACLÍK Miroslav: *Kulturní toulky Valašskem*. Frýdek-Místek: Alpress, 2001.

NOVÁK, Vladimír: *Listy filologické*, Roč. 14, Čís. 6 (1887), str. – recenze na Jan Šafránek – *Příběhy Odysseovy*.

OLIVA, Pavel: *Démostenés*, Praha 2008.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Bd. 3. Wien : [s.n.], 2003-2011.
Kapitola: Jireček, Josef (1825-1888), Politiker, Philologe und Literaturhistoriker.

.
Ottův slovník naučný. Devatenáctý díl, autor neuveden, Praha 1902, str 650.

PEKAŘ, Josef: *Masarykova česká filosofie*, Praha 1927.

PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. Vyd. 2., přeprac. a rozš., V Portálu, Praha 2010.

PETIŠKA, Eduard: *Staré řecké báje a pověsti*, Ottovo nakladatelství, Praha 2006.

POKORNÝ, Jiří: *Dějiny českých zemí do roku 2000*, Praha 2000.

SOMR, M.: *Dějiny školství a pedagogiky*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1987.

SVOBODA, Karel: *Antika a česká vzdělanost*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1957.

SVOBODA, Ludvík: *Encyklopedie antiky*, nakladatelství Academia Praha 1973.

ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*, Praha 2014.

VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H a KOLEKTIV. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007.

VARCL, Ladislav a KOLEKTIV: *Antika a česká kultura*, nakladatelství Academia, Praha 1978.

VAŇORNÝ, Otmar: *Homér: Odysseia*, Praha 1921.

VÁŇOVÁ, Růžena: *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*, Praha 2011.

VODIČKA, Felix: *Dějiny české literatury 2*. Praha: Academia, 1960.

VRÁNA, S., *Václav Příhoda - život a dílo českého pedagoga*, Praha 1939.

WILKENS, Iman : *Where Troy Once Stood*, Groningen 2005.

Použité internetové zdroje:

VRBENSKÁ, Františka. *Knihovna* [online]. 2007, roč. 18, č. 1, s. 99-106 [cit. 2015-11-30]. Dostupný z <http://knihovna.nkp.cz/knihovna71/vrben.htm>.

KAVIČKA, Karel. WWW Stránka o historii mariánského sloupu [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <http://www.marianskysloup.cz>.

SVATOŠ, Tomáš. *Pedagogické hnutí v meziválečném Československu* [online]. : 11 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: http://kpg.zcu.cz/zkousky_literatura/dpg.pdf.

ŠPRINGL, Jan: *Školákem v Protektorátu*, dostupné online z [online]. 2015, ©2015 [cit. 2015-30-11]. Dostupné z :http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=91.

ČULÍK, Jan: WWW *Historie cenzury v Čechách*, Britské listy,[cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>.

Přílohy

Příloha č. 1

OTMAR Vaňorný – Homér: Oddyseia (1921)

- Odysseus, jako jiní králové achajští, odplul s vojskem do války trójské, která trvala deset let. Když se vracel, byl mořskou bouří zahnán do dalekých končin a bloudil zase deset let. Jeho nepřítomnosti využili synové předních šlechticů ze všech jeho zemí, počtem sto osm, chodili denně do domu králova, strojili tam hostiny, dávající porážet nejlepší kusy ze všech jeho stád a pijíce jeho víno. Královnu nutili, aby si některého z nich vybrala za muže. Když pak se jim dospívající syn Télemachos opřel, chtěli ho zavraždit a majetek jeho si rozdělit. Jejich drzost dostoupila takového stupně, že se chystali zabít samého krále Odyssea, jestliže se vrátí.
- Zatím dlel Odysseus na ostrově Ógyii, daleko na západě, u krásné, ušlechtilé nymfy Kalypsó, sám a sám, bez lodí a vojska, nemaje možnosti dostat se domů. Kalypsó ho přemlouvala, aby ji pojal za manželku, slibujíc mu nesmrtelnost a věčnou mladost. Ale ani krásné sídlo nymfino, ani její laskavé sliby nemohly odvrátit Odyssea, by horoucně netoužil domů. Sedal na pobřežním skalisku a s očima uslzenýma hleděl směrem, kde byla jeho milá Ithaka, přeje si vidět alespoň kouř vystupující z jeho domoviny a potom zemřít. Ale neměl naděje na návrat.
- Ani doma nebylo lépe, bylo Télemachovi sedmnáct let. Nezkušený mladík ani dobře nechápal dosahu toho všeho, co se kolem něho děje. Teprve nedávno poznával zpustlou drzost vetřelců, kteří se jemu i jeho matce jen posmívali. Chápal již jen škody, které mu dělali, nýbrž i potupné ponížení vlastní i rodinné. Ale nebylo rady, nebylo pomoci. Byl vychován bez otce, jen od matky, něžné sice a pečlivé, ale pasivní a neenergické, u níž neviděl než pláč, nerozhodnost a zoufalství. Toužil sice po otci, kterého dosud neznal, ale rady si nevěděl.
- Ani Odysseus, ani Télemachos nemohli pomoci, události uvázly v písku. Bez bohů nebylo vysvobození. To je situace, kdy počínu ujala se bohyně Athéna, která vždy pomáhala

chytrému a statečnému Odysseovi. Navrhla totiž ve schůzi bohů, aby Hermes byl Dioovým rozkazem poslán ke Kalypse, aby Odyssea propustila. Sama odešla na Ithaku dodat síly Télemachovi a vybídnout jej, aby druhý den svolal sněm Ithačanů, přednesl národu své stížnosti a vyzval ženichy opustit jeho dům. Pak mu poradila, aby odplul do Pylu ke králi Nestorovi a do Sparty ke králi Meneláovi pátrat po zmizelém otci.

- Kalypsó poslechla Diova rozkazu a Odysseus vyplul na člunu, který si ve čtyřech dnech sám zhotovil. Ale bouře rozbila mu člun a zahnala jej do země blažených plavců Faiéku, kteří jej přijali, pohostili a slíbili mu, že ho doprovodí domů. Při večerní hostině na rozloučenou vypravoval jim své předchozí příhody. Příští pak noc odvezli ho spícího na Ithaku, kde jej Athéna proměnila ve starého žebráka a poslala k pastýři Eumaiovi, aby tam čekal na syna, který dosud byl u spartského krále Meneláa. Télemachos na pobídku Athény rychle se vrátil, u Eumaia poznal se s otcem, a oba pak umluvili pomstu na ženichy. Pak Odysseus vešel do vlastního domu jako starý, otrhaný žebrák, přesvědčil se o neslýchané drzosti ženichů, věrnosti manželky, nepořádku v domě a nevěrnosti některých sluhů a služek. Zatím Penelopea nevědouc si už jiné rady, rozhodla se, že pojme za manžela toho, kdo napne luk Odysseův a prostřelí otvory dvanácti sekyr, zabodnutých řadou do podlahy. Nikdo z ženichů neměl tolik síly, aby luk napjal. Tu když už byly závody skončeny, Odysseus požádal s nevinnou tváří o luk, aby prý zkusil, má-li dosud takovou sílu, jakou míval v mládí. Po těžkých překážkách dostal luk do rukou a postřílel velkou část ženichů. V dalším boji vedeném oštěpy zvítězil konečně Odysseus a pobil všechny ženichy. Jejich příbuzné, kteří proti němu povstali, porazil a s národem se smířil.

Příloha č. 2

Jan Šafránek – Příběhy Odysseovy (1887)

Zalétneme, čtenáři milý, do čarovné říše poesie. Pohřízíme ducha svého v šedou dávnověkost' a vypravovati si budeme o hrdinách i skutcích, které jméno národa hellenského proslavily a které ještě po tisíciletích připomínány a čítány jsou se zalíbením. Jak Řekové statečností a láskou k vlasti vynikli, ze všech evropských národů věku starého nejprve, jak v bojích a krutých zápasech proti nadvládě perské závodili vítězně a životy své obětovali za blaho otčiny: o tom na věky hlásati budou svědectví nejvýmluvnější jména: Marathón,^[1] Salamis, Mykalé, Plataje.

Jak Řekové prací a důmyslem svým prospěli lidstvu a řádů společenských, zřízení obecního i ústavního učitelé byli všem národům, odvádějíce ducha jejich od hroudy zemské ku věcem a předmětům vyšším: o tom památka na slavné národa toho syny vypráví podnes. Kdož by neznal jména státníkův a řečníků, jakými byli: Lykurgos, Solón, Kleisthenés, Themistoklés, Periklés, Démosthenés; kdo by nevěděl, že prosluli ve vědě Thalés, Pythagoras, Sókratés, Platón, Aristotelés?

Ale řečníci myslitelé nehledali výhradně vědecké pravdy; oni vedle pravdy, po které ovšem bažili horoucně, hledali a našli také krásu. Byla pak to krása, která šlechtí srdce lidské, bystří ducha, tříbí vkus, kterou lze vtělití stejně dovedně v libě spořádaná rytmická slova, vyjadřující vznešené myšlenky, jako ve hmotu tvrdého kamene, z níž pod umělcovým dlátem vzniká výtvar obdivuhodný. Řekové zajisté lidstva majtkem uměleckou krásu učinili a to majtkem velice vzácným. V jich národě vynikli básníci: Homéros, Kyklikové, Alkaios, Pindaros, Simonidés, Aischylos, Sofoklés, Euripidés; z jejich středu vzešli stavitelé a sochaři, malíři a rytci, jako: Feidias, Polykleitos, Myrón, Apellés, Skopas, Praxitelés; dějepisci: Hérodotos, Thukydidés, Xenofón.

Památky veleduchů těch dochovány jsou až na časy naše a není vzdělaným mužem, kdo s nimi aspoň jen povšechně se neseznámil.

Z nepřebraného posud toho množství památek starověkých jednou se tuto budeme obírat a to takovou, z níž prýští blahodátný zdroj krásy nehynoucí. Pravíť náš Slavík nad Otavou, básník A. Heyduk:

„Dvě slunci plane v nebi ideálův
ty z dávných věků čarovně se jasní,
jen těmi život obrodí se básní. — —
Ta slunce dvě, toť *Pravda* jesti s *Krásou*,
k těm skřivánky se vzneste, české děti,
na křídlech písně s oslněnou řasou.“

A dí dobře. Vždyť pro školu života vedle dobra vychová nás pravda a krása! Tak býval ve starověku i jinoch hellénský pro školu života odchováván a knihou při výchově té byl mu národní básník a jeho zpěvy. Který to básník? tážeš se, čtenáři milý? Díím prostě: *Homéros*.

Jméno jeho zná každý vzdělanec; pod jeho jménem zachované básně přes vysoký věk svůj nesestárly, nezvetšely, nýbrž posud trvají ve své platnosti a po třech tisících let zdrojem pravé poesie, pravého uměleckého vkusu býti nepřestaly. A podivno! *Kdo* by ten Homéros byl, jaké měl osudy, odkud pocházel, kdy se narodil — na řadu takových otázek ani Hellénové sami odpověď dáti neuměli! Více než sedm měst hlásilo se za jeho rodiště: v nich zbudovány mu oltáře, chrámy. Nejčastěji se uvádějí jako domov Homérův: Smyrna, Rhodos, Kolofón, Kos, Chios, Argos, Athény. Povídá se dále, že byl stár a slepec! Jeho tvůrčímu duchu připisovali dvě veliké starořecké básně výpravné, jichž jména jsou: *Ilias* a *Odyseia*.

A o *této* bude náš rozhovor. Rozdělena na dvacetčtyři zpěvy a má ku 12.000 veršů!

Možno věriti, by slepec tak ohromnou spoustu veršův obsáhnouti mohl pouhou pamětí? Sami se zastavíme a pokrčíme rameny. Všaktě již ve starém věku *horizonté* tvrdili, že *Ilias* a *Odyseia* nejsou jednoho a téhož původu! Ta myšlénka stále byla přetřásána, až teprve koncem minulého století platně jest vyřízena. Dnes víme, že stará národní báseň, *Odyseia*, není dílem jednoho smrtelníka, nýbrž je dílem přemnohých pěvců, plodem několika staletí. Jádrem její, osudy Odysseovy, ten obecný a společný majitek, tu onde byl pozměňován, doplňován tak dlouho, až různé písňe sloučeny byly v jeden celek a ustáleny písmem.

Není-li tedy skladatelem básně té onen v šedé dávnověkosti roucho zahalený Homéros, *jak povstala jemu přisuzovaná báseň: Odyseia?*

Odpovíme takto: Základem jejím dějinná jest *udalost'*. Různosti, které se jevily v národní povaze evropských Řeků a maloasijských Troův, byly nepochybně podnětem k půtkám válečným. Troja padla vyvrácena byvši řeckou zbraní a vítězové na to domů se rozjeli. Na cestě kdosi z nich nevrátil se do otčiny, nýbrž zmítán byl na moři bouřemi a bloudil. O příhodě či události té rokovali živě a hovořili vrstevníci. Ten přidal to, onen ono a byla tu již *pověst'* o bloudícím hrdinovi, který z Troje se vracel a daleko zahnán byl od domova, k národům cizím. Pověsti té chopil se *pěvec*; ten látky svého zpěvu nevymýšlel, nýbrž pouze ji vyšperkoval a vyložil příčiny těch osudů, kterých bloudící hrdina zakusil. Zanevřel prý bůh, vládce moře, Poseidon na něho, neboť mu v odvaze své hrdina oslepil syna Kyklópa Polyféma; od té doby mstil se Poseidón neustále; odňal hrdinovi loďstvo, soudruhy jeho zahubil, ztroskotal mu i vor pracně zrobený. Hrdina pak snášeje boží hněv slul Hněvsou, t. j. Odysseem. A píseň o něm: *Odysej*.

Dar básnický pokládán byl ve starém věku za dar boží; jím obdaření smrtelníci zváni jsou miláčky bohův a zpěvu jejich naslouchali shromáždění Hellénové se zalíbením. Tak na Ithace — skalnatém ostrůvku moře ionského, kde byla Odysseova vlast' — žil Fémios t. j. Hlasatel, pěvec proslavený; u Faiáčanův na Scherii, jiném to ostrově v západních končinách středomořských, žil pěvec Démodikos; o obou těch pěvcích budeme vypravovati. Zpěvem a hrou na sedmistrunnou lyru bavil se sám Achilleus, rek ze všech Achajských nejstatečnější; pěvci svěřil hrdinný Agamemnon dohled nad manželkou a domácím hospodářstvím, když odjížděl na výpravu trojskou.

Bylo-li zaměstnání pěvecké čestno i vzácné, pochopíme, proč záhy povstaly *školy pěvecké* u jednotlivých kmenův řeckých. A tak pěvci Aiolští líčili osudy Odysseovy na moři, přibásnili dobrodružství jeho u Faiáčanů kde osudy své jim Odysseus vypravoval; jiní chtěli mítí více romantického živlu, přikouzlili tedy jak sličná Nausikaa zbědovaného cizince zachránila, přidali dobrodružnou plavbu skrze Skyllu, Charybdu a když dle zpěvu jejich domů se dostal Odysseus: tuť ho proměnili v žebráka, by nepoznán jsa zkoumati mohl věrnost své manželky Penelopy a t. d.

Mezi kmenem dórským pěli zase s velikým zalíbením o cestách syna Odysseova Telemacha, který se vydal do ciziny hledat otce, prodlel v Pýlu, hostem byl na dvoře Menelaově ve Spartě, dověděl se o záhubě Agamemnonově a podobné.

A pěvci iónští, zejména attičtí, rádi líčili pomoc bohyně Athény, která ochraňovala jak Odyssea, tak Telemacha, zvláště pak byla pomocnicí velevydatnou při potrestání zpupných záletníků. O *slavnostech* pak a *svátcích*, kdy shromažďován býval celý národ a hrami, závoděním, společnou modlitbou a obětí udržoval povědomí společného, jednoho původu: zpívány bývaly písně takové *řadou*, že mezi nimi dbáno posloupnosti dějové. Tak ponenáhlu zaokrouhlila se látka jedné epopie a přecházela s pokolení na pokolení v ústech lidu; našliť se vycvičení zpěváci a dobrou pamětí i hlasem obdaření deklamatoři — rhapsodové — kteří k písním těm vlastního již nic nepřičinili, nýbrž od pěvců složené obrazy, úryvky (rhapsodie) ve shromážděních řadou přednášeli. A tak můžeme říci, že kolem 8. století př. Kr. byla již Odysseia ve hlavním jádře hotova, pak skoro 2 století zachovávali ji rhapsodové v paměti národa, až v 6. století př. Kr. když znalost písma již značně byla rozšířena po vsi Helladě, byly básně Homérovy Ilias i Odysseia k rozkazu athénské vládky Peisistrata *sebrány* a redakci čtyř básníků znalců ku konečnému upravení i *zaznamenání písemnému* svěřeny.^[2] V metropoli kmene ionského, v Athénách tedy, Konchyllos, Onomakritos, Orfeus a Zópyros z rozličných rhapsodií o Odysseovi a jeho dobrodružstvích sestavili a napsali Odysseji.

Dle výkladu toho není báseň ona umělým výtvozem jediného básnického genia, nýbrž je samostatným a ponenáhlu dospělým plodem rozličných činitelů národních. Hellénové sami nebyli si vědomi původu toho a chtějíce přece mítí a ctítí původce její v osobnosti určité, stvořili si arcipěvce „božského Homéra“ a ratolesti slávy, kterých mnozí dobyli, svili u věnc na skráně jednoho. Ted' arcí rozumíme, proč tolik čelných měst o čest' rodiště Homérova hádati se mohlo; vždyť všem jim vskutku Homéros, t. j. „básnictví výpravné“, se zrodil — a jisto, že názvy rodišť Homérových shodujíce se výborně s udáním letopisným, znamenají vlastně: kdy básnictví výpravné ode břehův maloasijských postupně do Hellady se dostalo a v jednotlivých městech, jež za rodiště Homérovo jména byla, svým časem i rozkvětlo.

Víme nyní *jak* povstala Odysseia. O básni samé jenom několik slov. Kdo by její ceny neznal? Nahrazovalať jaksi mládeži athénské knihu školní a latinský překlad její, vykonaný Liviem Andronikem r. 240. př. Kr. byl první knihou v literatuře římské. Učili se z ní jinoši mythologii (bájesloví) a dějinám, neboť básnictví výpravné stavěli Helléni na roveň starému svému dějepisu. Nás pak zajímá především bohatý, velmi uměle sestavený obsah celku, dále líčení života lidského v pradávných dobách. Učíme se mnohým vlastnostem člověku potřebným na krásných vzorech. Věrnost' manželská, kterou Penelopa proslula, ta pracovitá,

rozšafná královna skalnaté Ithaky, líbí se nám jako vděčnost, přítulnost, poslušnost a hospodárnost syna její Telemacha. A což hrdina básně, Ithačanův král, čacký Odysseus! Což jeho vroucí k otčině láska! Ani slib, že bude nesmrtelným ho nepohnul, aby zůstal v cizině u radovánek, jež mu chystala bohyně Kalypsó; sedávaje na břehu mořském zíral unylým okem do dálky a přával si postihnouti zrakem aspoň kouř z Ithaky vystupující! Odvaha jeho i rozvaha vzácná, jeho důmysl a vtip veleben je básníkem stále a stále; za zbožnost svou, za šetrnost k rodičům stal se miláčkem bohyně Athény. Bohův se bál, v bohy doufal, bohové také ho neopustili. S jejich pomocí vrátil se domů, nepřátely své pokořil. A což věrní jeho pastýři Eumaios a Filoities? Jsou vzorem čeládky, oddané svému pánu.

Než vedle světla vidíme také stín. Jsou to: násilný Kyklóps, pošetilí Odysseovi soudruhové, zpupní záletníci, nevěrný Melanthios, prostořeké služky. Všem jim nebylo zbožnosti, nebylo oddanosti ve vůli boží — všickni podlehlí.

Činy a osudy osob těch střídají se s popisem krajiny, příbytků a krojů lidských. Čteme tu, jak skvěl se palác Alkina krále honosící se zahradou čarokrásnou; onde vábí nás popis jeskyně Kyklópy a jeho živobyť, tu zas oběti, hostiny a pohřby. Zkrátka život lidský po všech svých stránkách veselých i smutných, bojovných i klidných, vylíčen tu mistrně, plasticky.

Jak účinkovaly velebásně Homerovy na národy jiné, jak staly se zdrojem umění slovesného i výtvarného ve věku starém i nejnovějším, pověděl výborné Jindřich Niederle. K němu odkazujeme. My pak sami ku prameni nezkalenému přistoupíme, napojíme ducha svého krásami velebásně Homerovy, seznámíme-li se s ní po stránce obsahové. A tu vykládati budeme:

- I. O tom, co se dělo na Ithace, kdy Odysseus nebyl přítomen ale v cizině dlel;
- II. Jak Odysseus připlul ku Faiáčanům;
- III. Co vypravoval Odysseus Faiáčanů králi o cestách svých, příhodách a dobrodružstvech;
- IV. Jak odtud na Ithaku se dostal a se synem Telemachem shledal se v jeskyni věrného pastýře Eumaia;
- V. Jak potom pomstu nad záletníky chystal a vykonav ji, manželce Penelopé poznati se dal a s národem se smířil.